

**SAKATTA`A DHIHAANNAAFI GA`UMSA GILGAALOTA
KITAABA BARATAA BARNOOTA AFAAN OROMOO
KUTAA 11^{FFAA} GAMA DANDEETTII
BARREESSUUTIIN**

SULXAAN QAASIM WAADOO

**YUUNIVARSIITII ADDISABABAA
KOOLLEEJJII NAMOOMAA, QO`ANNOO AFAANOTAA,
JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTIITTI
MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUF
FOOKILOORII**

**HAGAYYA, 2009/2017
FINFINNEE**

**SAKATTA`A DHIHAANNAAFI GA`UMSA GILGAALOTA
KITAABA BARATAA BARNOOTA AFAAN OROMOO
KUTAA 11^{FFAA} GAMA DANDEETTII
BARREESSUUTIIN**

SULXAAN QAASIM WAADOO

GORSAA: KURII BAAYISAA (MA)

**WARAQAA QORANNOO DIGRII LAMMAFFAA (MA)
AFAAN OROMOOFI OGBARRUU BARSII SUUN
GAMISAAN GUUTTACHUUF MUUMMEE AFAAN
OROMOO, OGBARRUUF FOOKLOORIITIIF DHIYAATE
YUNIVARSIITHII FINFINNEE
KOOLLEEJII NAMOOMAA, QO`ANNOO
AFAANOTAA, JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTII**

HAGAYYA, 2009/2017

FINFINNEE

Yuunivarsiitii Finfinnee

Dhaabbata Qorannoo Digrii Duraa Booddee

Waraqaa qorannoo ulaagaa Digrii Lammaffaa (MA) gamisaanguutachuuf muummee Afaan Oromoo, Ogbarruufi Fooklooriitiif Sulxaan Qaasim Waadootiin, mataduree: *Sakatta`a Dhihaannaa fi Ga`umsa Gilgaalotakitaaba Barataa Barnoota Afaan Oromoo Kutaa Ilffaa gama Dandeetti barreessuutiin* jedhuun qophaa`e, sadarkaa ulaagaa Yuunivarsiitiinkaa`eeguuteera

Koree Qormaataa

Qoraa Keessaa-----Mallattoo-----Guyyaa-----

Qoraa Alaa -----Mallattoo -----Guyyaa -----

--

Gorsaa -----Mallattoo -----Guyyaa -----

Itti gaafatamaa muummee yookiin qindeessaa digrii lammaffaa (MA)

Axereeraa

kaayyoon qorannoo kanaa dhihaannaa fi ga`umsa gilgaalota kitaaba barataa barnoota Afaan oromoo kutaa 11^{ffaa}, gama dandeettii barreessuutiin sakatta`uudha. Galma ga`iinsa kaayyichaatiif kitaabni barataa sakatta`amee jira. Barsiisotni barnoota Afaan Oromoo barsiisan afur akka iddattootti fudhatamaniiru. kaayyoo Qorannichaa galmaan ga`uufis, malli qorannoo akkamtaa dhimma itti bahameera. Sababni isaas, odeeffannoowwan sassaabaman hundinuu jechootaan waan ibsamaniif. Akkasumas, mala iddatteessuu miticarraa keessaa mala akkayyootu hojjiirra oole. Ragaaleen qorannichaaf barbaachisan, sakatta`a kitaabaafi afgaaffii dhimma ba`amuun argaman. Qaaccessa ragaa irraa wanti hubatame, Hanqinni dhihaannaa barreessuu, kan akka dhihannaa barreessuu Afaan tokkoffaa hordofuu dhabuu; gochootni barreessuu akaakuu dalagaa barreessuu too`atamaa fi qajeelchaa qofarratti kan xiyyeeffatan ta`uu ,gochootni barreessuu barattootni bilisaan akka shaakalan yookiin barreessuu bilisaatiif carraa kan hinkennine ta`uu; ga`umsi gilgaalota dhihaatanii ga`uma barattootaa sadarkaa kutaa 11^{ffaa}n kan walhingitne ta`uu; qajeelfamootni shaakaloota barreessuu irratti kennaman qajeelfamoota Afaan lammaaffaa irratti kan bu`uureffaman ta`uufi Walumaa galatti shaakalootni barreessuu kitabicha keessatti laataman irra caalaan isaanii sasalphoofi sadarkaa himaa fi keeyyata barreessuu irra kan hindarbina ta`uu dha. Dhihaannaafi ga`umsa gilgaalota barreessuu kitaaba Afaan oromoo kutaa 11^{ffaa} qophheeffaman haala dhihaannaa barreessuu Afaan tokkoffaa barsiisuurratti hundaa`uun akka barattootni fedhii barreessuu horataniifi sadarkaa barattootaa giddugaleessa godhateen dhihaachuu akka qabuufi, ministeerri barnootaafi BBOfi qopheessitootni kitaaba barnoota afaanii haala dhihaannaa Af1(afaan dhalootaa) giddugaleessa godhachuun gilgaalota kitaabicha keessa jiran irra deebi`uun osoo fooyyessanii gaarii ta`a kan jedhan akka yaada furmaataatti eeramaniiru.

Galata

Hunda dursee Rabbii guddaa waa hundaa olii galanni haaga`u. Itti aansudhaan mata-duree qorannoo kanaa filachuurraa jalqabanii hanga xumura qorannoo kanaatti nuffii tokko malee yeroo, beekumsaafi ogummaa isaanii osoo hinqusatin yaada gabbataa naa gumaachaafi akkan qorannoo kana seeran hojjadhuuf na qajeelchaa kan turan gorsaa koo Aadde Kurii Baayisaa kabajniifi galanni ani qabuuf daangaa hinqabu.

Itti aansuun, barsiisota mana barumsaa Qophaa`inaa Fincaawaatti barnoota Afaan Oromoo barsiisaa jiran yeroo isaanii aarsaa gochuun odeeffannoo qorannoo kanaaf barbaachisaa ta'e naaf kennaniin galata argadhaa jedhaan

Dabalataanis, abbaa koo Qaasim Waadoofi haadha koo Xuubaa Waabee kan osoo ofii isaanitii hinbaratin bu`aa barnootaa hubachuun na barsiisanii sadarkaa kanarraan na gahaniif jaalallifi kabaajnin ani isaaniif qabu guddaadha, galanni ani isiniif dhiyyeessu jechaan ibsamee hindhumu. Galatoomaa!

Itti aansuudhaanis haadha manaa koo Mudrikaa Umar jajjabina isheen naaf gooteefi mucaa koo Sumawayyaa Sulxaan yeroon dadhabe na bohaarsuun gargaarsa naaf gootaniif galanni keessaan guddaadha. Dabalees, barsiisaa Muhaammad Abbaas yeroo ani hinjirretti maatii koo bira dhaabbachuun akkan hojii kana yaaddoo tokko malee hojjadhuuf utubaa naaf taataniirtu, galatoomaa! Akkasumas, namoota yaadaan na jajabeessaa turan hunda isaanii galateeffachuun barbaada.

.

Hiika Jechootaafi Gaaleewwanii

Afaan tokkoffaa (Af1) (first language ‘L1’) = afaan namni tokko ga`umsa olaanaa irratti qabu

Afaan lammaffaa (Af2) (second language ‘L2’) = afaan namni tokko akka afaan dabalataatti

itti fayyadamu

Afaan ambaa (Afam)(foreign language) = afaan biyya biroo (afaan hawaasa tokkoof haaraa

yookaan Keessummaa ta`e kan hawaasni bal`aan

itti hinfayyadamne

Kitaaba barataa (students` text book) = kitaaba barattootaaf qophaa`e kan barattootni irraa barsiifamanii fi irraa baratan

Gilgaala (exercise) = shaakaloota adda addaa shaakalchiisuuf kan kitaaba barnootaa

Keessatti mata duree tokko bu`uureffatee dhiyaatu

Gilgaala barreessuu (writing exercise) = gilgaala shaakalli barreessuu keessatti kenname

Akkayyaa (model) = wanta ta`e tokko hojjachuuf kan akka fakkeenyaatti gargaaru.

Hololoo (prose) = barreeffama keeyyata keeyyataan yaada walitti fiduun barreeffamu kan walaloo hintaane.

Dhihaannaa barreessuu (approach of writing) = haala barreessuun itti qopheeffamu

Akkina (pattern) = wixina, ijaarsa(yaada bu`uuraa)

Dhihaannaa filannoo jechoota miidhagoo(rhetoric approach) = ogummaa jechoota

babbareedaadhaan ilaalcha namaa jijjiiruu.

Haasbarruu(Discourse) = haasaa (dubbii)

Baafata

Qabiyyee	Fuula
Axereeraa	i
Galata	ii
Hiika jechootaafi Gaaleewwanii.....	iii
Baafata	iv
Baafata Gabateewwanii.....	vii
Boqonnaa Tokko: Seensa.....	1
1.1 Ariirrata Qorannichaa	1
1.2 Ka`umsa Qorannichaa.....	4
1.3 Kaayyoo Qorannichaa (Objective of the Study).....	5
1.4 Faayidaa Qorannichaa (Significance of the Study)	6
1.5 Daangaa Qorannichaa	6
1.6 Hanqina Qorannichaa.....	7
1.7 QindoominaQorannicha	8
Boqonnaa Lama: Sakatta`a Barruu.....	9
2.1. Dhihaatina Barreessuu (Approaches of Writing)	9
2.1.1. Dhihaannaa Barreessuu Barsiisuu Af1 (Approaches To Teaching L1 Writing)	10
2.1.1.1. Dhihaannaa adeemsaa (the process approach)	10
2.1.1.2. Dhihaannaa akkayyaa hololoo (the prose model approach).....	12
2.1.1.3. Dhihaannaa muuxannoo (the experiential approach)	12
2.1.1.4. Dhihaannaa Filannaa Jechoota Miidhagoo (The Rhetorical Approach) ..	13
2.1.1.5. Dhihaannaa Beekumsaa (The Epistemic Approach)	13
2.1.1.6. Dhihaannaa Xinqooqaa (Linguistic Approach)	14
2.1.2. Dhihaannaa barreessuu barsiisuu Af2 (approaches to teaching L2 writing)	15
2.1.2.1. Dhihaannaa Too`atamaa gara Bilisaa (The Controlled to Free approach).....	15
2.1.2.2. Dhihaannaa Bilisaa (Free Writing Approach)	15
2.1.2.3. Dhihaannaa Bu`aa irratti Xiyyeeffate (Product Based Approach)	16
2.1.2.4. Dhihaannaa akkina -ijaarsa keeyyataa (pattern –paragraph approach)....	19
2.1.2.5. DhihaannaaCaasLuga – Xiinhima – Qindoominaa (Grammer – Syntax -Organization, Approach)	20
2.1.2.6. Dhihaannaa WaliiGaltee/Yaadaanwalargachuu (Communicative Approach)	20
2.1.2.7. Dhihaannaa adeemsaa (process approach)	20
2.1.2.8. Dhihaatina Istraateejii (Tarsiimoo) (Strategy Approach).....	22

2.1.3. Dhihaannaa Barreessuu Barsiisuu AfaanAmbaa (Afam) (Approaches To Teaching FL Writing)	23
2.2. Yaadriimee barreessuu	23
2.2.1. Amaloota ogummaa barreessuu	24
2.2.1.1. Barreessuun ogummaadha	24
2.2.1.2. Barreessuun akka ogummaatti addaaatti adda ba`ee hinilaallamu	24
2.2.1.3. Barreessuun adeemsa walxaxaadha	25
2.2.2. Akaakuuwwan Gochoota Barreessuu.....	26
2.2.2.1. Barreessuu too`atamaa (controlled writing activities)	26
2.2.2.2. Barreessuu qajeelchaa	28
2.2.2.3. Barreessuu walabaa.....	30
2.2.2.4. Gareen barreessuu	31
2.2.2.5. Barreeffama fedhiifi kaka`umsa barattootaarratti xiyyeeffate	31
2.3. Ulaagaalee barreeffama gaarii (features of effective writing).....	32
2.3.1. Xiyyeeffannoo (focus).....	32
2.3.2. Qindaa`ina (Organization)	32
2.3.3. Deeggarsaa fi babal`ina (support and elaboration)	32
2.3.4. Akkaataa (style)	33
2.3.5. Waliigaltee (walfudhannaa) (convention)	33
2.4. Barreessuun maaliif barsiifama?	33
2.5. Gilgaala	34
2.5.1. Gilgaalota odeeffannoo dabarsuuf (hir`ate guutuuf) dhihaatan.....	35
2.5.2. Gilgaalota sababa ibsuu barbaadan	35
2.5.3. Gilgaala yaada ofii ibsuu gaafatan.....	35
2.6. Gahee Qopheessitootaa Dhihaannaa Qabiyyee Barnoota Afaanii Keessaatti.....	36
2.7. Qorannoo walfakkii	36
Boqonnaa Sadi: Saxaxaafi Mala Qorannichaa	38
3.1. Saxaxa qorannichaa	38
3.2. Madda Ragaalee.....	38
3.3. Mala Iddatteessuu	38
3.4. Meeshaalee Odeeffannoon ittiin funaaname	39
3.4.1. Qaaccessa kitaabaa.....	39
3.4.2. Af-gaaffii (interview):	40
3.5. Mala qindaa`inaa fi qaaccessa ragaalee	40
Boqonnaa Afur: Qindaa`inaafi Qaaccessa Ragaalee	41
4.1. Duubee Ragaa Kennitootaa	41
4.2. Kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11ffaa.....	41
4.3. Qaaccessa gochaalee barreessuu kitaabicha keessatti argaman	41
4.3.1. Qaaccessa gochaalee barreessuu akaakuu barreessuu adda baasu.....	42

4.3.2. Qaaccessa gochaalee barreessuu fedhii barataa kakaasuu fi dhiisuu adda baasu ..	46
4.3.3. Qaaccessa gochaalee barreessuu waan dubbisaniin ykn dhaggeeffataniin walqabannaa qabaachuu adda baasu	47
4.3.4. Qaaccessa gochaalee barreessuu Meeshaalee mul`atanitti gargaaramuun barreessuu shaakalchiisuu adda baasu	48
4.3.5. Qaaccessa gochaalee barreessuu dhihaannaa barreessuu barsiisuu adda baasuu irratti xiyyeeffate	49
Qaaccessa gilgaalota akaakuu isaaniitti adda baasu	53
Boqonnaa Shan: Cuunfaa, Guduunfaa fi Yaada furmaataa	54
5.1. Cuunfaa	54
5.2. Guduunfaa (Argannoo)	55
5.3. Yaada Furmaataa (Yaboo)	56
Wabiilee	58
Dabaleewwan	

Baafata gabateewwanii

Gabatee	Fuula
Gabatee 1: Qaaccessa gilgaalota ogummaa barreessuu irratti xiyyeeffatanii gama akaakuuwwan gochaalee barreessuutiin.	43
Gabatee 2: Qaaccessa gochaalee barreessuu fedhii barattootaa giddugaleessa godhachuu fi dhiisuu adda baasu.....	46
Gabatee 3: Qaaccessa gochaalee barreessuu waan dubbifame ykn dhaggeeffatame irratti hundaa`an qabaachuu yookaan dhabuu addabaasu	47
Gabatee 4: Qaaccessa gochaalee barreessuu Meeshaalee mul`atanitti gar-gaaramuun barreessuu shaakalchiisuu adda baasu.	48
Gabatee 5: Qaaccessa gochaalee barreessuu dhihaannaa barreessuu barsiisuu adda baasuu irratti xiyyeeffate	49
Gabatee 6, Qaaccessa gilgaalota gosaan adda baasu	53

Boqonnaa Tokko: Seensa

1.1 Ariirrata Qorannichaa

Barnoota afaanii keessatti gilgaalotni ogummaalee addaddaa shhakalsiisuuf tajaajilu. Gilgaalotni kunis ogummaa shaakalsiisan irratti hundaa'uun (gilgaala dhaggeeffachuu, gilgaala dubbachuu, gilgaala dubbisuu, gilgaala barreessuu, gilgaala seerlugaafi kkf) jedhamanii adda baafamuu danda'u. Hundisaaniyyuu garuu, galma ga'iinsa qabiyyee barnootaa afaanicha sanaatiif ga'ee olaanaa taphatu.

Afaan Oromoo biyya Itoophiyaa keessatti afaan barnootaa ta'ee tajaajiluu kan eegale yeroo dhiyoodha. Haata'umalee, afaanichi dubbataa heddu kan qabuufi biyyoota heddu keessatti kan tajaajiluudha. Afaan kun, bu'uuraafi bal'inaan Itoophiyaa keessatti haa dubbatamu malee, biyyoota akka: Keeniyaa, Taanzaaniyaa, Sumaaliyaafi Sudaan keessatti akka dubbatamu ragaaleen ni addeessu (Hamid, 1995). Akka Asafaa (2009:12) jedhutti,

Afaan Oromoo Afrikaa keessatti afaanota dubbataman gurgudoo sadi: Arabii, Siwaahiliifi Hawusaatti aanee afaan sadarkaa 4ffaatti dubbatamu, ammoo Itoophiyaa keessatti afaan ummata %40 oliin dubbatamu, afaan duraati. Haa ta'utii gadi qabaa fi dhiibbaa bara dheeraa aadaa fi afaan sabichaa irra tureen hanga dhiyootti afaan barreeffamaa fi afaan qorannoo/qu'annoo tahuu hin taane.

Yeroo sirna Mootummoota habashaa darban keessatti afaanichi afaan barnootaa ta'uun isaa hafee, uummatichi dubbatee yaada waljijjiiruufuu yeroo itti mirga dhabe ture. Kanaaf, yeroo sana keessatti carraa guddachuu hin arganne ture. Ta'uyyuu, yeroo ammaa kana wareegama hayyootni Oromoo heddu taasisaniin afaanichi guutuu Oromiyaatti afaan hojii, barnootaa, miidiyaa, qo'annoo fi qorannoo ta'ee tajaajilaa kan jiruudha.

Afaan Oromoo bal'inaan dubbatamuun sadarkaa ol'aanaa haa qabaatu malee, hanga jaarraa 19^{ffaa}tti afaan barreeffamaa utuu hinta'in turee jira. Qabanni isaa, dhiibbaa karaa siyaasaan saba abbaa afaan sanaafi afaanicharra ga'aa ture kan bara motii Minilik II duraa kaasee hanga kufaatii mootummaa Dargiitti ture. Ta'ullee, Afaan Oromoo afaan barreeffamaa akka ta'uuf, namoota biyya keessaafi alaa kan lamummaan Oromoo ta'anis hinta'iiniinis, yaaliin bay'een taasifamaa ture. Haaluma kanaan, namoota biyya alaa keessaa kan akka namicha lammii Awurooppaa kan James Bruce jedhamu bara 1805 kitaaba isaa 'Travels to discover the source of the blue Nile' jedhu keessatti kan qubee

laatiniitiin Afaan Oromoo barreessuu eegale ta`uu tilmaamama (Feyisa, 1996). Baroota 1840 lammiileen Awurooppaa gara Oromiyaa dhufan Afaan Oromoo qubee laatiniitiin akka barreessaa turan ragaaleen nimul`isu (Pankhrust, 1976). Kanneen keessaa kan akka Krap faa turan. Krap hayyuu qubee saabaatiin Afaan Oromoo barreessuuf yaale, garuu qubeen Saabaa Afaan Oromoof akka hinmijanne ibseedha (Pankrust, 1976). Oromoonni sababa daldala garbaan, dhiibbaa siyaasaafi kan biraan ala ba`an iddoma jiran taa`anii Afaan Oromoo barreessuuf yaalii taasisaa turaniiru.

Gama lammii Oromootiin, kan akka Onesmoos Nasiib (Abbaa Gammachiis) faa qubee saabaatiin barreessuu yaalaniiru. Keessumaa baroota 1890ta keessa Onesmoos Asteer Gannoo waliin ta`uun barreeffama amantii ilaallatuufi hinilaallanne qubee saabaa fayyadamuun barreessaa turan. Onesmoos kitaaba qulqulluus gara afaan oromooti deebisee barreesseera (Andrzejewski, 1980). Namichi Sheek Bakrii Saphaaloo (Abubakar Usmaan Odaa) jedhamus kutaa Harar, Oromiyaa keessatti qubee Afaan Oromoof ta`u qubee Arabaa irraa hanga tokko jijjiirama irratti gochuun bocuuf yaalii godhee ture. Yaalii isaa kanaanis, walaloowwan gaggabaabaa barreessee ture. Garuu, hanqina tokko tokko waan qabuufi dhiibbaa siyaasaa yeroo sana tureen osoo hinbaballatiin hafe (Feyisa, 1996). Kana malees, yeroo sirna dargii keessas barnoota bu`uuraa uummata barsiisuuf jecha Afaan Oromoo qubee saabaatiin barreeffamuu yaalameera; Fakkeenyaaf qubeelee dachaa keessaa ‘dh’ afaan saabaatiin kan bakka bu`u hinjiru. Haa ta`u malee, yeroo san ‘ጸ’ bakka qubee ‘dh’ buusuuf yaaliin godhamee ture. Ta`us, sagaleen kun mijataa hinturre. Kanarra darbee Habashootni matuma isaaniituu sagalee “dh” sagaleessuu hindanda`an, qubee isaan itti fayyadaman kan saabaa sana keessas “dh” kan bakka bu`u kanaaf dhabame ta`a.

Gama biraatiin, yaalii Afaan Oromoon barreessuuf taasifamu kana keessatti, qubeen saabaa Afaan Oromoof mijitaa akka hintaane hubatamaa dhufe (Feyisa, 1996; Pankrust 1976). Dhimma kana Feyisa (1996:22) Cerulli (1922) wabeeffachuun, “reading [Oromo] language in Ethiopic alphabet is very like decipher a secret writing,” jedha. Yaadni waraabame kun yoo ilaalamu, qubee saabaatiin Afaan Oromoo barreeffame dubbisuun akka waan icciitii (ifa hintaane) tokko tilmaamumaan dubbisuutidha. Dhugumas qubee saabaatiin afaan oromoo barrreeffame dubbisuun yoma sammuu ofii keessaa tilmaama itti kennaa dubbisuu ta`e malee, kallattiin Afaan Oromoo dubbisuu ta`ee barreessuun

rakkisaadha. Kan inni rakkisaa ta'eefis, qubeen saabaa (qubeen Itoophiyaa (??) Guutummaatti sagalee Afaan Oromoo bakka hinbu'u. Kunis, haala sagalee dheeraa, gabaabaa, jabaa, laafaa Afaan Oromoo bakka hinbu'u (Andrzejewski, 1980).

Rakkoo kanaaf fala kennuufis, hojiin adda addaa hojjetamaa turee jira. Keessattuu, Oromoonni biyya alaa turan yaalii garagaraa taasisaa turan. Haaluma kanaan, qubeen Afaan Oromoof mijatu bara 1972 tokkummaa barattoota Oromoo Awurooppaatiin qubee laatinii irraa qophaa'e. Qubee bocame kanaanis kitaaba 'Hirmaata dubbii Afaan Oromoo' jedhu ittiin barreessanii turan (Feyisa 1996:23). Kitaabni kun bara 1972 barreeffame jedhee (Feyisa, 1996) kaa'e. Andrzejewski (1980) ammoo, kitaabni kun bara 1973 akka maxxanfameetti kaa'e. Garaagarummaan xinnooshee haa jiraatu malee, kitaabichi naannooma sana maxxanfamuu isaa jarri lamaanuu kaa'uu isaaniitu mul'ata. Haata'u malee, afaanichi kan inni afaan barreeffamaa ta'ee uummata isaa bifa idileen tajaajiluu eegale, bara kufaatii dargii irraa eegaleeti. Mootummaan dargii akkuma kufeen haala salphaan yeroo muraasa keessatti uummatichi afaan isaan barreessee itti fayyadamuu eegale. Qabanni isaa, durumaanuu erga qubeen Afaan Oromootiif ta'u bocamee, baay'ina haadhaban malee barreeffamoonni tokko tokko biyya alaati gara Oromiyaa dhufuun uummata keessa galaa akka turan (Andrzejewski 1980) ibseera. Dhimma kana Askale (1998:324) immoo, akkas jechuun keessi. "Eventhough Oromo [Afaanoromo] is the language with greater number of speakers in Ethiopia, it has the chance of becoming a written language after the over thrown of military government. Accordingly, it was then the program to develop orthography for Oromo language was launched."

Yaada waraabame kanarraa kan hubatamu, biyya Itoophiyaa keessatti Afaan Oromoo afaan dubbataa bay'ee qabu ta'us, kan inni afaan barreeffamaa ta'e kufaatii mootummaa dargiin booda ta'uu agarsiisa.

Barnootni Afaan Oromoo akkuma afaanota biroo ogummaalee afaanii (language skills) gurguddoo afran dagaagsuu irratti kan xiyyeeffateedha. Ogummaalee kanneen keessaa barreessuun isa tokko yemmuu ta'u, kitaabilee barnootaa keessatti haalli dhihaannaa gilgaalota ogummaa barreessuu irratti xiyyeeffataniifi ga'umsi isaanii xiyyeeffannoo guddaa barbada.

Dandeettiin barreessuu haala duudhawaan baroota dheeraa dura kan eegalame ta'uu yaadni garaa garaa jira. Encyclopedia world book V.21 (1994:423) "the most primitive

stage of writing or making on object, date, almost from time of earliest human beings. However the first fully developed system of writing appeared only about 5,500 years ago.”Jedha. Yaada kanarraa kan hubatamu yaaliin barreessuu yeroo ilmi namaa afaan fayyadamuu eegalee kaaseeti. Haa ta`u malee tooftaan barreessuun yaada ofii ibsachuu guutuu ta`e kan jalqabame, waggoota 5,500 darban dura akka ta`e agarsiisa.

Afaan Oromootiin barreessuun immoo jaarraa 19ffaa keessa kan jalqabeedha. Qorannoo kana keessatti haalli dhihaannaafi ga`umsi gilgaalota ogummaa barreessuu kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11^{ffaa} Bara 2005 A.I.I qophaa`e keessatti maal akka fakkatu kan ilaalamu ta`a.

1.2 Ka`umsa Qorannichaa

Barreessuun ogmmaa shaakalaan gabbifamuudha. Hanqinoonni barattootni barreessuu keessatti uuman hanqina shaakalaa irraa dhufa. Barreessuu keessatti toorri hanqina barattootaa:

- Rakkoo yaada qindeessuu
- Hanqina Yaada walqabataa/walitti hidhataa maddisiisuu
- Hanqina sirriitti ofibsuu/ nama biro/wantoota ibsuu
- Hanqina qubeessuu
- Hanqina itti fayyadama Sirna tuqaaleefi qubguddeessaa fi kkf dha.

Kanaaf gochaaleen barreessuu barattootaaf qindeeffaman, barattoota qajeelchuufi shaakalchiisuuf kaayyoo mataa isaanii qabaachuu qabu. Maddi hanqina kanaa haala dhihaannaa isaanii ta`uu danda`a. Kanaaf immoo, qindaa`inni gilgaalotaa haala dhihaannaa isaaniitiin xiyyeeffannoo guddaa kan barbaaduudha. Afaan Oromoo erga afaan barnootaa ta`ee haabubbulu malee, ammas gilgaalonni dandeettiiwwan afaanii shaakalchiisuuf qophaa`an hanqina qabaachuu malu. keessumattuu, yeroo Afaan Oromoo afaan barumsaa ta`e kana shaakalootni dandeettii barreessuu gabbisuuf kaayyeffatan, qulqullinaan dhihaachuun isaanii murteessaa ta`a. Haalli dhihaannaa gilgaalota dandeettii barreessuu gabbisuuf dhihaatan, kunneenis haalaa fi amala afaan biroo irratti hundaa`anii yookiin irraa garagalfamanii kandhiyaatan ta`uu danda`u. Haata`u malee, haalli dhihaannaa barreessuu afaan abbaa, afaan lammaffaa, afaan ambaa, (afaan tokkoffaa fi afaan lammaffaa) itti barsiifamu gargar waan ta`eef xiyyeeffannoo addaa barbaada jedheen yaada. Yaaduma kana Addunyaan (2011:48) akka itti aanutti ibseera. “Malli

baruufi barsiisuu yeroodhaa gara yerootti fooyya`aa jira. Malleen barattootni afaan 1^{ffaa}, afaan 2^{ffaa} fi afaan alaa ittiin baratan garaagara. Qabata garaagarummaa kanaa keessaa inni tokko yoomessa isaan keessatti barataniidha. Barattootni afaan 1^{ffaa} yoomessa uumamaa keessa ta`uun afaaniifi aadaa naannoo isaaniitti argatan waan barataniif malli isaan ittiin baratanis kanaan walsimachuu barbaada”jedha. Kanarraa akka hubatamutti, malli afaan 1ffaa fi afaan 2ffaa yookiin afaan ambaa itti barsifamu garaagarummaa qabaachuu isaati. Kun immoo, kitaabikeen barnootaas yemmuu qopheeffaman mala kana giddu galeessa godhachuu akka qaban nutti agarsiisa. Kana keessatti, gilgaalotni dandeettiiwwan adda addaa shaakalchiisanis mala kana bu`uureffachuun dirqama ta`a. Kanaaf, rakkoo barreessuu irratti gama addaaddaattiin mul`atuuf ka`umsi haala dhihaannaa isaanii ta`uu danda`a. keessumattuu rakkoo barattoota mudatuuf haalli dhihaannaa gilgaalotaafi ga`umsi isaanii ga`ee olaanaa qaba. Kanaaf, kana bu`uura taasifachuun qorannoo kana keessatti qoratichi haala dhihaannaa fi ga`umsa gilgaalota dandeettii barreessuu shaakalchiisuu kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11^{ffaa} bara 2005 A.L.I.qophaa`e gama dandeettii barreessuu shaakalchiisuutiin maal akka fakkatu adda baasuu, Hanqinaa fi cimina jiru adda baasuun agarsiisuu, ga`umsi gilgalota kanneeniis barataa sadarkaa sanarra jiruun walgituu isaa adda baasuun ilaaluu irratti xiyyeeffate.

Qorannoon kun gaafilee armaan gadiif deebii kennuu danda`a.

- Haalli dhihaannaa gilgaalota dandeettii barreessuu shaakalchiisuu kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11^{ffaa} maal fakkaata?
- Ga`umsa dandeettii barreessuu barattoota sadarkaa kutaa 11^{ffaa} madaaluu ni danda`aa?
- Gilgaalotarratti hanqinni ga`umsaa ni jiraa?
- Maddi hanqinichaa Haalli gilgaalotni itti dhihaatan haala dhihaannaa Af2 irratti kan hundaa`e ta`innaa laata?
- Hanqinoota mul`ataniif furmaanni maali?

1.3 Kaayyoo Qorannichaa (Objective of the Study)

Qorannoo gaggessuu keessatti kayyoon baay`ee barbaachisaadha. Innis, kallattii argannootti kan qajeelchuudha. (Kumar, 1996). Egaa qorannoon kunis, kaayyolee gooroo fi gooree qaba.

Kaayyoon gooroo qoranno kanaa “haala dhihaannaa fi ga`umsa gilgaalota kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11^{ffaa} gama dandeettii barreessutiin sakatta`uu” yemmuu ta`u; Kaayyoon gooree qoreannoo kanaa:

- Haala dhihaannaa gilgaalota ogummaa barreessuu kitaaba barataa kutaa 11^{ffaa} sakatta`uu.
- Ga`umsa gilgaalota dandeettii barreessuu shaakalchiisuu kitaaba barataa kutaa 11^{ffaa} sakatta`uu.
- Gilgaalotni haala dhihaannaa dandeettii barreessuu barsiisuu Af1 ykn Af2 keessaa kamirratti akka hundaa`an adda baasuu.
- Madda hanqinaa adda baasuu.
- Hanqinoota mul`ataniif yaada furmaataa eeruu ta`a.

1.4 Faayidaa Qorannichaa (Significance of the Study)

Qorannoon kamiyyuu faayidaa irraa eegamu qaba. Akkasuma qorannoon kunis “Sakatta`iinsa dhihaannaa fi ga`umsa gilgaalota ogummaa barreessuu shaakalchiisuu kitaaba barnoota Afaan oromoo kutaa 11^{ffaa}” irratti kan xiyyeeffateedha. Kana malees, qaamoleen armaan gadii waraqaa qorannoo kanarraa fayyadamoo ta`uu danda`u.

- Adda durummaan qopheessitoonni kitaaba barnootaa Afaan Oromoofi Ministeerri barnootaa akka ciiccataatti (as input) itti fayyadamuu danda`u.
- Barsiisotni yeroo barsiisan haala dhihaannaa xiyyeffannoo keessa galchuun akka barattoota deeggaraniif isaan gargaaruu danda`a
- Barattootas ta`ee namni biroo kan Afaan Oromootiin ogummaa barreessuu cimsachuu barbaadu haala dhihaannaa barreessuu Af1, Af2fi Afam irratti hubannoo cimsachuuf itti gargaaramuu danda`a.
- Namoota mata duree akkanaa irratti qoranno gaggeessaniif akka ka`umsaatti tajaajiluu danda`a.

1.5 Daangaa Qorannichaa

Fedhiin qorataa kitaabilee barnootaa Afaan Oromoo hundumaa keessatti haala dhihaannaafi ga`umsa gilgaalota isaanii adda baasuu ture. Haa ta`u malee, sababa yeroo fi bal`ina isaanii irraa kan ka`e daangaan qorannichaa bakkaa fi qabiyyeen akka armaan gadiitti kan daanga`eedha.

Qorannoon kun kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11^{ffaa} kan bara 2005 A.L.I qophaa'e irratti kan daanga'e yemmuu ta'u, qorannichi mata duree "Sakatta'a dhihaannaa fi ga'umsa gilgaalota kitaaba barataa barnoota Afaan oromoo kutaa 11^{ffaa} gama dandeettii barreessuutiin" kan jedhu irrattidha. Sababni kutaan 11ffaa filatameef barattootni sadarkaa kanarra jiran barnoota sadrkaa lammaffaa xumuranii barnoota qophii yuunivarsiitii kan jalqaban waan ta'eef, barnootni isaanii kennamu ogummaa kan barbaaduudha. Barannoowwaniifi gilgaalotni ogummaa afaanii kitaabicha keessatti dhihaatan hundi osoo sakatta'amanii gaarii ture. Haata'u malee, kana raawwachuuf yeroofi humna guddaa barbaachisuu isaa irraa kanka'e, qoratichi kitaaba barataa Afaan Oromoo kutaa 11 keessaa gilgaalota barreessuu qofarratti daangeesuuf dirqamee jira.

Bakki qorannichi itti gaggeeffame Oromiyaa keessa ta'ee, godina Gujii lixaa, Aanaa Dugda Daawwaa, magaalaa Fincaawaa, Mana barumsaa Qophaa'ina Fincaawaati. Sababni iddoon kun filatameef, qoratichi Mana barumsaa kanatti barsiisaa waanjiruufi.

1.6 Hanqina Qorannichaa

Qorannoon geggeeffame kun, adeemsaafi bu'aa ba'ii hedduu keessa darbee xumura kanarra qaqqabe. Adeemsa kana keessatti wantoonni akka hanqinaatti mul'atan heddutu jiru. Walumaagalatti, qorannoon kun wayita geggeeffamaa turetti hanqinoonni armaan gadii qorataa kana qunnamaa turan. Isaanis:

- Maddootni ragaa (kitaabileen wabii) bay'inaan argamuu dhabuu;
- Sababa fageenyaafi hojiitiin kan ka'e yeroo yeroon gorsaan walarguu dhabuu;
- Yeroon barnootaa fi qorannoo walirra bu'uu;
- Qorannoo kana keessatti hanqinni kitaabilee, gama Afaan oromootiin mata duree kana ilaallatanii dhabamuu isaa;
- Hanqina yeroo fi baajataarraan kan ka'e, qorannoon kun kitaabilee biroo fi manneen barumsaa hedduurratti akka hin raawwatamne ta'eera;
- Qorannoowwan kanaan dura bal'inaan sakatta'a dhihaannaafi ga'umsa gilgaalota dandeettii barreessuu shaakalchiisuu irratti hojjetaman qorataa kan hinqunnamne ta'uu.
- Haala nageenyaa biyyattii keessa ture irraa ka'uun rakkoon dhuunfaa qorataa kan mudatan jiraachuu fa'a.

Hanqinaaleen kunniin osoo jiranuu qorataan jajjaabinaafi obsaan keessa darbuun qorannoo isaa gaggeesseera. Osoo hanqinaaleen eeraman kunneen hinjiran ta'ee qorannoon kun sadarkaa kanaa olitti deemuu danda'a ture. Haa ta'u malee, sababa hanqinootni kunniin turaniif kanaa oldeemuu hindandeenye.

1.7 QindoominaQorannicha

Qorannichi boqonnawwan gurguddoo shanitti qoodamee jira. Boqonnaan tokko seenduubee qorannichaa waliigalaan ibsa. Kunis, duubee, ka'umsa, gaaffilee bu'uura kan qorannichaa, kaayyoo gooroofi gooree, barbaachisummaa, daangaa, hanqinaafi qidoomina qorannichaa fa'i. Boqonnaan lama sakatta'a barruuti. Boqonnaa kana keessatti barruulee yaaxxinaafi barruulee walfakkiitu dhihaate. Boqonnaan sadi mala qorannichaati. Mataduree kana jalatti saxaxa qorannichaa, madda odeeffannoo, mala iddatteessuu, meeshaalee funaansa ragaa, adeemsa ragaa walitti qabuufi mala qaaccessa ragaaleefaatu dhihaate. Boqonnaan afur qaaccessaafi ibsa ragaaleeti. Kutaa kana keessatti ragaalee sakatta'a kitaabaafi afgaaffii barsiisotaarraa funaanametuu qaaccassamuun ibsamee jira. Boqonnaan shan cuunfaa, goolabaafi yaada furmaatati. Mataduree kana jalatti xiinxalaafi qaaccessa ragaalee irraa argannoowwan argaman duraa duubaan erga dhihaatanii booda, argannoowwan kanneenirratti hundaa'uudhaan qoratichi hanqinoota jiran furuuf wantoota furmaata jedhee yaade kutaa kana keessaatti dhiheesse jira.

Boqonnaa Lama: Sakatta`a Barruu

Boqonnaa kana jalatti haalli dhihaannaa barreessuu garagaraa ibsamaniiru. Dabalataanis, haalonniifi amalootni barreessuu shaakalchiisuuf gabbisuu qabxii qabxiin kaawwamanii ibsamani argamu. Kana malees, yaadrimeen barreessuu yaada hayyootaan walbira qabamuun ibsamaniiru. Dabalataan waa`een madaallii kitaabaafi gilgaalaaibsameera. Kanamalees qorannooleen kanaan dura barreessuu irratti raawwataman akka barruu walfakkiitti ka`anii garaagarummaan isaan qorannoo kanarraa qaban ibsameera.

2.1. Dhihaatina Barreessuu (Approaches of Writing)

Dhihaatina kan jedhamu, walittiqabama tilmaamaa kan uumama afaan barachuu fi barsiisuu of keessatti hammatuudha. Yaada kana cimsuuf, waraabbii kanaan gadii haa ilaallu.

“.. . An approach is a set of correlative assumptions dealing with the nature of language teaching and learning. An approach is axiomatic. It describes the nature of the subject matter to be taught. ..” (Richards & Rodgers, 1986:15)

Waraabbii kana irraa akkuma hubatamu, dhihaatinni walitti qabama tilmaamotaa kan haala afaan barsiisuu fi barachuuti. Kana malees, dhihaatinni dhugooma kan qabu ta`ee, waa`ee barnoota barsiifamu sanaa kan ibsu jechuudha.

Gama birootiin dhihaatinni gulantaa tilmaamotniifi amantaan waa`ee afaanii fi afaan barachuu keessatti ibsamu akka ta`e waraabbii itti aanurraa ni hubatama. “According to Anthony's model, approach is the level at which assumptions and beliefs about language and language learning are specified.” (Richards & Rodgers, 1986:18)

Dhihaannaawwan barreessuu barsiisuu karaa sadiin ilaaluun ni danda`ama. Kunis: dhihaannaa barreessuu barsiisuu afaan tokkoffaa (Af1), dhihaannaa barreessuu barsiisuu afaan lammaffaa (Af2) fi dhihaannaa barreessuu barsiisuu afaan ambaa (Afam) dha.

Namni tokko hojii tokko yemmuu hojjatu waan hojjatu sana akkamitti akka hojjatu dursee adda baasa. Haala kamiin yoo hojjatame kaayyoo koo galmaan ga`a jedhee dursa mala ittiin hojichi dhiyaatu filata. Akkuma kana Barreessuunis caluma jedhamee hinbarreeffamu, dursa akkaataa kamiin akka barreeffamu adda baafama jechuudha. Kanaaf, kitaabilee barnootaa afaanii keessattis gilgaalotni shaakala barreessuu shaakalchiisuuf qophaa`an akkaataa barreessuun garaagaraa itti dhihaatu giddu galeessa godhachuun kan dhiyaatan ta`u. ogummaaleen afaanii kamiyyuu kitaabilee barnootaa

kamiyyuu keessatti akkaataa ittiin dhiyaatan kan mataa isaanii qabu. Egaa barreessuunis dhihaannaa mataa isaa qaba jecuudha. Dhihaannaawwan barreessuu akka waliigalaatti jiran keessaa muraasni akka itti aanutti kan dhiyaataniidha

2.1.1. Dhihaannaa Barreessuu Barsiisuu Af1 (Approaches To Teaching L1 Writing)

Haalli dhihaannaa barreessuu afaan tokkoffaa, haala dhihaannaa barreessuu afaan lammaaffaafi haala dhihaannaa barreessuu barsiisuu afaan ambaaa irraa adda. Sababnis barattootni afaan tokkoffaa isaaniitiin yaada burqisiisuufi barreessuuf, afaan lammaaffaa fi afaan ambaa caalaa isaanii salphata waan ta'eef. Barreessuu Af1 fi Af2 kan gargar taasisu ga'umsa afaanii barattootni qabaniidha. "With native speakers, writing ability is more closely linked to fluency in and familiarity with the conventions of expository discourse" (Kogen 1986: 25)

Yeroo waraana Addunyaa II duratti, barnoonni barreessuu barsiisuu Af1 yeroo jalqabaatiif USA keessatti liitireecharoota gurguddoo dubbifamaniif deebii kennuuf jecha jalqabe. Yeroo sanatti haalli barsiisuu liitireecharii kaanoonikaalaa bay'ee fudhatama kan hinqabnee fi moodeelli barreessuu barsiisuu murtaa'e tokko hinturre. (Faigley, 1992). Haata'umalee, hanga yeroo dhihootti barsiifanni dhuudhawaan filannoo jechoota miidhagoo (classical rhetorical tradition), yaadiddamoota barannoo barreessuu handhuurfatee ture. Barsiifanni kun, barreessuu akka akaakuu rawwii barreeffamoota boca murtaa'oo qabani fi karaa gabaabaa wanta kanarra ittiin ga'aniitti fudhata. Akkasumas, uunki ibsa gaariidhaaf akka qabxii ijoo ta'eetti ilaala.

Haata'u malee, haalli filannoo jechoota midhaagoo hammayyaa'aa ta'e, amala xumura (bu'aa dhumaa) barreeffamaa caalaa adeemsa barreessuu irratti kan xiyyeeffatu waan ta'eef, fudhatama argachuu danda'e.

2.1.1.1. Dhihaannaa adeemsaa (the process approach)

Akkuma maqaa isaa irraa hubatamu dhihaannaan adeemsaa kan inni irratti xiyyeeffatu, adeemsa barreeffama ijaaruuti. Dhihaannaa kana keessatti barattootni, sammuu si'eessa (yaada maddisiisuu), wixina (draft) barreessu, wixina barreessan sana keessa deebi'uufi gulaaluu baratu.

Akka dhihaannaa kanaatti barsiisaan waan barattootni beeku barbaadan caalaa waan barattootni amaleeffachuu barbaadan irratti xiyyeeffata. Ta'us, barsiisaa fi barattootni

milkaa`ina hojii isaaniitiif waliin hojjatu. Kana jechuun barsiisaan akka barattootni barreessuu amaleeffataniifi akkaataa itti barreeffama qopheessan irratti deeggarsa taasisa jechuudha.

Dhihaannaan kun Felisa fi Anisa (2015:119) (Silva, 1990) wabeeffachuun akka ibsanitti jalqabaaaf jaarraa 8^{ffaa} keessa barreeffama too`atamaa kan caasaa barsiisuu irratti xiyyeeffate ittiin barsiisuuf qiyyaafame. Kunis amaleeffachiisuun barreessuu barsiisuudha. Barruu too`atamaa keessatti ga`een barsiisaa caasaa xiinqooqaa walitti qabuu yoota`u, ga`een barataa immoo, caasaa kana uumuu qofa.

Dhihaannaa adeemsaan Af1 barreessuu barsiisuu hojiirraa oolchuu keessatti sochiiwwan gurguddoo lamatu ture. Tokko tokkoon isaa kutaa adeemsa barreessuu tokkoratti (akka raawwwii deeggartoota sochii ibsaa yookiin gahumsa sochii sammuu) irratti xiyyeeffata (Johns, 1990; Krashen, 1984). Jalqaba deeggartootni sochii ibsaa, barreessuu akka gocha qajeelfamaa hintaanetti (nondirective) ilaalu. Kun immoo akka barattootni barreessuu isaanii fooyyeffataniif, ofbeekuufi akka mudannoo isaanii kan guyyuufi barreeffama gabaabaa dhuunfaa bareessan jajjabeessa, (Johns, 1990). Karaa biraa immoo, sochiin sammuu ogummaa barreessuu barsiisuu akka adeemsa rakkoo furuutti ilaala. kunis kutaa lama yaaduufi adeemsa of keessaa qaba. Kutaan yaaduu barreessuun dura kan ta`uufi kan qajeelfama yaaduu gurguddaa kan akka; rakkoo filannoo jechaa hiikuu, qabiyyee olaanatti ramaduu, kutaasaa babal`isuu, yaada furmaataa maddisiisuufi guduunfaa irra gahuu keessatti raawwatama.

“The cognitive movement viewed teaching writing skills as a process of problem-solving which contains two parts - thinking and process. The thinking part takes place in the pre-writing stage where higher-order thinking skills, such as “defining the rhetorical problem, placing it in a larger context, making it operational, exploring its parts, generating alternatives solutions, and arriving at a well-supported conclusion”, take place” (Johns, 1990:26). Kutaan lammataa adeemsa barreessuu kan inni irratti xiyyeeffatu, adeemsa barreessuu qabatamaati. Inni kun barattootni akka waan barreessuun dura yaadan hunda bu`aa barreeffama dhumaa keessatti hiikan gaafata

Gama birootiin gosa dhiyaannaa isa kana kan adda godhu, barreessaan tokko haala adeemsawaa ta`een waan barreessuu barbaade sadarkaan waraqaarratti kan ittiin kaa`u ta`uu isaati. Yaada kana Jordan (1997:168) akkasjedha,

The process approach is aimed at nurturing the skills with which the writers solve their own solutions to the problems they set themselves. Moreover, it is aimed at teaching the skills which the students shape their raw material into a coherent message and with which they work towards an acceptable and appropriate form for expressing it.

Barreessuu adeemsaa keessatti akkaataan Af1 fi Af2 itti barsiifamu walfakaata. Haata`u malee, garaagarummaan jidduu kana jiru hojii sammuu irratti hundaa`a. kana jechuun adeemsi barreessuun itti qindaa`u walhaa fakkaatu malee, akkaataan yaadni itti sammuu keessatti qindaa`ee walitti qabamu Af1fi Af2 irratti gargar ta`a jechuudha. Yada kana Felisa fi Anisa(2015:120) (Brown, 2007) wabeeffachuun yoo ibsan, “The writing processes in native and second language learners are similar as a physical activity that goes through various stages - brainstorming, writing a first draft, and editing a final product. At the same time, they differ as a mental activity that requires non-native writers to engage in extra efforts when they want to express, argue, or discuss thoughts and concepts in a second language”jedhu. Akka yaada kanaatti barreessitootni afaan tokkoffaa hintaane (kan afaan tokkoffaan hinbarreessine) yaada ofii ibsachuuf hojii dabalataa isaan gaafata.kunis hubannoo afaanichaafi qindoomina barreeffamichaati. Jalqaba ergaa afaan maddaa hubachuu yemmuu ta`u, itti aansee immoo akkaataa qindoominaafi seera afaanichaa ofkeessaa qaba.

2.1.1.2. Dhihaannaa akkayyaa hololoo (the prose model approach)

Dhihaatina kana keessatti barattootni barreeffama dubbisanii qaaccessuun, fakkeenya barreeffamaa irratti hundaa`uun barreeffama ofii isanii barreessu. Xiyyeeffannoon dhihaannaa kanaa moodeelota filannoo jechoota miidhagoo adda addaa adda baasuu fi akkeessanii barreessuu dha. Dhihaatinni kun sababa barattoota sodaachisuuf (quuxessuuf), xiyyeeffannoon isaa qabiyyee caalaa uunkarratti waan ta`eef, yeroo hedduu ni qeeqama.

2.1.1.3. Dhihaannaa muuxannoo (the experiential approach)

Dhihaatinni kun, waa afur irratti bu`uureffame:

1. Barreessuun barataa filatamaan muuxannoo fi fedhii dhuunfaatiin kakaafama (jajjabeeffama). Muuxannoon barattootni qaban barreessutti kan isaan kakaasu yoo ta`e barreessun sun milkaa`aa ta`a.
2. Muuxannoon barreessuun kan ta`uu danda`u, karaalee dubbii (haasaa) adda addaa (ibsuu fi barruu barnootaa) fa`a hammata.Kana jechuun barattootni kan barreessan

haasaafi waan daree keessatti baratan bal`isanii kaasuu fa`a. haasaa dhaga`an tokko nama birootiif dabarsuuf yoo fedha

3. Akkuma waliigalaatti muuxannoorraa barreesuun (barattootni hariiroo (dubbistootaaf, nama barsiisaarraa adda ta'e kan biroof) akka barreessan gaafata.kun immoo, jireenya guyyuu keessatti akka namootaan hariiroo barreeffamaan walqunnamuu qabaatan taasisa.
4. Caasaan barreessuu akkaataa namni tokko yaada wayii nama biroof yookiin dubbistoota isaaf itti qajeelchu irraa kan baratamuudha. Dhihaatinni kun, seera qo`achuu caalaa hojjatanii barachuu, waliin sirreessuu fi of madaaluu irratti waan xiyyeeffatuuf, dhihaannaa adeemsaan walqabata.

Akka waliigalaatti dhihaannaan kun akka barattootni muuxannoofi beekumsa ofii irraa barreessuu baratan kakaasa. Kanaaf, mudannoon isaaniifi beekumsi naannoo irraa argatan akka madda ka`uumsaatti isaan tajaajiluu danda`a.

2.1.1.4. Dhihaannaa Filannaa Jechoota Miidhagoo (The Rhetorical Approach)

Akka dhihaatina kanaatti barreessuun adeemsa dhokataa osoo hintaane, ogummaa (aartii) barsiifamuudha. Askeessatti barreessuun kan barsiifamu barattootatti akkaataa ibsi, seenessuun, qoqqoodinsiifi madaalliin (gulaalliin) barreeffama uumuuf itti gargaaru itti agarsiisuun ta`a. Barattootni muuxannoo ofii isaaniifi waan isaanitti agarsiifame walitti fiduun barreessu. Jechootni ibsa yaada namaa bakka bu`u. kanaaf yeroo barreessan jechoota yaada isaanii ibsuu danda`an adda baasanii filachuu gaafata.Filannoon jechaa nama amansiisuu keessatti gahee olaanaa qaba. Namootni tokko tokko hojii hojjatan caalaa dubbii dubbataniin nama amansiisu. Kana malees, gabaasni gaariin akkasuma nama amansiisuu danda`a. Fakkeenyaaf, namni tokko waan tokko akka gaaritti hojjatee yoo wanti inni barreeffamaan dhiyeessu kan nama hin amansiifne ta`e, namni sun filannoo jechootaa irratti hanqina qabaachuu isaatu mul`ata. Jechootni filataman humna nama ofitti fudhachuu yoo qabaatan yaada ibsamuu barbaadame sana salphaatti dabarsuu danda`u jechuudha.

2.1.1.5. Dhihaannaa Beekumsaa (The Epistemic Approach)

Akka Dowst (1980) tti dhihaatinni kun, rogawwan bu`uuraa dhihaannaa barreessuu hundumaa keessa deebi`uun jalqaba.

“....formalistic (emphasizing language), referential (emphasizing language and reality), expressive (emphasizing writer and language) and rhetoric (emphasizing writer, language and reader)” (Dowst, 1980:68)

Akka yaada nama kanaatti dhihaannaan kun kan ofkeessatti hammatu, barreessaa, afaan, fi dhugummaa, akkasumas barreessuu fi beekumsa walitti fiduudha. Barattootni yeroo isaanii kan dabarsan waa`ee addunyaa maal akka beekan qofa osoo hintaane, waa`ee afaanii fi hololoo maal akka beekan bal`isuu irratti xiyyeeffatama. Kana jechuun barattootni beekumsa dhihaannaa kanneen olitti ibsamaniif gonfachuun hundumaa bakka tokkotti akka fayyadaman taasisa jechuudha.

2.1.1.6. Dhihaannaa Xinqooqaa (Linguistic Approach)

Akka Horning (1987) jettutti, idileedhaan ga`umsa barreessuu horachuun kan danda`amu, akka guddattootni afaan lammaffaa baratanitti tooftaa xiinqooqa haaraa barachuun ta`a. Kunis bifa idileetiin Af1 barreessuun adeemsa namni ga`eessi tokko Af2 ittiin baratuun kan walfakkaatu jechuudha. “Basic writers develop writing skills and achieve proficiency in the same way that other adults develop second language skills ...” (Horning, 1987:2)

Yaada ishee jabeeffachuuf Horning yaada “krashen`s monitory theory of second language acquisition” wabeeffachuun yaada krasheniin walitti qindeessuun taateewwan qabata qaban kan barreessuu afaan abbaa barsiisuuf gargaaran ja`a ibsiteerti.

- 1) Uunki barreeffama afaanii afaan lammaffaa of keessaa qaba
- 2) Ogummaan barreessuu akkuma ogummaa biroo afaan lammaffaaa adeemsa baruu fi barachuutiin gabbifama.
- 3) Ogummaa barreessuu baruun tartiiba hojiin argama. kana jechuun gocha tokko baranii isa itti aanutti ce`uun adeemsaan barreessuu gabbifataa deemu jechuudha.
- 4) Dandeettiin barreessuu bu`uuraa barattootni dareetti barreessuu baratan akka bu`aa ogummaa barreessuu isaan baranii qofatti tajaajila.
- 5) Yoo afaan baruun jiraate bu`aan walitti hidhataan barbaachisaadha.
- 6) Akka barattootni ogummaa barreessuu baraniif, kakaasni bu`a qabeessi argamuu qaba. (Horning, 1987:2-5)

Yaada akka walii galaatti isheen keette irraa yookaanu barreessuun afaanii dubbisuun, ofitti fudhachuun, qindoominaa fi priinsiippiloota irra deddeebi`uun, fi adeemsa yaalii maladhahiitiin barama.

2.1.2. Dhihaannaa barreessuu barsiisuu Af2 (approaches to teaching L2 writing)

Garaagarummaan guddaan barreessuu barsiisuu Af1 fi Af2 gidduu jiru ga`umsa afaan ittiin ibsamuudha. Af2 keessatti yeroo barreessinu adeemsa sanmmuu kan Af1 hojiirraoolchuun gaarii ta`a. kana jechuun muuxannoo afaan tokkoffaa leessatti qabnu gara afaan lammaffaatti fiduun itti fayyadamuu jechuudha. Kanaaf barreessuun Af2 ga`umsa Af1 irratti hundaa`a jechuudha.

2.1.2.1. Dhihaannaa Too`atamaa gara Bilisaa (The Controlled to Free approach)

Dhihaannaan kun seerluga, xiinhimaa fi akkaataa tajaajilaatiif xiyyeeffannoo guddaa kenna. Akka walii galatti adeemsaan yoo barsiifamu, barreessuun, jalqaba hima shaakaluu fi sana booda keeyyata ijaaru ta`a. Irra caalaan barreessuu barattootni jecha yookiin gaalee akka jijjiiran yookiin himoota akka walitti hidhaniif sirriitti too`atamaadha. Yoo barattootni shaakalawwan kana sirriitti gabbifatan, gara barreeffama bilisaatti ce`u. Kanaaf barattootni jalqaba dandeettii jechoota yookiin gaaleewwan jijjiiruu fi himoota walitti qindeessuu handhuurfachuu qabu. Erga dandeettiwwan kanneen gonfatanii booda bilisaan barreessuu shaakalu jechuu dha.

2.1.2.2. Dhihaannaa Bilisaa (Free Writing Approach)

Akka dhihaannaa kanaatti barsiisaan qulqillina caalaa bay`inaaf iddoo laata. Dogongora sirreessuun bay`ee xiqqaadha. Xiyyeeffannoon qajeelfamaa, qabiyyee fi dubbistoota irratti. Barattootni akka sirritti barreessanii fi qabiyyee irratti akka xiyyeeffatan yemmuu jajjabeeffaman, uunka barreeffamaatiif immoo, xiyyeeffannoon kennamu laafaadha. Kun immoo, hiika irratti jijjiirama fiduu danda`a. Deeggartoonni dhihaatina kanaa akka jedhanitti, sirrummaan seerlugaa adeemsa keessa gabbifama. Dhihaannaa barreessuu bilisaa jechuun, kan barattootni giddu-lixummaa barsiisaatiin alatti barreessaniifi jalqaba qabiyyee fi sirrummaaf xiyyeeffannoo akka kennan kan keessatti jajjabeeffamaniidha.

Akka (Raimes 1983:7)tti, dhihaannaan kun, qulqullina caalaa bay`ina irratti xiyyeeffata. Mata duree kenname tokkorratti bilisaan barreessuun yoo qindeeffamu, barsiisaan waa

xiqqoo sirreessa. Qabiyyeefi sirrummaan, caaslugaa fi uunka caalaa iddoo qabu. Akka walii galaatti, barreessaan takkaa yaadasaa waraqaarra buufnaan, caaslugni, uunkiifi xiinhimni suuta dhufu. Sadarkaa olaanaafi giddugaleessatti Dhihaatina kana fayyadamuun faayida qabeessadha.

Bilisaan barreessuun akkaataa lamaan ta'uu danda'a. xiyyeeffatamaa fi xiyyeeffannoo kan hinqabne. Barreessuun yoo xiyyeeffannoo qabaate gaaffii yookiin yaada barataan ofii isaatii tilmaameef deebii laata. Giddu lixummaan barsiisaa kan daangeffame waanta'eef, barsiisaan barataan caaslugaa fi dogongora qubeetiif osoo hindhiphatin bilisaan akka barreessuuf qajeelfama kenna. Barsiisaan yeroo barreeffama barataa dubbisu, dogongoroota osoo hinsirreessine, yaadolee barreeffama keessatti ibsaman irratti yaada kenna. (Raimes, 1983). Barreessuun bilisaa yoo xiyyeeffannaa hinqabaatin, hojii dhunfaa kan waanuma sammu namaatti dhufe waraqaa irratti qubsiisan ta'a.

Barattootni bilisaan barreessuun dura, xiyyeeffannoon sadarkaalee afur irratti ta'a. sadarkaaleen kunneenis: amaleeffachiisuu, too'annaan barreessuu, barreessuu qajeelchaatiifi bilisaan barreessuudha. Hojiin akkanaa immoo, dhihaannaa ijaarsa keeyyataafi dhihaannaa too'atamaa irraa garabilisaatiin walqabata. Kana jechuun, barreessuu bilisaa shaakalsiisuuf, jalqaba akka barattootni barreessuu amaleeffatan taasisuu; itti aansee barruu too'atamaa akka shaakalan godhama. Sana booda, barreessuu qajeelchaa akka barreessan erga shaakalanii gara bilisaan barreessuutti akka ce'an godhamu. Kanaaf, dhihaannaan kun adeemsa dheeraa keessa erga darbamee booda kan hojiirra oolu jechuudha.

2.1.2.3. Dhihaannaa Bu'aa irratti Xiyyeeffate (Product Based Approach)

Dhihaatinni kun bu'aa dhuma adeemsa barreessuu irratti hundaa'a. Deeggartootni dhihaannaa kanaa barreessuu akka bu'aa barruutti yookiin akka wanta of danda'eett ilaalu. Barreeffamni akka galumsaatti tajaajila, yaadni barreeffamaa immoo afaan keessatti ibsama. Hiikni yookiin ergaan barreessaan qophaa'ee dubbisaa muuxannoo (ogummaa qabuun) hubatama. Dhihaannaan kun, bu'aa dhuma (end product) irratti hundaa'a. Innis sirrummaa caaslugaa sadarkaa himaa irratti xiyyeeffata. Kaayyoon isaa waan tokko barreeffamaan argachuu waan ta'eef, barattootni takkaatti barreeffama sirrii akka barreessan eega. Haalli dhihaannaa kanaa qajeelfamaa fi too'atamaadha. "Product oriented approaches focus on final product, the coherent, error free text .these approach

focus on grammatical correctness on the sentence level.” (Language institute journal volume 3, 2006). Dabalataan hiika dhihaannaa kanaa Hedge (1988:8) akka itti aanutti keesse, “ dhihaannaan barreessuu kanaa mala barruu barreeffamanii agarsiisuufi ogummaa seerluga sirrii argachuu, beekumsa jechaa, sirna tuqaalee sirrii fayyadamuufi ittifayyadama uunkaa sirrii qubee, sirriitti qubeessuu, caasaa himaa sirrii fayyadamuu, yaadafi odeeffannoo himakeessatti yaada ijoo uumuuf walitti hidhuu, qabiyyee gabbisuufi qindeessuufi kkf qabaachuu dha. Dhihaannaan kun waan barattootni beekuu qaban irratti xiyyeeffata. Kanaaaf, gama ogummaa barreessuutti yoo fudhanne immoo, waan barattootni barreessuu qaban kan akka isaan barreessaniif eegamu irratti xiyyeeffata jechuu dha.

Akka hayyuun Pincas (1982a:22) jettutti dhihaatina kana keessatti barreessuu barachuun sadarkaalee afur: amaleeffachiisuu, barreessuu too`atamaa, barreessuu qajeelchaa fi barreessuu bilisaa qaba. Amaleeffachiisuun amala barreeffama ta'e tokkoo irratti barattootni akka kaka`umsa godhatan taasisa. Barreessuu too`atamaafi qajeelchaa keessatti hanga barreessuu bilisaatiif qophii ta'anitti barattootni ogummaa keessatti fedhii dabalaa deemuun hirmaatu. Kana keessatti, barreessuun sadarkaalee kana hordofuun shaakalamuudhaan baratama jechuudha. Egaa, akka yaada kanaatti barreessuun dura amaleeffachiisuu irraa jalqaba. Amaleeffachiisuun immoo, barruu akkayyaa barattootaaf dhiyeessuun akka isaan amala barreeffamichaa hubatanii kaka`umsa barreessuu horatan taasisa; kana booda too`annaafi qajeelfamaan barreessuun gara bilisaan barreessuutti ce`ama.

Dhihaatinni kun Caasaa Himaa Barreessuu ofkeessaqaba. Kana keessatti gaheen dubbisaa jalqaba akkuma barsiisaa, akka qoraa (gulaalaa, yookiin akka nama mirkaneessuuf dubbisuuti). Fedhiin ijoon dubbisaa qulqullina yaadaa yookiin ibsaa osoo hintaane, seerluga sirrii fayyadamuu irratti xiyyeeffata, (Kroll, 1997). Qajeelfamni barreessuu yeroo hedduu kan irratti xiyyeeffatu, sirrummaa seerlugaa irratti leenjii kennuudha. Barreessuun akka meeshaa seerlugaa fi beekumsa waliigalaa afaanii barsiisuutti ilaalama. Malli baruu fi barsiisuu ijoon dhihaannaa kana keessatti tajaajilu barruu too`atamaa, falaasama mala dhag-dubbii irraa guddate: barattootni dabalataan barsiifamu, dogongorri ni hambifama, akkasuma sirrummaan shaakalarratti hundaa`e kan eeggamuudha. (Reid, 1993:24)

Hyland (2003) akkka ibsetti adeemsotni afur kan caasaa irratti xiyyeeffachuun barreessuu barsiisuu agarsiisan kanneen armaan gadiiti.

1. Walbarsiisuu (amaleeffachiisuu): barattootni caasluga, vookaabularii muraasa barreeffama keessatti ni barsiifamu
2. Barreessuu Too`atamaa: barattootni yaada bu`uuraa muraasa ta`an yeroo hedduu gabatee bakka buusii irraa qopheessu.
3. Qajeelfamaan barreessuu: barattootni barreeffama akkayyaa (moodeelaa) irraa deebi`anii barreesu.yeroo barreessan akka barreeffama sanaatti shaakalu.
4. Bilisaan barreessuu: barattootni barreeffama gabaabaaf, xalayyaa fi kkf barreessuuf akkina (yaada bu`uuraa) dura dagaagfatan fayyadamu.

Barsiisotni idileen, barataa barreessaa (student writer), barruu isaanii akka bu`aa dhumaa yookiin qabxii dhumaa ykn gireediitti ilaalu. Kanaaf, barattootni kaayyoon barreessuu inni guddaan barreeffama barsiisaaf qopheessuu akka ta`etti malee yaada hiika qabeessa ta`een nama biroo waliin walii galuuf akka ta`e hinhubatan. “Students understood that the major function of writing is to produce text for teachers to evaluate, not to communicate meaningfully with another person” (Nunan, 1991:88)

Dhihaannaa bu`aa irratti hundaa`e, barreessuu akka caasaa haasbarruutti (writing as discourse structure) keessatti barreeffamni akka haasbarruuttis ilaalama. Dhihaatinni kun tajaajila akka daandii milkaa`inaa barressuu, yookiin daandii kaayyoo barreessuurra ittiin ga`aniitti ilaala.

Supong (2006:3) (Hyland, 2003:6) wabeeffachuun “Certain communicative functions are performed by particular language forms, and ‘students can be taught the functions most relevant to their needs’” jedha. Yaada kanarraa kan hubatamu, tajaajiloonni waliigaltee hedduun kan uumaman uunka afaanii murtaa`anii fi barattootni tajaajila kana akka fedhintaa isaaniitti barsiifamu jechuudha. Gama birootiin Barreessuun barattoota kan shaakalchiifamu, barruu bilisaa keeyyata walkeessa borcaman keessatti himoota tartiibessuu, hima sirrii filachuun keeyyata guutuu taasisuu, fi odeeffannoo argamerraa keeyyata barreessuudhaan ta`a. Barattoonnis barreeffama akkayyaa dubbisuu fi qaaccessuun isa booda beekumsa gonfatanirratti hundaa`uun barreeffama ofii isaanii uumu.

Haata`u malee, Dhihaannaan bu`aa irratti hundaa`e hanqinoota garaagaraa akka qabu yaadni garaagaraa ni mul`ata. Akka (Reid, 1982) tti Dhihaannaan bu`aa irratti xiyyeeffate, adeemsa barreessuu akka salphaa ykn qajeelaa ta`eetti fudhata. Qajeelfama (orientation) kana keessatti barreessuun akka adeemsa hojiiwwan adda baafaman tartiiba walhordofaniin guutuutti fudhatama. Dhihaannaan kun barreeffama kutaalee tartiiba qaban kan akka: jecha, himaa fi keeyyataa irratti xiyyeeffata. Barattootni gochoota yookiin gilgaalota akka guutaniif eeggaman: keessumattuu, jechoota seerluga keessatti guutuun yookiin irra deebi`anii tartiibessuun akka guutan gaafatamu. Kun immoo salphaadhumatti hojii barreessuu osoo hintaane, gilgaala caaslugaa kan qabiyyee too`atamaati.

Gama biraatiin dhihaannaan kun, dandeettiin barattootaa akka seera caaslugaa yaadataniifi hojiirra oolchan irratti akka xiyyeeffatu taasisa. Barattootni yemmuu keeyyata yookiin bareeffama akka barreessan gaafataman, salphumaatti uunka yookiin qindoomina murtaa`aa hordofu. Yoo hojiin yaada abuuruu fi hiika uumuu xiyyeeffannoo hinargatin gahumsi afaanii qabxii ijoo ga`umsa barreessuu murteessuudha.

Barsiisotni barreessan, kanneen ilaalcha kana daawwatan, salphumatti dogoggora seerlugaa fi itti fayyadama afaanii mallattoo itti godhuun sirreessu. Ga`een isaanii inni guddaan, seerota caaslugaafi duub-deebii isaanii kan dogongora caas-lugaa irratti xiyyeeffate, kan barattoota barreessuu keessatti akka yaada maddisiisaniifi gabbisan hingargaarre cimsuu dha.

2.1.2.4. Dhihaannaa akkina -ijaarsa keeyyataa (pattern –paragraph approach)

Dhihaannaan kun barreeffamoota akkayyaa qaaccessuu fi akkeessuu, akkasumas hundaa ol qindoomina irratti xiyyeeffata. Akka dhihaannaa kanaatti, barattootni jalqaba barreeffama qindaa`e qaaccessu, isa booda, akka barreeffama qaaccessan sanaatti fakkeessanii barreessuu shaakalu. Keeyyatoota akkayyaa irra deddeebi`uun, himoota walkeessa borcaman sirreessuu, hima ijoo adda baasuu, fi jecha yookiin hima dabaluun yookiin haquun barreessuu shaakalu. Yaada kana gabbisuuf, waraabbii armaan gadii ilaaluun gaariidha.

According to this approach organization is the key to learning writing and producing a good written product. Students are given paragraphs to analyze, rearrange and copy. They may delete or insert sentences as they choose. The paragraph-pattern approach is based on the principle that

every language organizes their communication in different ways. Thus students must analyze paragraphs in the target language and practice things that are typical in that language, in order to be able to write fluently (Raimes1983: 7).

2.1.2.5. DhihaannaaCaasLuga – Xiinhima - Qindoominaa (Grammer – Syntax - Organization, Approach)

Dhihaannaan kun, barattootni altakkaatti amaloota barreessuu adda addaa irratti akka xiyyeeffatan kan taasisuudha. Hojiileen barreessuu akka barattootni xiyyeeffannoo guddaa serlugaaf, xiinhimaaf kennaniif, akkasumas akka isaan barreeffama isaanii qindeessaniif jechoota akka: tokkoffaa, achii fi dhumarratti jedhan kennuun qophaa`a. Barattootni jalqaba dandeettii caaslugaa horatu, itti aansee xiinhima erga gabbifatanii dandeettii kana walitti fiduun barreeffama qindaa`e barreessu.

2.1.2.6. Dhihaannaa WaliGaltee/Yaadaanwalargachuu (Communicative Approach)

Dhihaatina kanaaf Kaayyoofi hirmaattonni (dubbistootni) qabxii xiyyeeffannooti. Barattootni gochoota qabatamaa jiruu isaanii keessa jiru kan akka xalayaa idilee fi alidilee barreessuu irratti hirmaatu. Kaayyoon isaa wali galtee uumuufidha. Kanarratti Raimes (1983:8) yaada kana yoo cimsitu, “This approach stresses on the purpose of a peace of writing and the audience for it. Students writers are encouraged to behave live writers in real life and to ask themselves the crucial questions about purpose and audience,” jetti. Gabaabumatti yaanni kuni kan nu hubachiisu, dhiyaannaan kuni xiyyeeffannoon isaa wanta barreeffameefi qaama barruun kuni qophaa`eef irratti akka ta`eedha.

2.1.2.7. Dhihaannaa adeemsaa (process approach)

Akkuma barreessuu Af1 bu`aa dhumaarratti qofa xiyyeeffachuu caalaa, barsiisotni barattoota isaanii akka yaada maddisiisan, karoorsan, keessa deebi`anii fi gulaalaniif gargaaruun haala mijeessu. Barreeffamni jalqabaa dogongorarraa bilisa jedhamee hin eeggamu, akkasuma duubdeebiin barsiisaarraa eegamu, kan akka barattootni yaada haaraa, jecha haaraafi hima haaraa gumee gara fuulduraatti qopheessan keessatti isaan gargaaru ta`uu qaba.

Dhihaannaan kun dursa barreeffama osoo hintaane, barreessaa irratti xiyyeeffata. Kana jechuun waan barreeffamu kan daanga`ee akka barreessaniif eeggamu osoo hintaane,

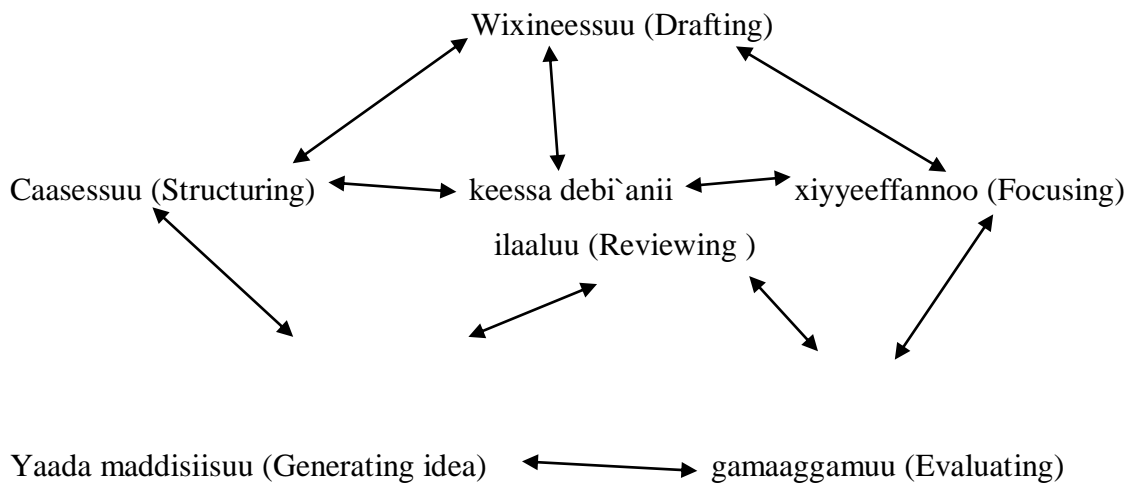
akkaataa abbaan barreessu sun barreeffama ofii itti gabbifatu irratti xiyyeeffata jechuudha. Yaadni barreessuu kun, barreessuu akka adeemsa hiika abuuruu fi qindoomina uumuutti ilaala (Matsuda, 2003). Yeroo gochaalee barreessuu dhiheessu, waan barreessaan gaariin raawwachuu qabu of keessatti qabata. Gama biraatiin barreessuun akkanaa kan inni irratti xiyyeeffatu, yaada maddisiisuu irraa hanga odeeffannoo sassaabuun gara barreeffama dhumaa barreessuu shaakalchiisuutti. “Process approaches stress . . . writing activities which move learners from the generation of ideas and the collection of data through to the ‘publication’ of a finished text”. (Tribble 1996: 37). Kanaaf akkuma yaada kanarraa hubachuun danda`amu, dhihaannaan barreessuu adeemsa adeemsa akka yaada maddisiisuu, gumee qopheessuu, keessa deebi`uufi gulaaluu keessa darba jechuudha. Dhihaatina kana keessatti Barreessuu akka ibsoota Yaaduumee (writing as Creative Expressions) fudhatama. Ilaalchi barreessuu yaaduumee, barreessuu akka hojii waa uumuutti ilaala. Jecha birootiin barreessuun akka hojii ibsa nama dhuufaa fi argannoo, kan adeemsi akkuma bu`aatti faayidaa qabuutti fudhatama. Yaadni kun yaada barreessuun caasluga sirriifi itti fyyadama isaa handhuurfachuudha jedhu morma; kanaaf, dhihaannaan kun akkaataa barreessitootni deeggarsa barsiisan akka haala mijeessaatti taasisuuf waliin ogummaa barreessuu isaanii itti dagagfatan irratti xiyyeeffata. Akka yaada kanaatti barreessuun kan baratamu malee, kan barsiifamuu miti. Kanaaf, qajeelfamni barreessuu, qajeelfaa kan hintaanee fi dhuunfawaadha. Kana jechuun ogummaan barreessuu yaada namni ofii isaatii burqisiisu kan ofii shaakaluun argatu malee, kan namni biroo akkanatti barreessi jedhee nama qjeelchuu miti jechuudha. “Writing is learned, not taught, so writing instruction is nondirective and personal” (Hyland, 2003).

Dhihaannaan kun Barreessuu Akka Adeemsa Sammuutti (Writing as a Cognitive Process)tti ilaala. Gosa dhihaannaa adeemsa keessaa tokko ta`ee, adeemsa yaadni sammuu keessatti ittiin qindaa`u kan bu`uureffatuufi yaaxxina xiinsammuu irratti hundaa`a. Yaada kana cimsuuf yaada hayyoota garagaraa haa ilaallu.

Akka adeemsa sammuu, barreessuun ilaalcha xiinsammuu qorannoon karaa kanaan godhamus bu`uuraan yaadiddama xiinsammuu irratti hundaa`a. Dhihaatinni kun, barreessuu akka adeemsa salphaa hintaanetti (non linier) fudhata (Emig, 1983; Zamel, 1983). Akka Reid (1993)tti deeggartootni dhihaannaa kanaa barreessuu adeemsaatiif,

barreessuu qorannoo irratti hundaa'e, hirmaattotarratti kan xiyyeeffate, qabiyyeerratti kan hundaa'e, bu`uura godhatu.

Nunan (1999) White and Arndt (1991) irratti hundaa`uun barreessuu adeemsaatiif ka`umsa hojiitti jijjiiramuu danda`u agarsiise. Jarri kun, barreessuu akka adeemsa walxaxaa, adeemsa sammuu kan ga`umsa sammuu walitti fufaa yeroo kenname keessatti ta`uu jedhanii fudhatu. Namoonni kunneen adeemsa barreessuun adeemsa keessa darbu ja`a addeessan.

Spong Tangkiensirisin (2006:12)

Kanarraa kan hubatamu barreessuun adeemsa marsaa yaada maddisiisuu, yaadicha caasessaauu, wixineessuu, xiyyeeffannoo itti laachuu, madaaluufi keessa deebi`anii gulaaluutiin akka argamuudha. Adeemsonni kunneen hundi walirraa kan hincinneefi walkeessa kan jiraniidha.

2.1.2.8. Dhihaatina Istraateejii (Tarsiimoo) (Strategy Approach)

Dhihaannaan kun, adeemsa fi tartiiba barreessuu barattootni shaakaluun keessa darbanii barruu gaarii barreessan irratti xiyyeeffata. Kunis akkaataa barreessitootni muuxannoo qaban itti barreessan (karoorsuu, wixinu, fi xiinxaluu) barsiisa. “Strategy approaches to writing instruction teach children the planning, drafting, and revision strategies used by skilled writers. These strategies are specific steps that guide students through each part of writing process.” (Supong Tangkiengsirisin, 2006)

2.1.3. Dhihaannaa Barreessuu Barsiisuu AfaanAmbaa (Afam) (ApproachesTo Teaching FL Writing)

Afaan ambaa barsiisuu keessatti dhihaannaan barreessuu barsiisuu ifa ta'e hinjiru. Afaan ambaa keessatti barreessuun yoo barsiifamu kaayyoo walii gala barnoota barsiifamuun walqabsiifama. Fakkeenyaaf, yoo xiyyeeffannoon qajeelfamaa wantoota (ta'iinsota darban seenessuu ta'e, barattootni hennaa darbaa qo'atuu danda'u; akkasumas hojiin barreessuu isaanii kennamu waan yeroo darbe keessa raawwatan gaafachuu danda'a. Waraana Addunyaa II booda baroota 1960 ootaa fi 1970 oota keessa malli Dhag-dubbii Afam barsiisuu keessatti baay'ee beekamaa ture. Dhihaannaan kun (malli dhag-dubbiin afaan barsiisuu) kan inni hojiirra ooluu jalqabeef loltoota leenjisuuf ture.

2.2.Yaadrimee barreessuu

Barreessuun ogummaa namni tokko shaakaluun baratu/guddifatuudha. Rakkoon barattoota yeroo barreessan yaada maddisiisuu irratti isaan mudatu rakkoo shaakala dhabiinsarraa madduudha. Naannoon barattootni itti gufatan: yaada qindeessuu, yaada walitti hidhata qabu maddisiisuu fi rakkoo ofiisaanii sirriitti ibsuu dadhabuu fa'a. Barreessuun oguma afaanii keessaa tokko ta'ee kan dandeettii cimaa fi walxaxaa gaafatuudha. Barreessuun ogummaa faayida qabeessa kan jiruu namaa keessatti, barnootaaf, ogummaa fi faayidaa dhuunfaatiif nama gargaaruudha. Namni tokko ogummaa barreessuu cimaa yoo qabaate, adeemsonni hedduun nafa nafa ta'uuf. Barreessuun qubee afaan tokkoo seeraan bocuu irraa kaasee hamma yaada ofii seeraan qindeessaanii, jecha, gaalee, ciroo, hima, keeyyata, barreeffamaa fi kitaabilee barreessuutti kan adeemuudha. Kunis caluma jedhamee kan deemu osoo hintaane, seera afaan ittiin bareeffamu sanaa eeggachuun kan ta'uu dha.

Barattootni akka barreessuu irratti jabaataniif hojiin jajjabeessaan gama ogummaa barreessuuttiin kennamuufii qaba. Kana keessatti adeemsa isaan ittiin barreessan irratti xiyyeeffachuun gaarii dha. Little Red (2005:19) yaada kana yemmuu jabeessu, "let us not teach our students to be writers...let us just teach them how to write." Kun kan nutti agarsiisu barattootni akka waan tokko barreessan irratti xiyyeeffachuu caalaa akkamitti akka isaan barreessuu shaakalan barsiisuun gaarii akka ta'eedha. Kanaaf haalli dhihaannaa shaakala barreessuu akkaataa barattootni itti shaakalan irratti kan xiyyeeffate ta'uutu irraa eegama jechuu dha.

Barreessuun karaa addaa addaatiin hiikkamuu danda`a. Fakkeenyaaf, Macmillan school of dictionary irratti kan jiru “1. writing is the skill of producing written material by putting words together. 2. is the activity of creating things such as books, poems, or newspaper articles, or books, poems and articles that have been created.” Barreessuun ogumma jechoota walitti fiduun wanta barreeffame tokko oomishuuti. Gocha wantoota akka kitabaa, walaloo, yookiin galaalchotaa fi kkf uumuu dha.

2.2.1. Amaloota ogummaa barreessuu

2.2.1.1. Barreessuun ogummaadha

Barreessuun ogummaa shaakalaan gabbifamuudha. Hanqinoonni barattootni barreessuu keessatti uuman hanqina shaakalaa irraa dhufa. Barreessuu keessatti toorri hanqina barattootaa:

- Rakkoo yaada qindeessuu
- Hanqina Yaada walqabataa/walitti hidhataa maddisiisuu
- Hanqina sirriitti ofibsuu/ nama biro/wantoota ibsuui
- Hanqina qubeessuuf sirna tuqaalee fa`a hammata

Kanaaf gochaaleen barreessuu barattootaaf qindeeffaman, barattoota qajeelchuufi shaakalchiisuuf kaayyoo mataa isaanii qabaachuu qabu.

2.2.1.2. Barreessuun akka ogummaatti addaati adda ba`ee hinilaallamu

Barreessuun ogummaalee birootiin walqabataadha. Kitaaba barnootaa keessatti boqonnaalee hunda keessatti ogummaaleen heddu erga shakalsiifamanii booda dhufa. Fakkeenyaaf, seerluga dubbii irraa gara gilgaalota barreessuu; dubbisuu yookiin dhaggeeffachuu irraa gara yaadannoo qopheessuu ykn gilgaalota hubannoo barreessuu ta`uu danda`a. keessumattuu dubbisuu waliin hidhata cimaa qaba. Sadarkaa kamittuu namni tokko osoo dubbisuu hin barin barreessuu baruu hindanda`u. Namni tokko barreessuu baruuf, jalqaba waan namni biro barreesse dubbisa; itti aansee akka barreessatti dubbistootni eenyu akka ta`an adda baasuu, waanbeeku, akkamitti akka hubachuu danda`uu fi waan barreeffame akkamitti akka raawwachuu danda`u, xiyyeeffannoo keessa galcha. Dhumarratti namni tokko barruu nama tokkoo fooyyessuu kandanda`u isa jalqabaa akka akkayyaatti fudhachuun ta`a. kun immoo akka namni barruu nama biraa dubbisu taasisa.

2.2.1.3. Barreessuun adeemsa walxaxaadha

Af1fi Af2 keessattillee barreessuun adeemsa walxaxaa wantoota addaaddaa hammatuudha.

Sababootni barreessuu adeemsa walxaxaa taasisan:

- **Rakkoo xiinsammuufi qabiyyee:**

Hojiin barreessuuhajii namtokkeedha (writing is solitary activity) Yommuu barreessinu, giddulixummaa yookiin duubdeebii nama biroo osoo hinqabaanne dhuunfaan barreessina.kun immoo hojii barreessuu ulfaataa taasisa.

Barreessuun abbaa barreessu irratti hirkata (writing is often opposed on us): yaada barreessuuf nu gargaaru argachuu dhabuu dandeenya, kunis barreessuu ulfaataa taasisa.

Rakkoowwan xinqooqaa (linguistic problem): Rakkoolee xinqooqaa dandeettii barreessuu yommuu kaasnu, jecha irraa kaasee hanga barruu guutuutti qindoominni sirriitti barbaachisa. Kana malees, barreeffamni keenya fudhatama akka argatu taasisuuf, keessa deebinee sirreessuunis baay`ee barbaachisaadha. Barreessuun akka dubbachuu yaa`a yaadaatiin osoo hintaane, qindoomina barreeffamaatiin ta`a.

Rakkoowwan Hubannoo (Cognitive problem): Barreessuun adeemsa qajeelfamaatiin baratama.kanaaf, qajeelfama barreeffamaan kenname sirriitti hubachuu barbaachisa. Barreessuu yeroo jalqabnu qalamaafi waraqaa walsimsiisuu. Gama birootiin, Elbow (2000) akka ibsetti, ulfaatina dandeettii barreessuuf ka`umsi isaa namootuma bira akka jirutti eera. Kunis, namoonni baay`een dandeettii barreessuutiif ilaalcha gaarii ta`e hin qaban.Namoota muraasa qofatu fedhii guutuudhaan itti seenu.Akkasumas, barreeffama gaarii qopheessuun muuxannoo yeroo dheeraan booda haa argamu malee, barreessuun eenyumaafuu ulfaataadha.Kanaaf, ilaalchi nuti barreeffamarratti qabnu kallattiinis ta`ee karaa biraan, dhiibbaa nurraan gahuun isaa waan hin hafneedha.

Dabalataanis, Nunan (1991) akka ibsitetti, barreessuun kan ulfaatuuf, namoonni bay`een qulqullina barreeffamaatiif kan dhiphatan ta`usaati. Akkasumas, namoonni baay`een yommuu barreessan yaada maddisiifachuuf xiyyeeffannoo hin kennani. Haata`umalee, yommuu barreessuuf qophoofnu qulqullina caalaa bay`inarratti xiyyeeffachuu qabna. Dandeettii barreessuu gonfachuun kan danda`amu yoo akkas ta`e qofa. Kanamalees, yaanni biraa ulfaatin dandeettii barreessuu waliin walqabatee, matadureerratti barreeffamu jiddugaleessa godhata. Akka Byrne (1991) ibsituttii, shaakalli

barreessuurratti barataadhaaf kennamu kan gammachiisuufi kan akka barreessuuf isa kakaasu ta" uu qaba. Akkasumas, dandeettii isaa waliin kan deemu ta" uu qaba. Dabalataanis, matadureen barataadhaaf kennamuu qabu, kan barataan yaadarratti maddisiifachuu danda`uuf kan addunyaa dhugaa keessatti qabata qabaachuusaati.

2.2.2. Akaakuuwwan Gochoota Barreessuu

Barsiisotni yemmuu barreessuu karoorsan sadarkaa barattoota isaanii fi cimina shaakala barreessuu xiyyeeffannoo keessa galcuu qabu. Akkasumas, qopheessitootni kitaabaas haala kana xiyyeeffannoo keessa galchuun yaaduun ni barbaachisa. Barreessuu karaalee garaagaraa lamaan sadarkeessuun ni danda`ama.

- i. **Dheerina:** barreessuun hedduu kutaalee sadarkaa tokkoffaafi kitaabileen isaas himoota gaggabaaboo irratti xiyyeeffatu. Kanaaf, warren sadarkaa tokkoffaa irra jiraniif himoota gaggabaabootu qindaa`aaf jechuudha.
- ii. **Sadarkaa hubannoo:** gocha Ibsa barattootaa irratti hundaa`uun shaakaloonni barreessuu jalqabdootaaf kennamu adeemsa keessa waan fooyyeffataniif too`atamaadha. Barsiisotni karaalee adda addaatiin isaan qajeelchu.

2.2.2.1. Barreessuu too`atamaa (controlled writing activities)

Gochaan barreessuu kun, Dalagaalee barreessuu sadarkaa himaa, sadarkaa keeyyataafi sadarkaa barruu guutuu of keessatti kan hammatedha. Barreessuu too`atamaa jalatti shaakalootni akka armaan gadii ni hammatamu.

Dalagaa barreesuu dandeettii seerlugaafi hiika jechootaa cimsu.

Jechootni tokko tokko hormaata hin eegamne hordofu. Kanaafuu, yeroo hiika hundee jecha tokkoo barsiifnu haala hormaataa yookiin jijjiirraa jechichaa barsiisuu qabna. Fakkeenyaaf, jecha 'nama' jedhu yemmuu barsiifnu bifa isaa isa danuu ta'e namoota' barsiisuu qabna. Yeroo dalagaan barreessuu akkasii qopheeffamus haalli jechootni qeenxeen itti gara danuutti jijjiraman gargar waan ta`eef, too'annaa cimaa kan gaafatuudha.

Dalagaa barreessuu kana jalatti kanneen raawwataman kan akka:

- Bakka duwwaa guutuu(blank filling)
- Sadarkaa tokkorraa gara biraatti jijjiiruu
- Jechoota haaraa barataniin hima guutuu
- Jechoota kennaman hima keessatti tartiibessuu

- Himoota walitti hidhuu
- Garagalchuu (Copying): himoota yookiin jechoota bakka isaanii malee galan .bakka isaanii irratti garagalchu.
- Hanquu guutuu (Gap-feeling)

Fakkeenya: Himoota armaan gadii jechoota yookiin gaalee itti dabaluun guutii barreessi.

Daadhiin konkolaataadhaan gara manabarumsaa_____

Dabalaan _____ yeroon dhufee hinbeeku. Ni barfata.
- Jechoota yookaan himoota tartiibessuu (Reordering words or sentences): Himoota yookiin jechoota tartiibni isaanii waljala darbe (wal-keessa borcame) sirreessuun keeyyata barreessuu

Fakkeenya: himoota kanneen sirreessii barreessi.

Tolaan/wajjiin/caalaa/mana barumsaa/gara/deeme.

Namichi /Hoolaa/bite/fi/Re`ee.
- Bakka buusuu (substitution): yaada dubbisan irratti hundaa`uun waa`ee ofii isaanii yookiin kan nama biro yaadicha bakka buusuun barreessu. Bakka jecha yookiin him.a kennamee kan biroo buusanii fayyadamuu jechuudha

Fakkeenya: waa`ee kee akka armaan gadiitti hima sirrii barreessi.

-Galgaloona kubbaa miilaa taphachuu fi kitaaba dubbisuu jaalata.
- Waan dhugaa Sirreessuu (correcting the fact):

Yaada dhugaa kan beekamu isa dhugaa irraa jallatee barreeffame sirreessuun barreessuudha. Jechoota, himoota, yaadota dogoggora qaban sirreessanii barreessuu

Dalagaalee barreessuu sirrummaafi dandeettii walii galtee cimsu
- Waan duraan barreessan seerluga, qubee sirrii fi sirna tuqaalee eeganii fooyyessuu
- Hima keessatti Walitti hidhamina sirrii taasisuu
- Yaada ofii fayyadamanii gaaffii deebisuu
- Gabatee bakka buusuu (substitution table)

Odeeffannoo gabatee keessatti kenname irratti hundaa`anii barreessuudha.
- Tallaamsa banaa (open dialogue) jechi dubbataa tokkoo kenname guutuu

Fakkeenya: waliin dubbii guuti

A: Heloo, Daadhii, akkam jirta.

B: -----

- Beekumsa jechoota haaraa barataniin yaada ofii ibsachuu
- Haasaa (conversation): kana keessatti barattootni haasawa akka yeroo dunkaana deemanii mi`a bitatan fayyadaman faa dhimma itti ba`an taasisuun ni danda`ama.
- Hima xumuruu (sentence completion)

Fakkeenya: himoota kanneen jechoota barbaachosoo galchuun guutuu taasisi.

-Namichi Fardaan -----

- Himoota walkeessa borcaman tartiiba sirriitti deebisuu
- Yaadaan barreessuu (dictation)

Waan dubbisan yookiin dubbiin dhagahan tokko yaada ofiitiin barreessuu jechuudha. Yaada ofiitti fudhatanii jecha ofiitiin ibsuudha.

Dalagaa barreessuudandeettii barreeffamaan waliigaluu cimsu

- Waan dhaggeeffatan irraa yaadannoo barreessuu – yaadannoon barattootaaf kennama isaan immoo gara keeyyataatti bal`isanii barreessu
- Fakkii ilaalanii barreessuu (caption writing)

Fakkii ilaalanii jechoota fakkii irratti yookiin jalatti barreeffaman irratti hundaa`anii barreessuudha.

Fakkeenya: Fakkii ilaaluun waan namoonni fakkii keessaa raawwatan himoota sadi barreessi

- Mataduree irratti yaada kennuuf keeyyata barreessuu

2.2.2.2. Barreessuu qajeelchaa

Gochi barreessuu kun Karaa lamaan ta`uu danda`a.

- A. barreessuu akkayyaa irratti hundaa`e (writing based on model)

Dalagaan kun, barattootaaf barreeffama yookiin dubbii fakkeenna ta`u kennuun akka isaan itti gargaaramanii barreessan taasifama.

- Barreessuu walmadaalaa (parallel writing): barreeffama kenname ilaalanii kan akka isaabarreessuu: Fakkaattii uunka barruu dubbisaniitiin keeyyata ofiisaanii barreessu. (keeyyata bifa addaddaa ijaaru: addeessaa, seenessaa, amansiisaa, ibsaa)

- Guduunfuu (summarizing) barreeffama akkayyaa isaaniif kenname irratti hundaa`anii guduunfaa barreessu.
- Gaaffii deebisuu (answering questions) Gaaffii kennamerratti hundaa`uun barreessuu
- Odeeffannoo laachuu (Information transfer): Tooftaan kun wantoota ijaan mul'atan irraa barattoota gaafachuun maqaa wantoota fakkiin mul'atanii akka barreessan , giraafii (diagram) iirra kan jiru akka adda baasan, uunkaawwan akka guutanifi wkf raawwatan taasifama. Asirratti barattootni odeeffannoo afaaniin qindaa`e gara bakkabu`ee wanta ijaan ilaalamuutti (fakkeenyaaf kan akka: fakkiiwwan keessatti waa addabaasuu, uunka guutuu, kaartaa irratti daandiiwwan agarsiisuu) fa`a raawwatu.
- Kan dubbisan yookiin dhaggeeffatanirraa yaadannoo qabatu.
(bakka duwwaa yaadannoo qabatanirraa guutuun keeyyata barreessuu, yookiin keeyyata ofiisaanii barreessu.)
- Barreeffamoota addaddaa irraa qabsiisa(yaadannoo) qabatu,
- Barreeffama yookiin fakkiidhaan gaaffiin kennamaaf. Deebiin gaaffii Sanaa tartiiba eegee barreeffamuun seenaa of danda'e ijaara.
- Odeeffannoo chaartii, gabatee, fakkaattii ibsaa, yaada dubbisan yookiin dhaggeeffatan irraa argatan irratti hundaa'uun barreessuu.
- Waan barreeffame yookiin dubbatamerraa qabsiisa qabatu.
- Qabsiisa qabatan babal'isuun keeyyata ijaaru

B, Dubbii/Barruu Qopheessuu (Oral/written preparation)

Barattootni dalagaa kana yemmuu shaakalan dubbii yookaan barreeffama isaaniif qopheeffame irratti hundaa`uun barreessu. Gochi isaan raawwatanis kan akka:

- Sammu kakaastuu (brainstorming): yaadolee yaada burqisiisuuf gargaaran
- Bilisaan hirmaachuu(free association): osoo hindaangeffamin akka isaanii ifetti barreessuu
- Fakkii jechaa (word mapping): wanta dhagahan yookaan dubbisan jechoota fayyadamanii gabaabinaan ibsuu
- Gochaalee sadarkeessuu(ranking activities): gochoota isaaniif kennaman haala barbaachisuun sadarkeessu

- Ariitiin barreessuu (quickwriting): yaada dhagahan yookiin dubbisan ariitiin (yeroo murtaa`aa) keessatti barreessurreessu.
- Tallaamsa guutuu (dialogue completion); barattootaaf bifa haasaatiin kennamaaf. Isa booda waan duraan beekamu tilmaamuun yookiin himoota waljala borcaman keessaa filachuun barreessu.
- Gaaffii deebisuu: gaaffileen kitaaba yookiin fakkii irratti kennamu. Deebiin gaaffilee tartiibeffamanii seenaa walqabataa uumu.

Meeshaalee Mul'atanitti gargaaramuu

Meeshaalee mul'atan kanneen jedhaman, kanneen akka kaartaa, fakkii, chaartii, giraafii, diyaagramiifi kkfdha. Meeshaaleen mul'atan waan nama hawwataniif fedhii barreessuu barattoota keessatti uumuu danda'u. Shaakala barreessuu akkanaa shaakalchiisuuf gochootni laataman: Fakkii tokko yookiin fakkiilee tartiibaan jiran gara barreeffamaatti jijjiiruu; Giraafii, chaartii fi gabatee barruutti jijjiiruufi kkfdha

2.2.2.3.Barreessuu walabaa

Shaakala gochaa barreessuu kan keessatti, deeggarsi kitaaba yookiin barsiisaa biraa taasifamu yaraadha. Barattootni hojii bay`ee ofii dhama`anii hojjatu.shaakalootni barreessuu walabaas:

- a. Addeessuufi addabaasuu (describe and identify): barattootni waa`ee namootaa yookiin wantoota addeessuun yoo barreessan warri kaanimmoo waa`ee namoota yookiin wantoota barreeffamanii eenyummaa yookiin maalummaa isaanii adda baasu.
- b. Seenaa uumuu (story constraction): barattootni oduu durii, sheekkoo yookiin seeneffama beekan barreessu.
- c. qajeelfama qopheessuu (relaying instruction): barattootni qajeelfama barattootni biroo hordofuu qaban barreessu.kana keessatti akkaataa qajeelfama itti qopheessan shaakalsiifamu jechuudha.
- d. xalayaa waljijjiiruu (exchanging letters): barattootni xalayaa waliwaliif barreessuun deebii waliif deebisu.xalayootni kun xalayaa affeerraa,xalayaa jaalalaa fi kkf ta`uu danda`u. yeroo kana barattootni ofiisaanii waliif dogoggora himu.

- Xalayaa ibsaa barreessu (fkn. Maaliif akka mana barnoota hafan)
- Ergaa (dhaamsa) warra biraatiif barreessu

- Barruu addeessaa barreessu, (nama osoo waa hojjetuu argan)
- Seeneffama gabaabaa barreessu (writing short story)

Gochaa barreessuu fedhii barattootaa giddugaleessa godhate

Gochaaleen barreessuu fedhii barattootaa jiddu galeessa godhatan kun, faayidaalee armangadii qabu.

- Barattoonni fedhii isaaniitiin kaayyeffatanii yaada isaanii akka barreessan kan gargaarudha.
- Barattoonni daree keessatti walii isaaniitiif akka barreessan taasisa..
- Barattoonni waa'ee ofiisaanii yookiin maatiisaanii barreessu. (ofibsuu)

Dalagaa barreessuu dandeettii qooqaa cimsu.

Barattoonni sodaa tokko malee yaada isaanii barreessanii akka ibsan kan jajjabeessudha. Qooqa ittiin barreessaniin yaada isaanii ga`umsaan ibsuu danda`uutu laalama

2.2.2.4.Gareen barreessuu

Barattoonni dareetti walgahanii itti gammaduudhaaf seenaa jireenya ofiisaanii barreessuun waliif dubbisu. Kun immoo dogongora walii sirreessuuf salphaadha. Sababni isaas yeroo walii dubbisanitti dogongora walii addeessu. Gareen barreessuun akaakuu barreessuu adeemsaa keessa tokko ta'ee debii gareen deebisuun walfakkaata. Tooftaan barreessuu kun uunkaafi qindoominaaf osoo hintaane, qabiyyeef bakka guddaa kenna. Akkasumas, barattootni waan barbaadan akka barreessan taasisa. Hanqinni mala kanaa yeroo fudhachuu isaati(Hammarén,2005:5).

2.2.2.5.Barreeffama fedhiifi kaka'umsa barattootaarratti xiyyeeffate

Dalagaan barreessuu akkamitti barattoonni akka barreessan kan barsiisu ta'uu qaba.

- Dandeettii himoota qindeessuun keeyyata/barruu/ duraa duubasaa eege barreessuu.
- Yaada qindeessuun keeyyata fudhatamummaa qabu barreessuu

Afaan barreeffame tajaajila walii galteef akka oolu kan agarsiisu Muuxannoo ga'aa fi dandeettii barattootaa waliin deemu dhiyeessuu (fakkaattii (model) mijataa /barbaachisaa/ ta'e. Dalagaa barreessuu dhuga qabeessaafi fedhii barattootaa waliin kan deemu taasisuu.

Barattoonni dalagaa barreessuu garaagaraa akkamitti akka barreessan barsiisa.

Barreessuu dandeettiwwan afaanii biroo waliin qindeessuun dhiyeessuu.

Tooftaawwan /techniques / barreessuu garagaraa fayyadamuu, (tooftaan tokko qofti barattoota waan nuffisiisuuf)

Deeggarsa barbaachisu gochuu. Qajeelcha sirrii ta'e kennuun baay'ee barbaachisaadha.

2.3. Ulaagaalee barreeffama gaarii (features of effective writing)

Barreeffamni barraa`u tokko akka nama hawwatuufi erga namatti tolu dabarsuuf ulaagaalee guutuu qabu keessaa muraasni kanneen armaan gadiiti.

2.3.1. Xiyyeeffannoo (focus)

Xiyyeeffannoon mataduree/yaada barreessaan gochaa barreessuutiif filtuudha.mata dureen immoo xiyyeeffannoo barreeffamaa waanta`eef yemmuu filatamu gadi fageenyaan ilaalamuu barbaada.kanaaf matadureen yookiin yaadni barreeffamaaf filatamu kan yaada ijaarsaatiin ibsamuu fi bay`ee xaxamaa kan hintaane ta`uutu irraa eegama Xiyyeeffannoon, barruu tokko barreeffama gaariidha kan jechisiisan keessaa isa tokkodha. Keyyanni tokko xiyyeeffannaa qaba yommuu jedhamu, himoonni callaan hima ijoo keeyyatichaa ibsuuf yoo tarreeffameefi akkaataa walduraaduuba barbaachisummaa isaaniitiin sirriitti yoo tarreeffamaniidha. Haaluma keeyyanni ibsameen barruun xiyyeeffannoo qabu tokko keeyyattoonni yaada barreeffamichaa walduraa duubaan barbaachisummaa ibsuuf yoo tarreeffamaniidha. Kellyfi Lawton (2006).

Barreeffamni barreeffamu waan irratti barraa`u sana qixa sirrii ta`een ibsuu qaba. Kana jechuun namni barreessu sun wanta barreessu sana sirriitti beekuu fi ibsuu qaba jechuu dha.

2.3.2. Qindaa`ina (Organization)

Barreeffamni tokko gaarii ta`uuf haala sirrii ta`een qindoomuu qaba. Kana jechuun himoonni gargaartuu, himni ijoo fi himni goolabaa bifa wal hinfaallessineen yaada tokko ibsuuf walitti hidhamina cimaa qabaachuu qaba. Qindoomina karaa adda addaatiin eeguun ni danda`ama. Kunis walqabsiistotaa fi lakkoofsota fayyadamuun ta`a.

2.3.3. Deeggarsaa fi babal`ina (support and elaboration)

Hima ijoo yookiin yaada ijoo kandeeggaraan yookiin kanbabal`isan himoota yookiin yaadota dabalataati. Ibsooni kennaman deeggarsaaf kan tajaajilan ta`uu karaa lamaan ilaaluun ni danda`ama. Tokko himoonni deeggarsaa yaada handhuuraatiin walitti hidhata qabaachuu yemmuu ta`u, inni lammataa immoo gahumsa (sufficient) dha. Himootni gargaartuu qabxii xiyyeeffannootiin walitti kanhidhatan ta`uu qabu. Kanamalees,

barreessichi yaada isaa/ishee gahumsa cimaadhaanfi haala ifa ta'een fi qabatamummaa qabuun ibsuu qaba.

2.3.4. Akkaataa (style)

Akkaataan karaa too'annoo afaanii kan kaayyoo, qabiyyee fi dubbistoota gochaa barreessuuti.kunis karaa filannoo jechaa fi sirrummaa himaa ragaa ba'ama. Filannoon jechaa of eeggannoon gaggeeffamuu fi sirrummaan himaa akkaataa afaan barreeffamaa sanaa yaada dubbistoota bira ga'uuf human kenna.

2.3.5. Waliigaltee (walfudhannaa) (convention)

Waliigalteen hima sirrii uumuu, ittifayyadamaafi ijaarsa of keessaa qaba. Barreessaan waliigaltee seerlugaa kan dalaagaa barreessuu sanaaf tajaajilu fayyadamuu qaba.dogongorri kan uumamu yoota'e, dubbistootni hubachuu hindanda'an waanta'eef waliigalteen seerlugaa daran eegamuu qaba.

2.4. Barreessuun maaliif barsiifama?

Kaayyoon afaan barruu barsiisuu inni guddaan, nama battalatti nu bira hinjirre waliin walii galuufi. Akka Reimsitti kaayyoon guddaan barreessuun manneen barnootaa keessatti barsiifamuuf, waliigaltee uumuufi. Yaada kana dagaagsuuf waraabbii kana haa ilaallu, “An integral part of participating fully in a new cultural [language] is learning how to communicate when the other person is not right in front of us” (Raimes1983: 3).

Akka waraabbii kanarraa hubachuun danda'amutti afaan (aadaa) ammayyaa keessatti hirmaachuun akkaataa nama kallattiin nu bira hinjirre waliin walii itti galan barachuudha. Askeessatti, afaan (aadaa) haaraa jechuun kan ibsame afaan (aadaa) barreeffamaa jechuudha. Dandeettiiwwan afaanii afran (dhaggeeffachuu, dubbachuu, dubbisuu fi barreessuu) keessaa dubbisuufi barreessuun warra duraan hinjirre waanta'aniif afaan haaraa jedhaman; isaan warra dhufteedha. Warri hafan lamaan erga ilmi namaa waliigaltee uumuu jalqabee kaasee kan waliin dhufan waan ta'eef warra duraati.

Gama birootiin barreessuun barattootni keenya akka barataniif gargaara. “Writing helps our students learn” (Raimes 1983:3).

Gama biraatin immoo, barreessuun adeemsa malee kaayyoo miti. Barreessuun kan inni dhufe dubbachuu gabbisuuf waan ta'eef, gochaan barsiisotaa barattootni waan dubbatan akkaataa itti gara barreeffamatti jijjiiran irratti gargaarsa taasisuudha. Shaaklootni

barreessuu barsiisuuf gargaaran kanneen akka jechoota garagalchuu, gaaleewwanfi himoota, ibsoota, xalayaalee barreessuu fa`a.

Writing had to be only a means, not a goal. As writing had to be used to develop spoken language, the main task for the teacher was to help the students learn to put down what they were saying. Copying words, phrases and sentences, ordinary and creative dictations, letter writing, writing an article for a notice board, description of an event or a picture, games with writing and answers to the given questions were suggested as the basic tasks for teaching writing. (*Pasov, 1980:189-195*).

2.5. Gilgaala

Akka Richardsfi Renandyan (2001), Prabhu (1987) wabeeffachuun ibsanitti, gilgaaloonni (dalagaaleen) gocha barattoonni odeeffannoo adeemsa barumsaan argatan gargaaramuun waan barataniin milkaa'uuf raawwatanidha. Adeemsi barnoota afaanii ammoo, gochaalee gilgaalaan dhihaatan dalaguu shaakaluu irraatti kan xiyyeeffatedha. Meeshaalee barnootaa, afaan barsiisuuf qophaa'an qabiyyeewwan qindeessuuf adeemsa afaan barachuu tilmaamame keessatti dalagaawwan gilgaalotaaf, xiyyeeffannaa guddaa kennu. Sababnisaa, unka afaanii barnootaaf dhihaatu gilgaalotaan shaakalamuun baratama. Kanaafuu, haalli gilgaalli itti qindaa'ee shaakalamu adeemsa barnootaa mul'isuu danda'a jechuudhaan ibsanii jiru. Akka yaada ogeeyyii kanaarraa hubachuun danda'amutti, gilgaalli dalagaa barnoota afaanii keessatti raawwatamu ta'ee; kitaaba barnootaatiin qindaa'ee kandhihaatudha. Gama birootiin, Nunan (1989), akka ibsetti gilgaalli dalagaa barattoonni ciiccata barnootaa argataniin haala qabatamaa keessaatti dalagan kan murteessu gaaffiilee addaddaati. Waan kana ta'eef, gilgaaloonni barnootaaf dareetti dhihaatan haala qabatamaa dhugaan walfakkaachuu qabu. Akkuma beekamu, malli yeroo ammaa afaan barachuufi barsiisuuf hordofamaa jiru, mala afaan waliigalteef barsiisuuti. Akka Nunan (1989), ibsetti, mala afaan waliigalteef barsiisuu keessatti, dhihaannaan dalagaa irratti hundaa'e gilgaalaaf bakka guddaa qaba. Dhihaannaa kana keessatti, adeemsi barachuufi barsiisuu gocha barattoonni dalaguun afaan baratan irratti kan hundaa'edha. Gochi ammoo, gilgaala addaddaa dalaguudha. Dhihaannaa afaan waliigalteef barsiisuu kanaan barsiisuuf, barsiisaan qaama afaan baratamuuf gilgaalota qindaa'an dhiheessa; barattoonni ammoo, gilgaalota dhihaatan dalaguu keessa afaan

baratu. Nunan (1989), gilgaalota kana bakka gurguddaa sadiitti qooduun ibsa. Isaanis: gilgaalota odeeffannoo dabarsuu, gi lgaalota sababa ibsuufi gilgaalota yaada ofii ibsuuti.

2.5.1. Gilgaalota odeeffannoo dabarsuuf (hir'ate guutuuf) dhihaatan

Gilgaalonni gosa kanaa odeeffannoo nama tokko irraa nama biraatti yookiin bakka irraa bakka biraatti qaxxamursuu kanneen danda'anidha. Sababi isaas, odeeffannoo barataan tokko beeku, barataan biraatan biraa beekuu dhiisuu waan danda'uuf wanta beekaniifi muuxannoo akka waljijjiiran taasisa. Kunis gilgaala akka hojii cimdii hojiichisutti ilaala. Hojii cimdii keessatti ammoo, barattoonni hundi waliin dubbachuun, odeeffannoo barbaadame kennuu keessatti qooda fudhatan qabu. Fakkeenyaaf, fakkii hinxumuramne tokko dhiheessuun ergaa isaa akka afaaniin ibsan taasisuudha.

2.5.2. Gilgaalota sababa ibsuu barbaadan

Gosni gilgaalaa kun ammoo, odeeffannoo dhihaaterratti hundaa'uudhaan odeeffannoo haaraa akka maddisiisan taasisuuf sababa qabatamaa kandhiheessuudha. yaada dhiyaate tokko sababa quubsaa dhiyeessuun akka ibsan kan taasisuudha. Fakkeenyaaf, gaaffii soba/dhugaa gaafatamanii sababa dhugaa ykn soba jedhaniif akka barreessan taasisuu fa`a.

2.5.3. Gilgaala yaada ofii ibsuu gaafatan

Gaaffiilee gilgaalota gosa kanaatiin dhihaatan haala dhihaate keessatti deebii fedhii, miiraafi ilaalcha kan adda baasanidha. Kan ammoo, odeeffannoo qabatamaa fayyadamuun yaadaa ofii ibsuuf gargaara. Haata'u malee, bu'aan isaa sirrii ta'uu yookiin sirrii ta'uu dhabuu kan mul'isu adeemsa tokko ta'e hinqabu. Fakkeenyaaf, seenaa jalqabamee takko yaada mataa ofiitiin xumuruu, marii dhimma hawwasummaa addaddaa keessatti qooda fudhachuu ta'uu danda'a. Haaluma walfakkaatuun, Nunan (1989), gilgaalonni barnootaa akkaataa hubannoofi dandeettii barattootaa irratti hundaa'uun qindaa'ee sadarkeeffama. Adeemsa tartiibeessuufi qindeessuu gilgaalota hubannoo irratti hundaa'an irraa ka'uun gara gilgaalota to'annaan dalagamaniitti adeemama. Dhuma irratti ammoo, gilgaalota waliigaltee dhugaatti barattoota hirmaachisanitu dhahaata. Akka yaada Nunan kanarraa hubachuun danda'amutti, gilgaalli barnootaa dareetti barataaf dhihaatu sadarkeeffamuun qindaa'uu qaba. Haallii ittiin sadarkeeffamu ammoo, hubannoofi dandeettii barattootaarratti kan hundaa'e ta'uu qaba. Innis, sadarkaa bilchina sammuufi hubannoo barattootaa xiyyeeffannaa keessa kan galche ta'ee, yaada kamtu

dura dhufuufi kamtu itti aanee dhufuu qaba kan jedhuun kan walqabatedha. Sababni isaa, hubannoofi dandeetti barattoota sadarkaa tokkooffaafi barattoota sadarkaa lammaffaa kan walgitu miti. Waan kana ta'eef, sadarkeessuun hubannoofi dandeettii barattoota kan giddu galeessa godhate ta'ee, ogummaa barreessuu akkaasumas, ogummaa afaanii kamiyyuu sadarkaa sadarkaan qindeessuun kan walqabateedha. Karaa biraa, gilgaalonni salphaa irraa gara cimaatti, yaada ifaa ta'e irraa gara yaada walxaxxaatti, yaada murtaa'aa irraa gara yaada dimshaashaatti qindaa'uu qabu (Nunan, 1989). Yaada kana gilgaalota barreessuutiin walitti fiduu ni dandeenya. Akkuma walii galaatti gilgaalotni kitaaba barnootaa keessatti qopheeffaman, gosoota gilgaalotaa olitti ibsaman keessatti hammatamu waan ta'eef, yeroo qopheeffaman akaakuu kana irratti hundaa'uu qabu.

2.6. Gahee Qopheessitootaa Dhihaannaa Qabiyyee Barnoota Afaanii Keessaatti

Adeemsa sagantaa qophii qabiyyee barnoota afaanii keessatti qaamni qabiyyicha qopheessuun dhiheessu, galma ga'inmsa qabiyyee dhihaatu sanaaf qooda guddaa qaba. Adeemsa baruu barsiisuu qabiyyee barnoota afaanii tokko mijataa taasisuuf, qabiyyeewwan hammataman murteessuufi sadarkeessuun mala qindaa'ina qabiyyeewwan itti dhihaatan keessaa isa tokko (Sharmafi Tuteja, 2005). Yaada kana haala qophii dhihaannaa qabiyyee barreessuu Afaan Oromootiin walqabsiisuun ilaaluu dandeenya. Kunis, gama murteessuun qopheessitoonni yemmuu gilgaalota barreessuu dhiheessan sadarkaa addaddaa barreessuun ittiin dhihaatu, akkaataa adeemsa baruu barsiisuutiif mijataa ta'uu danda'uun dhihaannaa barreessuu barsiisuu Af1, Af2fi Afam adda baasuun haala dhihaachuu qabaniin qopheessuudha.

2.7. Qorannoo walfakkii

Qorannoowwan mata-duree kanaan walitti dhiheenya qaban gaggeeffamaniiru. Daani'eel Guddinaa bara 2015 mataduree “Xiinxala Ga'inaafi Hanqina Barreeffama Barattoota Afaan Oromoo Kutaa 11^{ffaa}”: Haala Mana Barumsaa Qophaa'inaa Waadaraarratti” adeemsifameedha. Kaayyoon qorannoo Daani'eelis, barreeffama dheeraa keessatti ga'inaafi hanqina barreeffama barattoota kutaa 11^{ffaa} adda baasuu yoo ta'u, kaayyoon qorannoo kanaa immoo, haala dhihaannaa fi ga'umsa gilgaalota barreessuu kitaaba barnoota Afaan Oromoo Kutaa 11^{ffaa} keessatti adda baasuudha.

Qorannoon kana dura mata-duree kana waliin walitti dhiyaatu geggeeffame kan biraa: Taammiruu Aanolee (2014) “Assessing the factors that hinder English teachers from

designing authentic writing tasks for their writing lesson: the cases of Bulee Horaa and Dugda Daawa woredas' high schools" kan jedhuudha. Kaayyoon isaa wantoota barsiisota afaan Ingiliizii akka isaan shaakaloota barreessuu gaarii barattoota isaaniif hinqopheessine isaan danqan adda baasuu dha. Qorannoon kun qorannoo Taammiruu irraa kan adda ta'uun haala dhihaannaa fi ga'umsa gilgaalota shaakala ogummaa barreessuu irratti kan xiyyeefatu ta'uu isaati.

Qorannoon biroo kan qorannoo kanaan walitti dhiyaatu kan *Kidaanee Wadaajoo (2007 A.L.I)* mata duree '*Qaaccessa Dhiyaannaa gilgaalota hiika jechootaa Afaan Oromoo kitaaba barataa kutaa 12 mana barumsa qophaa`ina Mattuu'* jedhu irratti hojjatame yemmuu ta'u, qorannoo kanaan wanti walfakkeessu, dhihaannaa gilgaalotaa irratti kan hojjatame ta'uu fi kitaaba barataa irratti ta'uu isaati. Garaagarummaan isaa immoo qorannoon *Kidaanee Dhihaannaa gilgaalota hiika jechootaa kan qaaccessu yemmu ta'u qorannoon kun immoo dhihaannaa fi ga'umsa gilgaalota barreessuu sakatta`uudha.gama biraatiin Kidaaneen Kitaaba kutaa 12 irratti gaggeesse, qorannoon kun immoo kan kutaa 11 irratti gaggeeffame.*

Boqonnaa Sadi: Saxaxaafi Mala Qorannichaa

Baqonnaa kana jalatti saxaxa qorannichaa, madda ragaalee, mala iddatteessuu, meshaalee funaansa ragaa fi mala qindaa`inaafi qaaccessa ragaaleetu walduraaduubaan dhiyaate.

3.1. Saxaxa qorannichaa

Qorannoon kun ragaalee jiran kan sakatta`a kitaabaafi afgaaffiin sassaabaman bifa gabateen qindeessuun qaaccessuun jechaan ibsee jira. Kanaaf saxaxni qorannoo kanaa saxaxa ibsaati. Akaakuun qorannoo kanaa akkuma amala isaa dhimmoota qorannicha keessatti dhiyaatan hunda jechaan ibsa. Qorannichi qorannoo qulqullee (qualitative research)dha. Qorannoo kana guutuu taasisuuf, mirkaneefannoo qaaccessa kitaabaa (document analysis checklist)fi af-gaaffii(interview) barsiisaa qopheessuun geggeeffame. Odeeffannoon toftaa kanneeniin sassaabame, jechaan kan qaacceffameedha. Kanaaf, qorannichi mala akkamtaa (ibsaa) fayyadamuun gaggeeffame.

3.2.Madda Ragaalee

Odeeffannoon qorannoo kanaa kan argame kitaaba barnoota Afaan Oromoo kutaa 11^{ffaa} bara 2005 A.L.I.tti Ministeera barnootaatiin qophaa`e irratti hundaa`eeti. Qorannoon kun kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11ffaa kan bara 2005 A.L.I.qophaa`e irratti kan murtaa`e. Jamaan qorannoo kanaa kitabichatti gargaaramuun kan barsiisan barsiisota Afaan Oromoo barsiisan kan Mana Barumsaa Qophaa`inaa Fincaawaa kan bara 2009 A.L.I.ti.

3.3. Mala Iddatteessuu

Qorannichaaf iddattoo barbaachisu argachuuf qaamolee kallattiin dhimmicha waliin walitti dhufeenya qaban kitaaba Barnotaa Afaan Oromoo Kutaa 11ffaa bara 2005 A.L.Itti qophaa`ee fi barsiisota Mana Barumsaa Qophaa`inaa Fincaawaatti barnoota Afaan Oromoo barsiisan mala iddatteessuu mit-carraa keessaa iddatteessuu akkayyootti(purposive sumpling) gargaarame. Sababni qorataan mala kana filateefis, haala baruu-barsiisuu keessatti dhihaannaafi ga`umsa gilgaalota kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11^{ffaa} gama ogummaa barreessuutiin ilaaluun hanqinaalee jiran adda baasuufi furmaata kennuuf filatamaadha jedhee waan yaadeef. Dastaa (2013:136) “Qorannoo qulqullaa`inaa keessatti mala iddattoo itti yaadameetiin iddatteeffachuun kan barame. Yeroo mala kana fayyadamnee odeeffannoo funaannu odeef-kennitoota itti yaanneetuma filanna. Kanaafis sababa quubsaa qabaachuun barbaachisaadha.” jedha.

Haaluma kanaan, qorataan itti yaadee, iddattoo qorannoo kanaa barsiisota mana barumsaatti barnoota Afaan Oromoo barsiisan afur akkuma jiranitti fudhateera. Sababni barsiisota jiran keessaa kan Afaan Oromoo barsiisan qofarratti xiyyeeffatameefis, kaayyoo qorannichaatiif odeeffannoo ga`aa kennuu danda`u jedhamaniiti. Gama biraatiin barattoota akka iddattootti hinfudhanne. Sababni isaas, matadureen qorannoo kanaa hubannaa saayinsaawaa waa`ee dhihaannaa barreessuufi ga`umsa barreessuu madaaluun kan walqabatu waanta`eef, barattootni kun immoo, sadarkaa kanatti hubannoo akkasii gonfatanii hinjiran jedhee waanyaadeefi.

3.4.Meeshaalee Odeeffannoon ittiin funaaname

Qorannoo keessatti meeshaaleen odeeffannoo ittiin funaanan galma ga`iinsa qorannichaatiif daran murteessaadha. Dastaan (2013:110) Yaalew (2006:1510) wabeeffachuun akka ibsetti “የምርምር ወጤቶች በመረጃ ላይ የተመረከቡ ናቸው። መረጃዎች ደግሞ በመሰብሰብያ ዘዴዎች ላይ።” Yaada kanarraa akkuma hubatamutti, bu`aan qorannoo odeeffannoo irratti hundaa`a. Odeeffannoodhaaf immoo, malli ragaa ittiin sassaaban murteessaadha. Hojiin kamuu mala ittiin fiixa ba`u qabaachuu qaba. Haaluma kanaan, Meeshaaleen odeeffannoon ittiin funanames qaaccessa kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11^{ffaa} fi odeeffannoo Af-gaaffiin funaanamaniidha.

3.4.1. Qaaccessa kitaabaa

Adeemsa qorannoo kanaa keessatti, maddi ragaa inni jalqabaafi bu`uuraa kitaaba barnoota Afaan Oromoo kutaa 11ffaati. Kitaabni kun jalqaba kan maxxanfame Rippaablika Dimookiraatawaa Federaalawaa Itoophiyaatti Ministeera Barnootaatiin bara 2005/2012 ture. Qorannoon kunis maxxansuma jalqabaa kanarratti xiyyeeffachuun kan qophaa`e. Dhiyaannaafi ga`umsa gilgaalota barreessuu kitaabicha keessatti mul'atan ilaalchisee, qoratichi ragaa funaanuuf, kitaaba kanatti gargaarameera. Gama kanaan ragaalee barbaachisuufi quubsaa ta'an argachuuf, qabxiilee mirkaneessa sakatta'insa dhiyaannaa dhihaannaa barreessuufi gosoota barreessuu argisiisan dursee qopheeffachuun sakatta'insi akka gaggeefamu taasifame. Sababni qoratichi gosa meeshaa funaansa ragaa kana filateef, xiyyeeffannoon qorannoo kanaa sakatta`a dhiyaannaafi ga`umsa gilgaalota barreessuu waan ta`eef kallatiin kitaabicha sakatta`uun hunda caalaa barbaachiisaa waan ta`eef ture.

Qorataan dhihaannaafi ga`umsa gilgaalota ogummaa barreessuu barsiisuu sakatta`uuf, kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa kudhanii tokkoffaa bara 2005/2012 maxxanfamee hojiirra jiru sakatta`uun odeeffannoo qorannichaaf barbaachisu walitti funaaneera. Tokko tokkoo boqonnaalee kitaabichaa keessatti haala ogummaaleen barreessuu itti dhihaatanfi ga`umsa isaanii kan barataa kutaa 11 waliin walgituu isaanii mirkaneeffachuuf, gaaffileen bifa gabateetiin qophaa`anii kan dhiyaatanii dha.kana keessatti hanqinnii fi ciminni jiru adda baafamee kan ibsameedha. Gama biraatiin gilgaalotni barreessuu ulaagaa Nunan (1989) gilgaalota itti qoqqoode irratti hundaa`uun gosa akkam akka ta`an adda baafamanii ibsamaniiru.

3.4.2. Af-gaaffii (interview):

Meeshaalee qorataan odeeffannoo ittiin walitti qabate keessaa inni biroon gaaffii afaaniiti. Af-gaaffiin barsiisotaaf dhiyaate, barsiisonni mana barumsichaa, dhiyaannaa gilgaalota ogummaa barreessuu kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11ffaa adeemsa baruu fi barsiisuu galmaan ga`uu keessatti maal akka fakkaatu yaada iaanii jechaan akka ibsaniif kan qophaa`eedha. Af-gaaffiin barsiisotaaf dhiyaate haala dhihaannaa barreessuu barsiisuu Af1, Af2 fi Afam fi ga`umsa gilgaalota kanneenii barataa waliin walbira qabuu giddu-galeessa godhateeti. Af-gaaffiin barsiisotaaf dhiyaate kun, baayinni gaaffii kudha torba (17) yoo ta`u, gaaffileen hunduu gaaffilee banaa turan. Kunis gaafatamtoonni yaada isaanii daangeffama tokko malee akka kennaniif gargaara waan ta`eefidha.

3.5. Mala qindaa`inaa fi qaaccessa ragaalee

Odeeffannoon qorannichaaf barbaachisu meeshaalee adda addaa gargaaramuun walitti qabameera. Haalli qindaa`ina qorannoo kanaa immoo adeemsa qorannoo ibsaa hordofuun kan qaaceffameedha. Addunyaa (2011:10) “Qorannoon akkamtaa gaaffiiwwan maaliif? Akkamitti? jedhaniif deebii kennuuf carraaqa. Akaakuun qorannoo kanaa dhimmoota qorannicha keessatti dhiyaatan mara jechaan ibsa.” jedha. Egaa qorannoon kunis, Ragaalee qaaccessa kitaabaa fi af-gaaffii barsiisotaan funaanaman mala akkamtaa fayyadamuun jechaan kan ibsamaniirdha. Dabalataanis, ragaan argame tooftaalee garagaraa bu`uureffachuun erga qindaa`ee ibsamee qaaccessameen booda, cuunfaan argannoo isaanirraa argamee ibsameera. Akkasumas, argannicha irratti hundaa`uun, yaadni furmaata ni ta`a jedhamee yaadame dhumarratti dhiyaateera.

Boqonnaa Afur: Qindaa`inaafi Qaaccessa Ragaalee

Boqonnaa kana jalatti ragaaleen tooftaa garagaraatiin sassaabaman qaacceffamuun dhiyaatu.kunis ragaaleen sakatta`a kitaabaa karaa gabateetiin erga qindeeffamanii booda odeeffannoon af-gaaffii irraa argameen walitti fiduun jechaan qaacceffamanii ibsamu.

4.1. Duubee Ragaa Kennitootaa

Odeeffannoon duubee barsiisota ragaa kennuuf iddatteeffamanii saala, sadarkaa barnootaafi muuxannoo hojii barsiisummaa isaanii ibsu waliin haala armaan gadiin kan ibsameedha. Kunis, barsiisotni iddatteeffaman hundi dhiira yemmuu ta`an kunis kan ta`uu danda`eef, mana barumsichaa keessa kan jiran dhiira qofa waan ta`aniifidha. Gama sadarka barnootaatiinis hundi isaaniituu digrii jalqabaati. Muuxannoon hojii isaanii immoo barsiisotni sadi gidduu waggaa 5-9 kan jiran yemmuu ta`an, barsiisaan tokko immoo waggaa 10 barsiisummaan kan tajaajile.

4.2. Kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11ffaa

Kitaabni barataa kutaa kudha tokkoffaa kitaaba ministeera barnootaatiin bara 2005 A.L.I qophaa`ee hanga ammaatti hojiirra jiruudha. Kitaabni kun, boqonnaalee 17tti qoqqoodameera. Tokko tokkoo boqonnaalee keessatti gilgaalotni dandeettii barreessuu barattootaa shaakalchiisuuf kitaabicha keessatti qopheeffaman sakatta`amaniiru. Haaluma kanaan boqonnaalee 17 kitaabicha keessatti dhihaatan keessaa boqonnaalee 12 keessatti barreessuun kennameera. Walumaa galatti boqonnaalee 17 keessatti gilgaalota 18tu barreessuu shaakalchiisu. Boqonnaaleen, shaakallibarreessuu shaakalchiisuu keessatti hinlaatamin 5 qofa. Boqonnaaleen kunneenis boqonnaa (6, 10, 11, 12, 15) dha.

4.3.Qaaccessa gochaalee barreessuu kitaabicha keessatti argaman

Ragaan kitaaba sakatta`uun sassaabame karaa lamaan qaacceffameedhihaate. Kunis: Gama gosoota gochaalee barreessuu sakatta`uufi haala waliigala dhihaannaa gilgaalota barreessuu kitaaba barataa kan kutaa 11^{ffaa} keessatti dhihaatan xiinxaluun kan taasifame.kana malees, gilgaalotni dhiyaatan gosa gilgaalota akkamii akka ta`an xiinxalamani gabaateen agrsiifamaniiru. Qoratichi qaaccessa ragaa sakatta`a kitaabaatiif dabaleewwan A-C irratti hundaa`uudhaan, gabatee (1, 2, 3, 4, 5fi 6) gargaaramee jira. Gabateen () akka walii galattii akaakuu gochoota barreessuu kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11ffaa keessatti dhiyaatan irratti kan xiyyeeffatedha. Gabatee(2)

gochoota barreessuu fedhii barattootaa giddu galeessa godhachuu adda baasu irratti kan xiyyeeffateedha. Gabateen (3) qaaccessa gochoota barreessuu waan dubbifame ykn dhaggeeffatame irratti hundaa'an qabaachuufi dhabuu adda baasu, gabatee (4) gochoota barreessuu meeshaalee mul'atanitti gargaaramuun barreessuu shaakalsiisuu adda baasu, gabateen (5) dhihaanna barreessuu kam irratti akka bu'uureffatame kan adda baasu yemmuu ta'u, gabateen (6) akaakuuwwan gilgaalotaa kam akka walii galaatti gosa gilgaalotaa kam irratti akka xiyyeeffatame adda baasa.

4.3.1. Qaaccessa gochaalee barreessuu akaakuu barreessuu adda baasu

Kutaa kana jalatti odeeffannoo sakatta'a gilgaalota barreessuu barsiisuu kitaaba barataa barnoota Afaan oromoo kutaa 11^{ffaa} keessatti laatamanii, akaakuuwwan gochaalee barreessuu isaan irratti xiyyeeffataniitu dhiyaate. Asjalatti, tokko tokkoon gilgaalotaafi qajeelfamamootaa erga sakatta'amanii booda akaakuu gochaalee barreessuu kam irratti akka qophaa'an adda baafamee gabateedhaan dhiyaateera.

Gabatee 1: Qaaccessa gilgaalota ogummaa barreessuu irratti xiyyeeffatanii gama akaakuuwwan gochaalee barreessuutiin.

Boqonnaa	Barannoo fi gilgaala	fuula	Akaakuu Gochaa barreessuu gilgaalotni irratti xiyyeeffataman
Boq. 1	Barannoo 6: Gilgaala 12.A	27	Barreessuu qajeelchaa- (Cuunfaa barreessuu)
	12B.		Barreessuu qajeelchaa- (Cuunfaa barreessuu)
	12C.	28	Barreessuu qajeelchaa-(barreeffama xumuruu)
	12D	28	Barreessuu qajeelchaa
Boq.2	Barannoo1: Gil 2: D.	34	Barreessuu Qajeelchaa-(Bakka duwwaa guutuu)
Boq.3	Barannoo 7: gilgaala 11:	57	Barreessuu too`atamaa (Sirreessuu)
	Gilgaala 12:	58	Barreessuu qajeelcaa- (Cuunfaa barreessuu)
Boq.4	Barannoo 4: Gilgaala6: A	71	Barreessuu too`atamaa-(Himoota tartiibessuu)
	Gil 6B.	72	-Barr.qajeelchaa-(Gaaffii deebisuu)
Boq.5	Barannoo 4: Gilgaala 7:A	85	-Barreessuu qajeelchaa (Shaakala caasaa fi qaamolee keeyyataa)
	Gil. 7B	85	Barreessuu qajeelchaa(hima ijoo irratti hundaa`uun keeyyat barreessu)
	Gil 7C.	86	Barreessuu too`atamaa-(Meeshaa mul`ataa fayyadamanii barreessuu)
	7D	86	Barreessuu too`atamaa-(Barreeffama jalqabame xumuruu)
Boq. 7	Barannoo 4: gilgaala 10:A1,2, Gil 10:3	108	Barr.qajeelchaa-(Gaaffii deebisuu) Barreessuu too`atamaa (Himoota tartiibessuun keeyyata barreessu)
	10B 1,2	109	Barreessuu qajeelchaa (Gaaffii deebisuu)
Boq.8	Barannoo5:;Gilgaala 10:1	123	Barreessuu too`atamaa (Gabatee guutuu)
	Gil 10:2	123	Barreessuu too`atamaa (odeeffannoo iyyaafatanii guutuu)
	Gil 10:3.	123	Barr. too`atamaa
	Gil 10:4	123	Barreessuu too`atamaa-(Gabatee bakka buusuu)

	Gil 10:5	124	Barreessuu too`atamaa (Yaadaanbarreessuu(dictation))
Boq.9	Barannoo 5: Gilgaala 9:1	131	Barr.qajeelchaa-Barreeffama akkayyaa ilaaluun barreessuu
	Gil9:2	132	Odeeffannoo irraa barreessuu
Boq. 13	Barannoo 4: gilgaala 8:1	173	Yaada barreessu
	Gil 8:2	173	Barr.too`atama Sirreessuu
	Gil 8:3	173	Barr. too`atamaa -Bakka hir`ate guutuu
Boq. 14	Barannoo 5: gilgaala 9:1	186	Barreessuu too`atamaa
	Gil 9:2	186	Barreessuu qajeelchaa
Boq :16	Barannoo 2: gilgaala 4:A	200	Barr.too`atamaa (Bakka duwwaa guutuu)
	Gil 4B	201	Barr.too`atamaa-Gaaffii deebisu
	Gil 4C.	201	Barreessuu too`atamaa
	Gilgaala5:	202	Barreessuu bilisaa Addabaasuu
	Gilgaala 6A: 1,2,3	203	Barreessuu bilisaa
	Gil 6B Iyyannoo barreessuu	204	Barreessuu bilisaa
	Gil 6:C	206	Barreessuu bilisaa
	Gilgaala 7 : shaakala qaamolee poostaa	208	Barreessuu qajeelchaa
Boq. 17	Barannoo 3: gilgaala 7: A	216	Barreessuu qajeelchaa - (Gaaffii deebisu)
	Gil 7: B		Barreessuu qajeelchaa-(odeeffannoo kenname gara wabiitti jijjiiruu)
	Gil 7: C	217	Barreessuu Too`atamaa
	Gilgaala 8:A shaakala gosoota keeyyataa	220	Barreessuu qajeelchaa
	Gil8:B	221	Barreessuu qajeelchaa(gosoota keeyyataa himuu)
	Gil8:C	222	Barreessuu Qajeelcha(bakka duwwaa gabatee keessaa guutuu)
	Gil8:D	222	Barr.qajeelchaa(akaakuu keeyyataa himuu)

Gabatee, lakk.1, irraa akka hubachuun danda`amutti, shaakalootni barreessuu kitaaba barataa barnoota Afaan oromoo kutaa 11^{ffaa}, irra caalaan isaanii barreessuu too`atamaa fi barreessuu qajeelchaa shaakalchiisu. Fakkeenyaaf gilgaaota barreessuu 18 kitaabicha keessatti kennaman keessaa, gilgaalota lama qofaatu barreessuu bilisaa shaakalsiisuuf oolan. Kana jechuun immoo, barreessuuwwan kitaabicha keessatti kennaman akkaataa barreessuu shaakalchiisuu Af2fi Aam irratti kan bu`uureffaman ta`uu agarsiisa. Bareessuun Af2 fi Afam karaalee bu`aa dhumaa irratti xiyyeeffachuufi adeemsarratti xiyyeeffachuutiin gaggeeffama. Akka odeeffannoo toora interneetii “<http://www.Acquisition and assessing of communicative skills>”jedhu irratti ibsametti, “Generally speaking there have been two basic ways to teaching writing skills in second and foreign language courses: the product focused and the process approaches.”jedha. Qaaccessi kitaabaa Kun immoo kan agarsiisu, shaakalootni kitaabicha keessatti kennaman haala barreessuu barsiisuu Af1 irratti kan hinxiyyeeffatamin ta`uu isaaniiti.

Gama biraatiin gilgaalotniifi qajeelfamootni shaakala barreessuu shaakalchiisuuf kennaman hundi isaanii, shaakaloota gaggabaaboo (jecha, himaa fi keeyyatoota gaggabaaboo) qofa shaakalchiisuu irratti xiyyeeffachuu isaaniirraan kanka`e, sadarkaa barattootaa Afaan Oromootiin afaan hiikkataniifi afaanicha beekanii, xiyyeeffannoo keessa kan galchan miti. Gochootni akkasii barattoota sadrkaa tokkoffaa warreen barreessuu reefu shaakalaa jiraniif kan qophaa`aniidha. Kanaaf ga`umsa barattoota kutaa kudha tokkoffaatiin wal hingitu. Gama biraatiin gaaffii shaakalootni kennaman akka barattootni akaakuu barreessuu garaagaraa shaakalan ni taasisuu? Jedhuuf deebiin barsiisotni laatan, lakki kan jedhu ture. Sababa yeroo ibsan irra caalaan gilgaalotaa barattootni waan gaafataman qofa akka deebisan kan gaafatuu, fedhiin kaayyeffatanii akka barreessan kan hinqajeelchine, qajeelfama kenname qofarratti hundaa`anii wanta akka barreessaniif eegaman qofa akka barreessan kan shaakalsiisaniidha. Kanaaf, barattootni qajeelfama qofa eeggatu malee ofiin wanti isaan itti yaadanii barreessuuf karoofan hinjiru. Egaa kun immoo, barattootni akka kitaaba ykn immoo barsiisaa irratti hirkatan kan taasisuudha.

4.3.2. Qaaccessa gochaalee barreessuu fedhii barataa kakaasuu fi dhiisuu adda baasu

Dalagaaleen barreessuu kitaabicha keessatti laataman fedhii barataa giddu galeessa godhachuun barattootni akka si`oominaan shaakalan kan godhanii fi kan hingoone ta`uu adda baasuuf tokko tokkoo boqonnaalee dalagaa barreessuu qabanii sakatta`uun bu`aan argame gabateen akka armaangadiitti qindaa`uun qaaccessi isaa raawwateera. Asjalatti gilgaalotni kennaman fedhii barattootaa giddu galeessa godhachuun isaanii karaa qajeelfama gilgaalota sanneenii adda baafame. Qajeelfamootni kennaman akka barattootni ofiin kaayyeffatanii barreessan kan qajeelchan yoo ta`e, gilgaalli keenname fedhii barataa giddu galeessa kan godhate ta`a. kun yoo hintaane garuu, fedhii barataa xiyyeeffannoo keessa kan hingalchine ta`a jechuudha.

Gabatee 2: Qaaccessa gochaalee barreessuu fedhii barattootaa giddugaleessa godhachuu fi dhiisuu adda baasu

	Ulaagaalee Fedhii giddu-galeessa godhachuu	Boqonnaalee gochaalee barreessuu qaban											
		1	2	3	4	5	7	8	9	13	14	16	17
1.	Gochaaleen barreessuu barattootni fedhiin kaayyeffatanii akka barreessaniif ni gargaaru	x	x	X	x	x	x	X	x	x	x	x	x
2.	Barattootni daree keessatti waliif akka barreessan ni taasisa	x	x	X	x	x	x	X	x	x	x	*	x
3.	Akka barattootni yaada isaanii ibsachuuf barreessan taasisa	x	x	X	*	x	x	X	*	x	*	*	x
4.	Barattootni waa`ee ofii isaanii akka ibsan ni taasisa	x	x	X	x	x	x	X	x	x	x	x	x

*= eeyyee kan jedhu bakka bu`e x=lakki (miti) kan jedhu bakka bu`e.

Gabatee lakk.2: irraa akka hubatamutti, gochaaleen barreessuu shaakalchiisuuf kitaabicha keessatti laataman hundi fedhii barattootaa giddu galeessa kan hingodhanne ta`uu agarsiisu. Kun immoo, hojii kennamu sana galmaan ga`uuf danqaa ta`uu danda`a. Akka hayyootni jedhanitti, gochi barreessuu fedhii barataa giddu galeessa taasifata yoota`e, baruu fi barsiisuu milkaa`aan raawwachuu danda`a. Kun yoo hintaane immoo, barattootatti nuffii waan uumuuf, milkaa`inni argamuu dhabuu danda`a. Kitaabni barataa yemmuu qophaa`us, sadarkaa barataa fi fedhii barataa adda baaasuun

qophaa`uutu irra jira. Keessumaa, gochaaleen laataman tokkollee, barattootni fedhii isaaniiitiin kaayyeffatanii akka barreessan kan godhanii fi barattootni waa`ee ofii isaanii akka barreessan kan shaakalchiisan miti. Gama biroottiin ragaan afgaaffii barsiisotaarra argame akka agarsiisutti barsiisotni gaaffii “gilgaalotni ogummaa barreessuu shaakalsiisuuf dhiyaatan akka barattootni yaada isaanii ibsatan ni taasisuu?” jedhuuf deebiin laatan lakki kan jedhuudha. Gochaaleen hedduun waan qajeelfamaan kenname qofa akka raawwatan taasisu. Kun immoo barattootni akka yaada isaanii bilisaan hin barreessineef rakkoo uuma. Gilgaalli barreessuu tokko barattootni akka ofibsan kan barsiisu yoota`e, barattootni kun akkaataa barreeffamni ibsaa itti barraa`u ofirratti shaakalu waanta`eef, waa`ee wantoota ykn namoota biro ibsuuf isaanii salphata. Kanaaf barreessuun yemmuu qopheeffamu, fedhii barattootaa giddu galeessa godhachuun qophaa`uun gaariidha.

4.3.3. Qaaccessa gochaalee barreessuu waan dubbisaniin ykn dhaggeeffataniin walqabannaa qabaachuu adda baasu

Barreessuun kallattii garaagaraatiin shaakalsiifama. Qophiin dalagaalee barreessuus kanuma.kanaaf kana adda baasuuf qoratichi dalagaaleen kitaabicha keessatti kennaman waandubbisan yookiin dhaggeeffatan irratti akka barreessuu shaakalan kan gargaaran ta`uu isaanii gabateen qaaccessuun mul`iseera.

Gabatee 3: Qaaccessa gochaalee barreessuu waan dubbifame ykn dhag-geeffatame irratti hundaa`an qabaachuu yookaan dhabuu addabaasu

Lak	UlaagaaDubbi ykn barreeffama irratti hundaa`u	Boqonnaalee gochaalee barreessuu qaban											
		1	2	3	4	5	7	8	9	13	14	16	17
5	Waandubbisan ykn dhaggeeffatan irratti hundaa`uun yaada mataa isaanii akka ibsan ni taasisa.	*	x	X	x	x	*	x	x	x	x	*	x
6	Yaadannoo akka qabatanii fi cuunfaa akka barreessan taasisa.	*	x	*	x	*	x	*	x	x	x	*	x
7	Yaada dubbisa keessatti dhiyaateef deebii dhuunfaa isaanii akka barreessan taasisa.	*	x	X	x	x	x	x	x	x	x	x	x
8.	Sababa dhugaa ykn soba jedhaniif akka barreessan taasisa	x	x	X	x	x	x	x	x	x	x	x	x

*=eeyyee kan jedhu agarsiisa x=lakki kan jedhu agarsiisa

Gabate lakkoofa 3: gochaalee barreessuu kitaabicha keessatti laataman dubbisa yookiin dubbii dhiyaate bu`uureffachuufi dhiisuu isaanii irratti kan xiyyeeffateedha. Haaluma kanaan, sakatta`a godhame irraa kan hubatamu, irra caalaan gilgaalota barreessuu kitaabicha keessatti qophaa`anii, dubbisa dhiyaateen kan walqabatanii miti. Fakkeenyaaf, akka gaaffii lakkoofsa 5 irratti agarsiifametti, gilgaalota dhiyaatan keessaa kan akka barattootni waan dubbisan yookiin dhaggeeffatan irratti hundaa`anii yaada mataa isaanii barreessan shaakalchiisan sadi (boq.1, boq.7 fi boq.16) qofadha. Gama biraatiin, gaaffii lakkoofsa saddeet irra kan jiru sababa dhugaa yookiin soba jedhaniif akka barreessan kan taasisu gonkumaa hin jiru.

4.3.4. Qaaccessa gochaalee barreessuu Meeshaalee mul`atanitti gargaaramuun barreessuu shaakalchiisuu adda baasu

Meeshaalee mul`atoo kan jedhaman, kanneen akka chaartii, giraafii, kaartaa, fakkiifi kankana fakkaataniidha. Barattootni odeeffamnnoo karaalee kanneeniin kennamaniif barreeffamatti deebisuun ofiif yookiin namoota biroof dabarsuu akka danda`an gocha taasisuudha. Kanaaf, kitaaba kana keessatti dalagaaleen kennaman, haala kana guutuu isaanii ilaaluun akka armaan gadiitti qaaceffamaniiru.

Gabatee 4: Qaaccessa gochaalee barreessuu Meeshaalee mul`atanitti gargaaramuun barreessuu shaakalchiisuu adda baasu.

lakk	Ulaagaalee meeshaale mul`atan fayyadamuu	Boqonnaalee gochaalee barreessuu qaban											
		1	2	3	4	5	7	8	9	13	14	16	17
9.	Fakkiilee gara barreeffamaatti akka jijjiiran taasisa	x	x	X	x	*	X	X	x	x	x	x	x
10.	Giraafii, chaartii fi gabatee garabarreeffamatti akkajijjiiran taasisa	X	x	X	x	*	X	X	x	x	x	x	x
11.	Yaadannoo qabachuun cuunfaa akka barreessan taasisa.	*	x	X	x	x	X	X	x	x	x	x	x

*=eeyyee kan jedhu bakkabu`e

x=lakki kan jedhu bakka bu`e

Akka gabatee lakk. 4 irraa hubachuun danda`amutti, gilgaalotni dalagaa barreessuu shaakalchiisuu kitaabicha keessa jiran meeshaalee mul`atan fayyadamanii barreessuu kan ofkeessaa hinqabneedha. Kana jechuun immoo, barreessuun kenname fakkii, chaartii, graafii fi kkf irratti xiyyeeffatamee hinqophoofne jechuudha. Gilgaalota sakatta`aman keessaa gilgaala boqonnaa tokkoffaa fi boqonnaa shanaffaa qofatu shaakala kana hamma tokko shaakalchiisuuf yaala. Isaanumtuu qajeellootti osoo hinta`in, karaa gara biraan yoo ilaalamaniidha. Kun immoo, barattootni fakkiilee, chaartilee, fi gabateewwan irraa odeeffannoo gabaabinaan hubatanii bal`isanii nama biroof barreeffamaan ergaa (ragaa) dabarsuu akka isaan hindandeenneef gufuu itti ta`a. Gama birootiin boqonnaalee tokko tokko keessatti gilgaalotni barreessuu shaakalchiisuu hin kennamne. Fakkeenyaaf boqonnaa 6, barannoo1, fuula 87 irra fakkiilee jiran irrattii hundaa`uun shaakalli barreessuu kennamuu qaba ture. Kana malees, boqonnaa tokko barannoo tokko (fuula 1-2) jalattis fakkii ilaalanii barreessuu akka shaakalaniif gilgaala barreessuu kennuun ni danda`ama ture. Haata`u malee, boqonnaa kana jalatti shaakalli barreessuu hin kennamne. Kana malees boqonnaalee gilgaalotni barreessuu keessatti hinlaatamin kan biraa keessaa boqonnaa 12, fuula 153, irratti fakkii ilaalanii waa`ee uffannaa (faaya namoonni kaawwatanii jiran) akka barreessan gochuun ni danda`ama ture. Haa ta`u malee kitaaba kana keessatti kun hintaasifamne. Kanaaf xiyyeeffannaan kitaabicha keessatti meeshaalee mul`atan irratti barreessuu shaakalchiisuuf kenname laafaadha.

4.3.5. Qaaccessa gochaalee barreessuu dhihaannaa barreessuu barsiisuu adda baasuu irratti xiyyeeffate

Kutaa kana jalatti tokko tokkoon gilgaalotaa haala dhihaannaa Af1, Af2 yookiin Afam keessaa kam irratti akka xiyyeeffatamanii dhihaatan adda baafameera. Gama biratiin dhihaannaa Af1 fi Af2 keessaa gosa dhihaannaa kam irratti akka irra caalaa xiyyeeffatamuun qopheeffames qoratichi adda baaseera.

Gabatee 5: Qaaccessa gochaalee barreessuu dhihaannaa barreessuu barsiisuu adda baasuu irratti xiyyeeffate

Lak	Ulaagaa Dhihaannaa	Boqonnaalee dalagaa barreessuu qaban											
		1	2	3	4	5	7	8	9	13	14	16	17
a.	Dhihaannaa Af1												
12.	Dhihaannaa adeemsaa	x	x	x	X	x	x	x	x	x	*	*	x
13.	Dhihaannaa akkayyaa hololoo	x	x	x	X	x	x	x	*	x	*	x	x
14.	Dhihaannaa muuxannoo	x	x	x	X	x	x	x	x	*	x	x	x
15.	Dhihaannaa filannaa jechootaa	x	x	x	X	x	x	x	x	x	x	x	x
16.	Dhihaannaa beekumsaa	x	x	x	X	x	x	x	x	x	x	x	x
17.	Dhihaannaa seera xiin-qooqaa	x	x	x	X	x	x	x	x	*	x	x	x
b.	Dhihaannaa Af2												
18.	Dhihaannaa too`atamaa-bilisaa	*	*	*	*	*		*		*	x	x	x
19.	Dhihaannaa bilisaa	x	x	x	X	x	x	x	*	x	x	x	x
20.	Dhihaannaa bu`aa irratti xiyyeeffate	x	*	*		*	x	x	x	x	x	x	x
21.	Dhihaannaa ijaarsa keeyyataa	x	*	x	*	*	*	x	x	*	x	x	
22.	Dhihaannaa seerluga-xiinhima-ijaarsa xiyyeeffate	x	x	*	*	x	x	x	x	*	x	x	x
23.	Dhihaannaa waliigaltee	x	x	x	X	x	x	x	x	x	x	*	x
24.	Dhihaannaa adeemsaa	x		*	*	x	x	x	x	x	*	*	x
C	Dhihaannaa AfAm(afaan ambaa)	x	x	x	X	x	x	x	x	x	*	*	*

*=eeyyee kanjedhu bakka bu`e x= lakki (miti) kan jedhu bakka bu`e

Akka gabatee lakk.5: irratti qaaceffametti, gochaaleen barreessuu kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11ffaa keessatti qopheeffaman irra caalaan isaanii haala dhihaannaa barreessuu Af2fiAfam hordofuun qopheeffaman. Qopheessitoonni kitaaba kanaa barattootni eenyu akka ta`an kan adda baafatan hinfakkaatu. Sababni isaas, barnoonni Afaan Oromoo Barattoota Oromootiif yemmuu qophaa`u, gochaaleen barreessuu achi keessatti dhiyaatanis haala dhihaannaa barreessuu barsiisuu afaan

tokkoffaa hordofuu qabu ture. Haa ta`u malee, kitaabicha keessatti haalli dhihaannaa gilgaalotaa fi qajeelfamoota gochaalee barreessuu akkaataa barataa Afaan tokkoffaa shaakalchiisuun kan qophaa`an miti. Irra caalumatti kan afaan lammaffaa irratti xiyyeeffatame.

Gama biraatiin gochaaleen barreessuu boqonnaalee hundumaa keessatti dhiyaatan, barreessuu adeemsaa kan shaakalchiisan muraasa. Gilgaalotni boqonnaa 16ffaa keessatti kennaman xalayaa barreessuun waan walqabataniif akka barreessuu adeemsaatti fudhachuun nidanda`ama. Sababni isaas, yeroo xalayaalee barreessan yaada burqisiisuu, wixina barreessuu, keessa deebi`uufi gulaaluu waan gaafatuufi. Dhihaannaan adeemsaa immoo akka dhihaannaa Af1 fi Af2ttiis walfakkeenya qabu.

Barreessuun adeemsaa, barattootni maal akka barreessan caalaa akkamitti akka barreessan shaakalchiisa. Haallii akkasii immoo, jireenya barattootaa gara fuula duraa keessatti akka isaan barreessitoota ciccimoo ta`aniif gargaara. Hayyootni garaagaraa faayidaa barreessuun adeemsaa barattootaaf qabu akka itti aanutti ibsu. Akka Zamel (1982:203) jettutti, ogummaa barreessuu barsiisuu keessatti, barattootni akkaataa yaada ofii itti babal`isan, mata duree isaanii itti gabbisanii fi mala qorannoo fayyadamanii akkamitti akka hariiroo isaanii uumuu danda`an barsiifamu. Kana malees barreessuu adeemsaa shaakalchiisuun faayidaa heddu akka qabu, Hyland (1978:14) “The process approach is the most recent ideas and the approach suggested by many researchers. It may also be referred to as expressivism, “as it encourages writers to explore their beliefs, engage with the ideas of others, and connect with readers” jechuun ibsame. Akka waraabbii kanarra hubatamutti, Dhihaannaan adeemsaa yaada ammayyaaf kan qorattoota hedduun yaadni itti kenname. akkasumas kan barreessitoota akka isaan yada isaanii babal`isanii ibsan, yada namaatiin walii galan, fi akka dubbistootan walhubatan jajjabeessuu fi kakaasuudha. Kanaaf, dhihaannaa kana irratti hundaa`uun gilgaalota barreessuu qopheessuu fi shaakalchiisuun bu`aa hedduu barattootaaf buusa.

Yaada kana bifa afgaaffiitiin barsiisotaaf gaaffii 2ffaa irratti gaaffii ‘kitaaba barataa kutaa 11^{ffaa} keessatti shaakalootni barreessuu haala dhihaannaa barreessuu kamiin dhiyaatan?’ jechuun gaafatamaniif barsiisotni hundi deebii walfakkaatu laataniiiru. Deebiin isaan laatanis, haala dhihaannaa Afaan lammaffaati kan jedhuudha. Bifuma walfakkaatuun, gaaffii lakkoofsa 3 kan haala gilgaalotni ogummaa barreessuu

ittiin dhiyaatanirratti hanqinni jiraa? Yoo jiraate hanqinichhi maali? jedhu gaafatamanii eeyyee hanqinni ni jira yoojedhan, hanqina jiru immoo akkaataa garaagaraatiin ibsaniiru. Kunis Barsiisotni lama yaada walfakkaatu kan kennan yemmuu ta`u, yaadni isaan kennanis kitaabichi yemmuu qophaa`u, barattoota jiddugaleessa hintaasifanne, warra Afaan Oromoo akka Afaan lammaffaatti barataniif kan qophaa`e fakkaata yemmuu jedhan; barsiisaan tokko immoo haalli dhihaannaa gilgaalota dalagaa barreessuu kan afaan lammaffaa irraa akkuma jirutti garagalfame waan ta`eef hanqina hubannooti jechuun deebise. Barsiisan biraa immoo, rakkinichi rakkoo qopheessitoota kitaabaati kan jedhuudha. Egaa akka waliigalaatti odeeffannoon sakattaa fi afgaaffii irraa argaman haalli dhihaannaa dalagaalee barreessuu kitaabicha keessatti mul`atanii irra caalaa haala dhihaannaa Af2 ta`uu irra ga`ameera.kun immoo hanqina kitaaba kanaa kan biraadha. Sababni isaa barreessuun afaan tokkoffaa kan afaan lammaffaa irratti hundaa`a osoo hintaane kan afaan lammaffaatu kan afaan tokkoffaa irratti hundaa`a waanta`eefidha. Yaada kana jabeessuuf Khaledfi Hossein (2013:120) Faerch and Kasper (1987) waabeeffachuun “first language transfer is a mental and a communicative process through which L2 learners develop their interlanguage skills by activating and using their previous linguistic knowledge” jechuun ibsame. Akka waraabbii kanaatti barattootni barreessuu Af2 barachuuf ogummaa Af1 keessatti dhimma bahu. Haata`u malee, kitaaba kutaa 11^{ffaa} keessatti faallaa kanaatu mul`ata. Kitaabichi barattoota Af1 barataniif kan qopheeffame ta`us, haalli gilgaalotni barreessuu shaakalchiisuu itti dhihaatan kan Af2 irraa kan gargalfamaniidha.Kana malees gaffii lakk.7. Kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11^{ffaa} keessatti shaakalootni barreessuu dhiyaatan barattoota kutaa 11ffaa ni madaalu jettanii yaadduu? Maaliif? jechuun yemmuu gaafataman, barsiisotni sadi lakki jechuun deebisan ,barsiisaan tokko immoo, ni madaala jechuun deebiseera. Barsiisonni sadan lakki jechuun deebisan gaaffii maaliif jedhuuf yaada isaanii kennaniiru. Yaadni sadan isaanii Kennan kan walitti dhiyeenya qabuu fi yaaduma tokko kan ibsuudha. Barsiisaa tokko haala barreessuu afaan tokkoffaa waan hinhordofiniif barattootni nituffatu yemmuu jedhu, barsiisaa tokko immoo, barattoota waliin hindeemu bay`ee salphaadha jedhe. Barsiisaa sadaffaan immoo sababa himaafi keeyyata qofa shaakalchiisa malee isaa ol barattoota waan hinshaakalchiifneefidha jechuun ibse. Kanaaf, akkuma waliigalaatti gochaaleen barreessuu kitaabicha keessatti laataman sadarkaa barattoota

kutaa 11^{ffaa} tii gadi akka ta'an ni hubatama. Kun immoo, akka barattootni shaakaloota sanneen hinshaakalle waan taasisuuf rakkoo mataasaa qaba jechuudha. Sadarka kutaa kudha tokkoffaatti barattootni barnoota qophii Yuunivarsiitii baratu. Kanaaf kan shaakalsiifamuu qaban akkaataa barreeffamoota itti qindeessanii barreessan ta'uu qaba.

Qaaccessa gilgaalota akaakuu isaaniitti adda baasu

Qaaccessa kana jalatti gilgaalotni barreessuu shaakalchiisuu boqonnaalee jala jiran jalatti gosa gilgaala kami jalatti akka ramadaman adda baafamanii ibsamu. Uunki gilgaalonni ittiin qoodaman Uunka Nunan (1989) gilgaalota itti qoode irratti hundaa'uudhaani.

Gabatee lakk.6, Qaaccessa gilgaalota gosaan adda baasu

lakk	Akaakuuwwan gilgaalaa	Boqonnaalee gilgaalota barreessuu hammatan											
		1	2	3	4	5	7	8	9	13	14	16	17
1.	Gilgaala odeeffannoo dabarsuu/guutuu	*	*	*	*	x	*	*	*	*	*	*	*
2.	Gilgaala sababa ibsuu	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	X
3.	Gilgaala yaada ofii ibsuu	x	x	x		*	x	x	*	x	*	*	

*= eeyyee

x= lakki (miti)

Gabatee lakk.6 olii kana keessatti akka agarsiifametti gilgaalotni boqonnaalee kitaabicha keessa jiran gosa gilgaalaa Nunan(1989)qoqqoodeen yeroo ilaalaman, irra caalaan isaanii gilgaalota odeeffannoo dabarsuu yookaan odeeffannoo hira'ate guutuuti. Kana jechuun immoo, gilgaalotni kunniin barattootni akka odeeffannoo beekan yookiin waan ofii hubatan akka namaaf itti qooduu danda'an shaakalchiisu.keessumaa gilgaalotni sakatta'aman hundi isaanii gosa gilgaala sababa ibsuu kan ta'e hinjiru. Kun immoo barattootni sababa ibsuun barreessuu akka hinshaakalle taasisa. Kanaaf gilgaalotni kitaabicha keessatti barreessuu shaakalchiisuuf dhiyaatan gosa gilgaalotaa kana haala walfakkaataadhaan shaakalchiisuu qabu. Kitaaba kana keessatti kan irra caalaatti irratti xiyyeeffatame, gilgaala odeeffannoo dabarsuuti. Haata'u malee, gosti gilgaalota kanaa qofti barattoota ga'uumsuu hindanda'u. gosootni gilgaalotaa hundi walfaana ta'anii yoo dhiyeeffaman barattootni wanta barreessaniifi barreessuu barbaadaniif sababa ga'aa qopheeffachuun yaada isaanii maddisiisanii barreessuu shaakalu. Kun yoo hintaane garuu, waanuma dhaga'an ykn dubbisan qofa waraqaa irratti deebisanii barreessuu malee yaada maddisiisuufi madaaluuf hindhiphatan.

Boqonnaa Shan: Cuunfaa, Guduunfaa fi Yaada furmaataa

5.1.Cuunfaa

Qorannoon kun baoqonnaa shanitti qoodamuun gaggeeffame. Boqonnan jalqabaa seensa yemmuu ta`u duubeeqorannichaa jalatii Afaan Oromoo ilaalchisee dubbattoota heddu qabaachuun Ardii Afrikaa keessatti Afaan Hawusaa, Afaan Arabaa fi Afaan Kiswaahiliitti aansee sadarkaa Afraffaa irratti akka argamu ibsame. Biyya Itoophiyaa keessatti immoo dubbattoota miiliyoona afurtamaa olqabaachuun sadarkaa tokkoffaa irratti argama. Haa ta`u malee dhiibbaa sirnoota darbaniin Afaan Oromoo fi uummata oromoo irratureen afaan barreeffamaa ta`ee hin turre. Ka`umsi keessatti immoo haalli dhihaannaa gilgaalota dandeettii barreessuu shaakalchiisuu kan afaan biroo irraa kan garagalfaman ta`uu hin oolu shakii jedhu irraa ka`uun mata dureen “sakatta`a dhihaannaa fi ga`umsa gilgaalota kitaaba barataa barnoota afaan oromoo kutaa 11ffaa gama dandeettii barreessuu tiin” jedhu filatame. Gama kaayyootiin immoo kaayyoo gooroo (haala dhihaannaa fi ga`umsa gilgaalota kitaaba barataa barnoota afaan oromoo kutaa 11^{ffaa} gama dandeettii barreessutiin sakatta`uu) fi kaayyoo gooree(Haala dhihaannaa gilgaalota ogummaa barreessuu kitaaba barataa kutaa 11^{ffaa} sakatta`uu; Ga`umsa gilgaalota dandeettii barreessuu shaakalchiisuu kitaaba barataa kutaa 11^{ffaa} sakatta`uu: Hanqinaa fi cimina haala dhihaannaa fi ga`umsa gilgaalota dandeettii barreessuu kitaaba barataa kutaa 11^{ffaa} adda baasuun yaada furmaataa eeruu kan jedhan ibsamaniiru. Kanamalees boqonnaa kana jalatti barbaachisummaa, gaaffileen bu`uuraa qorannichhaa, daangaa fi hanqinni qorannichaa hammatamanii jiru. Boqonnaan lammataa immoo sakatta`a barruuti. Baoqonnaan sadi mala qorannichaati. As jalatti saxaxa qorannichaaf ibsa fayyadame. Qorannichi guutumatti mala akkamtaa fayyadamuun gaggeeffame. Jamaan qorannoo kanaa barsiisota mana barumsaa qophaa`ina Fincaawaa isaan Afaan oromoo barsiisan afur fi kitaaba barnoota Afaan Oromoo kutaa 11^{ffaa} keessatti gilgaalota ogummaa barreessuu shaakalchiisan hunda. Ragaaleen qorannichaaf barbaachisanis sakatta`a kitaabaa fi afgaaffiidhaan funaanname.ragaaleen funaanamanis garee gareetti qoqqoodamuun mala ibsaa fayyadamuun qaaceffaman. Boqonnaan afur immoo qaaccessa ragaati.Ragaaleen funaanaman akkaatuma gareegaree isaaniitiin gaaffilee afgaaffii waliin walitti fidamuun jechaan ibsi itti kenname.

5.2. Guduunfaa (Argannoo)

Qaaccessa ragaalee qorannichaaf funaannaman irraa argaman irratti hundaa`uun, guduunfaan qorannoo kanaa akka armaan gadiitti kaa`amaniiru.

- Hanqinni dhihaannaa barreessuu kan akka dhihannaa barreessuu Afaan tokkoffaa hordofuu dhabuu (irra caalaan gilgaalota kitaabicha keessatti laatamanii dhihaannaa barreessuu barsiisuu Af2fi Afam hordofanii dkan dhiyaataniidha.
- Shaakalootini barreessuu akaakuu dalagaa barreessuu too`atamaa fi qajeelchaa qofarratti kan xiyyeeffatan ta`uu(gilgaalotni akaakuu barreessuu bilisaa shaakalchiisan muraasa).
- Shaakalootni barreessuu barattootni bilisaan akka shaakalan(yookiin barreessuu bilisaatiif) carraa kan hinkennine ta`uu
- Ga`umsi gilgaalota dhihaatanii ga`umsa barattootaa sadarkaa barattoota kutaa 11^{ffaan}n kan walhingitne ta`u.(gilgaalotni dhiyaatan barattoota kutaa 11ffaa kan Afaan Oromoo afaan dhalootaa isaanii ta`e madaaluufi deeggaruu irratti sadarkaa gadi bu`aa irratti kan argamaniidha.
- Qajeelfamootni shaakaloota barreessuu irratti kennaman irra caalaan qajeelfamoota Afaan lammaaffaa kan hordofan ta`uu.
- Shaakalootni barreessuu kitabicha keessatti laataman irra caalaan isaanii sasalphoofi sadarkaa himaa fi keeyyata barreessu irra kan hindarbina ta`uu
- Akka walii galaatti kitaabichi barattoota Af1 giddu galeessa godhachuu irratti hanqina qabaachuu isaati. Gilgaalotni kitaabicha keessa jiran irra caalaan isaanii barreessuu too`atamaafi sasalphaa irratti karoofataman. Kun immoo barattoota Afaan Oromootiin afaan hiikkatanii kutaa tokkoo kaasanii Afaan oromootiin barachaa sadarkaa kanarra ga`aniin walhinmadaalu. Barattootni Afaan Oromootiin afaan hiikkatanii kutaa tokkoo kaasanii afaanichaan barachaa dhufan sadarkaa kanatti kan barsiifamuu qaban barnoota ogummaa makate kan akka isaan addunyaa keessatti dorgomoo ta`aniif isaan gargaaru ta`uu qaba.

5.3.Yaada Furmaataa (Yaboo)

Argannoowwan qorannoo kanaa irratti hundaa`uun, Qorannoon kun kaayyoo qabatee ka'e galma geessisuun hanqinoota mul'ataniif yaada furmaataa akka armaan gadiitti erree jira.

- Afaan oromoo biyya Oromiyaa keessatti akka afaan tokkoffaatti barsiifama waanta`eef, shaakalootni kitaabicha keessatti qopheeffaman haala dhihaannaa afaan tokkoffaa irratti hundaa`uun qophaa`uu qabu. Kanaaf, gilgaalotni ogummaa barreessuu shaakalchiisuu kitaabicha keessatti dhihaatanis haala dhihaannaa barreessuu barsiisuu Af1 bu`uura godhachuun osoo dhihaatanii gaarii ta`a. keessumaa gosa dhihaannaa barreessuu barsiisuu Af1 keessaa dhihaannaa filannaa jechoota miidhagoofi dhihaannaa muuxannoo shaakalchiisuun gaariidha. Sababni isaas, barattootni afaanicha ni beeku; garuu, jechoota filachuufi muuxannoon walqabsiisanii akkamitti ergaa dabarfachuuf hanqina qabaachuu danda`u: niqabus. Kana furuuf gosti dhihaannaa kanneenii kitaabilee barnootaa keessatti yoo dabalame barattootni dandeettii kana akka horatan waan taasisuufi.
- Gilgaalotni barattootni bilisaan yaada ofii isaanii akka barreessan taasisan kitaabicha keessatti bay`inaan osoo dabalamanii barattoota gara fuulduraatti barreessitoota ciccimoo ta`an uumuuf kan gargaaru ta`a.
- Shaakalootni barreessuu waan dubbisaman ykn waan dhaggeeffataman irratti osoo qopheeffamanii barattootni yaadicha deebisanii barreessuu akka danda`aniif gargaara.
- Meshaaalee mul`atoo irraa akka barreeffama uuman gochuu irratti osoo xiyyeeffatamee gaarii ta`a. kunis meeshaaleen mul`atoon odeeffannoo bifa gabaabaa ta`een kan agarsiisan waan ta`eef, barattootni yaada gabaabinaan agarsiifamu akkamitti gara barreeffamaatti jijjiiranii namaaf akka ibsuu danda`an itti agarsiisa. Kana malees, gilgaalotni kitaaba barataa keessatti akka barattootni odeeffannoo keeyyata keeyyataan kenname gara gabatee, chaartii, giraafiifi kkf tti deebisan shaakalchiisan osoo dabalmanii gaarii ta`a. kun immoo akka barattootni wanta karaa dheeraan kenname gabaabsanii yaadannoo fudhachuu danda`aniif gargaara.

- Shaakalootni barreessuu shaakaloota birootiin walqabatoo osoo ta'anii keessumattuu shaakaloota dubbisuutiin osoo walitti hidhamanii dhiyaatanii. Sababni isaa dubbistoonni gaariin barreessitoota gaarii ta'uu waan danda'aniifi. Shaakalootni barreessuu shaakaloota birootiin walqabachuun akka barattootni ogummaalee afaanii hunda walfaana gabbifataniif isaan gargaara. Askeessatti barattootni yemmuu barreessuu shaakalan dubbachuu, dubbisuufi dhaggeeffachuu waliin walitti hidhuun akka isaan ga'umsa dandeettiiwwan kanneenii walfaana gabbifataniifi seera afaanii eeganii akka itti fayyadamaniif ga'ee olaanaa qaba.
- Shaakalootni barreessuu jecha, himaa fi keeyyata qofa shakalchiisuu irra darbanii akka barattootni barreeffamoota shaakalan kan godhu osoo ta'ee gaariidha. Sababni isaas barattooni kutaa 11ffaa barattoota barnoota qophii yuunivarsiitii irra jiran waan ta'eef yeroo yuunivarsiitii seenan barreessitoota ta'anii akka ba'niif isaan gargaaruu danda'a.
- Gama birootiin ministeerri barnootaa, BBOfi qopheessitootni kitaaba barnootaa Afaanii haala dhihaannaa Af1 giddu galeesaa godhachuun gilgaalota kitaabicha keessa jiran irra deebi'uun osoo fooyyessanii gaarii ta'a. Barattootni manneen barnootaa sadarkaa lammaffaa kan isaan barsiifaman yaada addunyaawaa wan ta'eef, beekumsa Addunyaan isaan dorgomsiisu argachuu qabu. Gochi barattootni sadarkaa kanarra jiran hojjatanis hojii jiruu isaanii keessatti namoota Addunyaa garagaraa irra jiran waliin isaan hirmaachisuu kan danda'u yookiin ce'umsa gara Yuunivarsiitiif kan isaan ga'oomsu ta'uu qaba. Hojiin baruufi barsiisuu hojii nama tokkoon ykn dirree hojii tokko qofaan galma ga'u waan hintaaneef, qaamolee kanneen cinaatti barsiisotniifi barattootnis ga'ee nurraa eegamu ba'uun dirqama ta'a.
- Kana malees, namootni mata duree kanarratti qorannoo gaggeessuu barbaadan kamiyyuu kallattii qorataan kun ilaaleen qofa osoo hintaane, gama barbaachisummaa isaatiin osoo ilaalanii gaariidha. Akkasumas qorannoon kun sakatta'a dhihaannaafi ga'umsa gilgaalota kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11ffaa gama dandeettii barreessuutiin qofa ture, namoonni biro immoo, gama dandeettii dubbisuu, dubbachuu, dhaggeeffachuufi seerlugatiin osoo ilaalanii jijjiiramni dhufuu danda'a.

Wabiilee

- Addunyaa Barkeessaa. (2011). *Akkamtaa.Yaadrimee Qorannoo Hujoo*. Finfinnee: Far East Trading
- Andrzejewski, B. (1980). "Some Observations on the Present Orthography for Oromo. " In *the International Conference of Ethiopian Studies, Rotterdam, Balkema*, 5th p.125-132
- Arndt, V. (1987). *Six Writers In Search Of Texts: A protocol based study of L1 and L2 writing*. ELT Joarnal, 41(4), 257-267
- Asafaa Tafarraa. (2009). *Eela: Seenaa Oguma Oromoo*. Finfinnee: far-east trading plc
- Askale lemma. (1998). "Some Points on Oromo Orthography" In interdisciplinary seminar of the institute of Ethiopian studies (1st) Nazareth, pp. 323-337.
- Balaay Shifarraa. (2007). "Dandeettii barressuu gabbifachuu keessatti raakkoowwan barattoota kutaa 11ffaa mudatan: mana barumsa sadarkaa lammaffaafi qophaa'ina shaambuu irratti". Qu`annaalee barnoota digirii lammaffaa (M.A) thesis. Finfinnee: kan hinmaxxanfamne.
- Brown .D. (1993). *Principle of language learning and teaching*. London: printice hall.
- Brown. D. (2000). *Teaching By Principles. An Interactive Approach to Language Pedagogy*. Second Edition Longman.
- Brown, et. al. (1989). *Curriculum and Instruction: An Introduction into Method of Teaching*. London Macmillan Company.
- Byrne, D. (1988). *Teaching Writing Skills*. London: Longman Group Ltd. Cohen, A. and C. Caralacanti.
- Byrne. (1991). *Teaching writing skills*. New York: Longman
- Cerulli, E. (1922). *Folk Literature of the Oromo of Southern Abyssinia*: Harvard African Studies, v.iii.
- Cook, V. (2000). *Second Language and Language Teaching*. New York: Oxford University Press
- Cook, V. (2001). *Second Language and Language Teaching*. New York: Oxford University Press.

- Cook, VJ. (2001). Using the first language in the classroom. *Canadian Modern Language Review* 57(3): 402–423. doi:10.3138/ cmlr.57.3.402.
- Cooley. J. (1992). *The Norton guide to writing*. New York: w.w.norten and comapary.
- Cunning worth's, A. (1984). *Evaluating and Selecting ETL Teaching Materials*. UK: Athenaeum Press Ltd
- Dastaa Dassaaleny. (2013). *Bu'uura qorannoo*. Addis Ababa: Maxxansa 2ffaa, printed Far East trading plc.
- Dowst, K. (1980). *The epistemic approach: Writing, knowing and learning*. In T.R.Donovan & B. W. McClelland (Eds.), *eight approaches to teaching composition* (pp. 65-85). Urbana, IL: National Council of Teachers of English.
- Elbow P. (2000). *Everyone can write*. New York: oxford university press.
- Emig, J. (1983). *The wep of meaning*. Upper Montclair, NJ: Boynton/Cook.
- Feyisa, Damie .1996. "Historical Challenges in the Development of Oromo Language and Some Agenda for Future Research." *Journal of Oromo Studies, Murfreesboro: Middle Tennessee State University, Vol. 3 No. 1-2, pp. 18-25*
- Geetoo Dhufeeraa. (2012). "Xiinxala dogoggora qubeessuu: xiyyeeffannoon waajjiraalee mootummaa aanaa Balee Gasgaar". Yuunivarsiitii Addisababaa: waraqaa qorannoo digrii lammaffaa. Kan hinmaxxanfamin
- Grabe, W. & Kaplan, B. (1996). *The theory and practice of writing*. London and New York: longman.
- Hamid Muude. 1995. *Hamid Muude's Oromo Dictionary, Vol. 1. Atlanta: Sagalee Oromoo Publishing Inc.*
- Hammarén, Maria.(2005). *Skriva – en metod för reflektion*. Estland: Santérus Förlag,
- Hedge, T. (1993). *Writing*. Oxford: Oxford University Press.
- Hyland, K. (2003). *Genre-based pedagogies: A social response to process. Journal of second language writing, 12(1), 17-29.*
- Horning Alices. (1987). *Teaching Writing as second language*. Carbondale, IL: SouthernIllonious University
- Jack, C. R. and W. A. Renandya. 2002. *Methodology in Language Teaching*. Cambridge University Press

- Johns, A. (1990). *L1 composition theories: Implications for developing theories of L2 Composition*. In B. Kroll (Ed.), *Second language writing research: Research Insights for the classroom*. (pp. 11-23). Cambridge: Cambridge University Press
- Jordan, R. (1997). *English for academic purposes*. Cambridge: Cambridge University Press
- Joyce Armstrong Carroll, E. (2004). *Writing grammar communication*. Pearson prentice Hall in USA
- Keh. C. (1990). "Feed back in the writing process: a model and methods for Implementation". *Elt journal* 44/42
- Kidaanee Wadaajoo. (2007). Qaaccessa Dhiyaannaa gilgaalota hiika jechootaa Afaan Oromoo kitaaba barataa kutaa 12 Mana barumsa qophaa`ina Mattuu. *MA Thesis. Kan hinmaxxafamne*
- Krashen, S. (1984). *Writing research theory and applications*. Oxford: Pergamon Press.
- Kroll. (Ed.1997). *Second language Writing Research: Insights for the classroom* (pp. 11-17). New York: Cambridge University Press.
- Kumar Ranjit, (1999). *Research Methodology A step by step Guide for beginners*: London, Sage
- Laster Faigley. (1992). *writing: A guide for college and beyond* (3rd edition)
- Little, R. (2003). *The little red writing book*. University of New South Wales Press, ltd, Australia
- Marva A, Barnet.(oct,1989). *Writing asprocess*. The French review. V.63 No 1 pp 31-44, American Association of teachers of French.
- Matsuda, P.K. (2003). *Second language writing in the twentieth century: Asituated historical perispective*. In B.Kroll(Ed), *exploring the dynamics of second Language writing* (pp. 15-34). Cambridge: Cambridge university press.
- Nunan, D. (1989). *Designning tasks for the Communicative classroom*. Cambridge: Cambridge University Press
- Nunan, D. (1991). *Language teaching methodlology: a text book for teacher*: New York: prentice Hall.
- Nunan, D. (1996). *Language teaching methodology*. New York: Oxford university press.
- Nunan, D. (1999). *Second language teaching&learning*. Boston: Heinle & Heinle.
- Nunan, D. (2000). *Syllabus Design*. Oxford: Oxford University Press.

- Pankhurst, R. (1976). "Beginning of Oromo studies in Europe from Africa", *Rivista di Studi Politici Internazionali*, Anno 43, no, 1, pp 95-206.
- Pasovs, J. (1980) *Svešvalodu mācīšanas metodikas pamati*. Rīga: Zvaigzne
- Pincas, A. (1982a). *Teaching English Writing*. London: Macmillan.
- Pincas, A. (1982b). *Writing in English I*. London: Macmillan.
- Prabhu N. (1987). *Second language pedagogy*. Oxford university press
- Raimes, A. (1983). *Techniques in teaching and writing*. Oxford: Oxford university press.
- Raimes, A. (1991). "Out of Wood: Emerging traditions in the teaching of Writing". *TESOL Quarterly*. Vol. 25(3), PP. 407-431.
- Reid, J.M. (1992). *The process of composition*. Englewood Cliffs, NJ: prentice Hall.
- Reid, J.M. (1993). *Teaching ESL Writing*. Englewood Cliffs, NJ: prentice Hall.
- Richards Band Goodith White. (April 2000). *ELT journal*. V.54/2. Oxford University press
- Richards J. C. & Renandya, W. A. (2002). *Methodology in language teaching: An Anthology of current practice*, (pp.254-266), Cambridge: Cambridge University Press
- Richards, J. C. (2001). *Curriculum Development in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards & Rogers. (2001). *Approachs & Methods In Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richard & Renandya. (2002). *Methodology in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards, J. C. (2004). *Approaches and Methods in Language Teaching*, Cambridge. Cambridge: University Press.
- Richards, J. C. and Rodgers, T.S. (1986/2001): *Approaches and Methods in Language Teaching: A Description and Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press
- Rippaablika dimokraatawaa Itoophiyaatti Ministeera Barnootaa. (2005). *Barnoota Afaan Oromoo Kitaaba Barataa Kutaa II^{ffaa}*. Kampala: Mk publishers' ltd.
- Sapong Tangkeingsirisin. (2006). *Approaches to teaching second language Writing*. Language institution journal.v. 3, 1-26
- Sarantakos, S (.2005). *Social research (3rd ed.)*. Hound mills: Palgrave MacMillan

Silva, T. (1990). "Second Language Instruction: Development issues and directions in ESL". In B. Kroll (eds.). PP. 11-23.

Strong, W. (1996). *Writer's choice: grammar and Composition*. New York: McGraw-Hill

Sweden. Skolverket. (2006). *Curriculum for the non-compulsory school system* Lpf 94.

Ödeshög, Sweden

Tribble, C. (1996). *Writing*. Oxford: Oxford University Press

White R and Arndt V. (1991). *Process Writing*. Pearson education Ltd

White R.V. (1988). *Process and Product*. In P.Robinson(Ed) Academic Writing. ELTdocument, 129:4-16

Zamel, V. (1982). *Writing: The process of discovering meaning*. *TESOL Quarterly*, 16(2), 195-209

Zamel, V. (1983). The composing process of advanced ESLstudents: six case studies. *TESOLQuarterly*, 17,165-187.

<http://etd.aau.edu.et/bitstream/123456789/2821/3/DANIEL%20BEKELE.pdf>

<http://revues.univ-biskra.dz/index.php/fll/article/view/1078/10>

https://om.wikipedia.org/wiki/Afaan_Oromoo Warraaqsa Itoophiyaa kan 1974 dura, Afaan Oromootiin barreeffama .duula barreessuu fi dubbisuu afaan baayyeedhaan, Afaan Oromoo

https://www.learner.org/workshops/tfl/resources/s3_teachingwriting1.pdf

https://www.researchgate.net/publication/266605128_Parts_of_Speech_Tagging_for_Afaan_Oromo

<https://www.teachingenglish.org.uk/article/approaches-process-writing>

Barnoota Afaan Oromoo

Kitaaba Barataa

Kutaa 11

Qopheessitoonni:

Addunyaa Barkeessaa (MA) Alaamirroo Kaasaahun(MA) Taarreqeny Mokomnon(MA)
Tashoomaa Egeree(MA)

Gulaaltonni:

Salamoon Gadaa(MA)
Tashoomaa Taaffasaa(MA)
Tasfaayee Jimaa(MA)

Madaaltonni:

Guutaa Fayyisaa(MA)
Hasan Waaqayyoo(BA) Nagaasaa Hundee(MA) Nuuriyaa Ibraahim(MA)

Rippaabiliika Dimookiraatawaa Fedaraalawaa Itiyoophiyaatti
Ministeera Barnootaa Bara 2005

Federaala Riippaabiliika Diimokiraatawaa
Itoophiyaatti Ministeera Barnootaa Maxxansa jalqabaa-
2005/2012

Setting a New Trend in Book Publishing

Barannoo 6: Barreessuu**Gilgaala 12** Shaakala Cuunfaa Barreessuu

Yaadadubbisa “Afaan Akkamitti Jalqabame?” jedhukeessatti dhiyaate bu’uureffachuun yaaxxinoota, ragaaisaandhiyeessaniif ka’umsa isaanii cuunfitii gabatee kanaan gadiikeessatti barreeffamaan barreessi.

Yaaxxinoota jalqaba afaaniirratti dhiyaatan

akaakuuwwan yaaxxinoota	ka’umsa yaaxxinichaa	ragaa yaaxxinichi jalqaba afaaniirratti dhiyeessu
(a)		(a) (b)
(b)		(a) (b)
(c)		(a) (b)

Yaaxxinoota gabatee kanaan oliikeessatti tarreessiterratti mormii ka’an bakkaduwwa kanaan gadiirratti gabaabsii barreessi.

Mormii (lee) yaaxxina (A) jalaarrattika’an

Mormii (lee) yaaxxina (B) jalaarrattika’an

Mormii(lee)yaaxxina (C)jalaarrattika’an

Odeeffannoon gabateefbakka duwwaarmaanoliirrattidhiyaatan dubbisa “Afaan Akkamitti Jalqabame?”jedhu kutaa 2ffaa keessatti xiyyeeffatamanii jiru.Isaanuma bu’uura taasifachuun cuunfaa dubbisichaa keeyyatoota kanaan gadittiisiifjalqabamanguutuun dhiyeessi.

Jalqabaafaaniirrattiyaaxxinoota kennaman keessaatokko ‘Afaan kennaa Waaqati’kanjedhudha. “Afaan namatu uummate,” kan jedhu yaaxxina jalqaba afaaniirratti dhiyaatan keessaa isa biraati.Akka yaaxxina kanaatti maddi afaaniiamalahawaasummaati.

Yaaxxinni inni sadafaanadeemsatiraataadhaanafaanuumame kanjedhudha. Ka’umsi yaaxxina kanaa amaladhalanamaati.

Hamma ammaatti gaaffiwwaan kallattii garaagaraatiin dubbisa dhaggeeffachuuf dubbisuuf dhiyaatan keessaaba’anshaakaltee jirta. Yaaxxina jalqabaafaaniirrattidhiyaatan keessaatokko fllachuun yaada keebarreeffamaan dhiyeessi.

Maqaamasoon Garasuun argatemaal ture?

Maqaanhaadha Garasuueenyu?

Dhukkubni Kumaalaa Garasuun itti indu'emaal ture?

Maqaanhaadha warraa Hayilessillaaseeenyu?

Garaloltuudhufuu Garasuuti if ga'eeguddaa kantaphateeenyu?

. Gootummaan Garasuua kkamitti xumura me?

Himoonni armaan gadii sirrii yoota'an 'Dhugaa' dogoggora yoota'an garuu 'Soba' jechuun deebisi.

Lolli Xaaliyaanii waliin geggeeffame inni dhumaa Maaruurratti ture.

Hawwiin Garasuunni guddaan Oromiyaa bulchuu ture.

Kaayyoon Xaaliyaanotaa inni guddaan Itoophiyaa bilisabaasuudha.

Lola waggoota shaniif geggeeffame keessatti Shawaan Lixaa harka Garasuuturte.

Mootii Hayilessillaaseengarabiyyaatti kan deebii'e Garasuuf loltoonni Xaaliyaaniid adhabsiisuu isaaniidhaga'uuni.

Jechoota ykn gaaleewwan kanaan gadiitiif moggoo (synonyms) ta'a kan jettu bakka duwwaa kennamerratti barreessi.

riphee lola _____ 2. harkakenne _____

adda godhachuu _____ 4. kutannoo _____

5. shira _____

Jechootaa ykn gaaleewwan kanaan gadiitiif faallaa isaanii barbaadi.

1. mo'iinsa _____ 2. danqaman _____

3. goota _____ 4. yaaddeessaa _____

5. angafa _____ 6. hayyamamaa _____

7. du'a _____ 8. ba'uu _____

9. wal-dhabbi _____ 10. olaanaa _____

Barannoo 7: Barreessuu**Gilgaala 11 Shaakala Tuqlameef Waraabbii**

Himoota kanaan gadii keessatti bakka tuqlameef waraabbiin galuu qabu jettee yaaddu galchuun himicha irra deebi'uun barreessi.

Fkn.

Ani waa laman jaalladha: dhugaaf lammii kooti.

Kan namoota bineensotarraa adda taasisan waa lama: yaaduuf dubbachuu

Hojii jaallachuu ilaalchisee Gamtaan yoo dubbatu, “Hojiin kabaja, kabajjis hojjiidha,” jedha.

Kan amma nuti irratti dubbachaa jirru “Hojii jaallachuu” kan jedhudha.

Waqtiin bonaa ji'oota armaan gadii qaba Muddee, Amajjiif Guraandhala nuun jedhebarsiisaan.

Aniif hiriyaan koo saa'atii 530 beellama qabna

Reeshoon barattoota dhiiraaf dubartii mana barumsaa Baddallee 2 1 ta'a.

Barattoonni ogummaa adda addaa qabu dubbachuu, barreessuu, dub- bisuuf dhaggeeffachuu,

Hawwiin ishee waa sadii barumsa, dhirsaa konkolaataa argachuudha.

Akka Maarkis jedhutti nama kan nama taasise hojiiidha.

Ani hinrafne, boqqolloon hinhafne jedhe namichi booyeen fxnaan

Arbis dhume; garbis gu'e, kan ati jette sunis ga'e, jedhanii sagalee gaabbiitiin deebisaniif.

Waraabessi inni afraffaan, arbaaf galaana ilaalee qileetti dhumuu hin qabnu jedhe.

Manichi cimina qaba dhagaa, sibiilaaf simmintoorraa ijaarame.

Yaada waan dubbistan, waan dhaggeeffattaniif sheekkoo kanaan olitti shaakaltan cuunfuun keeyyata sadii barreessuun dareef dubbisaa. Sirna tuqaalee barbaachisaa ta'anittis fayyadamaa. Himni ijoo keeyyatootaa armaan gadiitti isiniif dhiyaatee jira.

Namni bineensotarraa adda

Bineensota namarraa wantoonni adda taasisan hedduudha. _____

Gabaabumatti namoonniif bineensonni waan adda isaan taasisan ni qabu. _____

manneen _____
 milkaa'ina _____
 jal'ina _____
 bukaa'e _____
 namoome _____

Fufi horteeffufi yaasaangaraagarummmaa qabu. Fufi horteen tajaajilacaasulgaakanneen akka lakkoofsa, haalaraawwii, maayii (case), kooriyaafwkwfagarsiisa. Fufi uumamteen (yaasaan) garuu, gareejechootaykn hii kajijiiruurrattixiyyeeffata.

Barannoo 4: Barreessuu

Gilgaala 6: Shaakala Keeyyata Barreessuu

Himoonni kanaan gadii yoodimishaasharraa garamurtaa'aatti ykn murtaa'aarraa gara dimishaashaatti qindaa'an keeyyata tokko ijaaru. Gareenta'uun himoota kana sirreessuunykn kanneen wal-keessa makaman duraa duuba isaaniie guun sirreessa.

1. Ijoolleendubaraayoo baratte garuu bu'aa guddaa qaba.
2. Kun ammoo, dubartoonni akka dhimma siyaasaaf dinagdeebiyya tokkoo keessatti qooda hinfudhanne taasisa.
3. Fakkeenyaaf dubartiin akka dhiirribulchutti buluu qabdiamantaa jedhuun dubartoonni jireenya isaani hojii mana keessaaf ijoollee guddisuurratti akka dabarsantaasisa.
4. Ijoollee seeraan guddisuun ammoo, dhaloota dhufuuf bu'uura gaariibuusuudha.

5. Hawaasamirga dubartootaahineegne keessatti karaa adda addaatiinmiidhaa garaagaraatu dubartootarra ga'a.
 6. Fakkeenyaaf, ijoolleeguddisuuf barsiisuufitti gaafatamummaa guddaa kan qabandubartoota waanta'aniif, ijoolleenseeraan akka guddataniif bu'aaqaba.
 7. Kan biroo, dubartiin yoo dhiira wajjiin oolte nicaaphanoofti; aadaa balleessitti; dandeettii hinqabdu ilaalchaaf illaanya jedhuun mana barumsaadeemuun hineeyyamamuuf.
- B. Himoota ijoo armaangaditti siif dhiyaatan bu'uura taasifachuun keeyyata ijaari.
1. Dhiibbaan dubartootarra gahaa ture karaa garaagaraatiin mul'ata.
 2. Wantoonni jireenyaaf barbaachisangurguddaan sadii.
 3. Wal-caalmaadhiiraaf dubartirra ankanka'ecarraandubartootaa Hedduun cufamee ture.

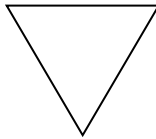
Barannoo 4: Barreessuu

Gilgaala 7: ShaakalaCaasaafQaamoleeKeeyyataa

Keeyyata armaangadiikeessaahimajoo,himoota gargaartuuf hima goolabaaaddaanbaasi.

Tartiibaarmaangadiiyoo hordofte xaafi facaasuu dandessa. Jalqaba lafasii'fta' uflattee qulleeffatta. Itti aansuun, gindii (nooyyee), ciisaa maarashaaf babattee dhumoon ijakeessa ilaaltee baqaqsita. Hanga siga' uergabaqaqsit ee booda, bukoo isaa eegde galagalchita. Sana booda, maarashaaf babattee haaraadhaan osoo bira hindarbiin bessa. Qonnaan sadarkaakanaa, haalaan qotame yoo qophaa'u sadarkaa isadhuma guyyaa meesaatiif haalamijeessa. Si' akana ammoo, akkuma jirutti gadihaadhuu malee laftiosoo hinbuqqa'in hafeenama rakkisuu hinjiru. Adeemsawwan armaanolii haalaan hordoftee yoo facaafatte xaafi fnaa fardaaf akkaatu galshaachuu dandeessa.

Keeyyanni kun caasaa kanaan gadiitiin dhiyaachuu danda'a
himajoo jalqabarra

Himajoo _____

Himoota gargaartuu (callaa)

Hima goolabaa _____

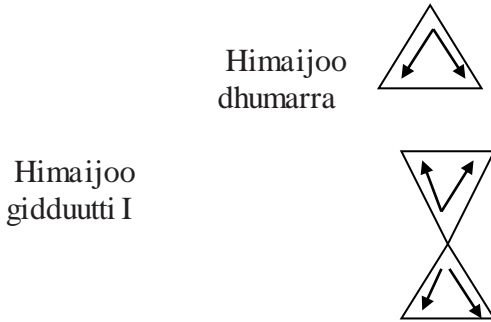
Himajookaanaangadiifaanabu'uun keeyyata barreessi.

Tartiibakana yoo hordofte buna danffta

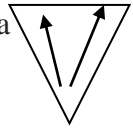
Gosoonni manaa gurguddaan sadiidha.

Namni bu'aaba'ii adda adda keessadar beegeerara.

Keeyyattoonni caasaagaraagaraqabaachuu danda’u. Akkuma akaakuun isaanii garaagaraa, caasaanisaaniisgaraagarajechuudha. Fakkeenyaaf keeyyanni adeemsa mul’isutokko, keeyyata waantokko adeessurraacaasaaaddaqaba. Kana malees, bakki himni ijoon keeyyata tokkoo itti argamu jalqaba, gidduuf dhumarra ta’u danda’a. Fakkii bakka hima ijoo agarsiisankanaan gadiifaana bu’uun keeyyata barreessuundareedhaaf dubbisaa.

2. Himaijoo jalqabarra
Hubachiisa
Xiyyi kallattii hima
joo agarsiisa

Yaanniif caasaan keeyyatoota kanaan gadii hin xumuramne. Ka’umsa isaanii irratti hundaa’uun xumuri.

Dhiibbaandubartootarra ga’aature kallattii gurguddaa sadiini. Inni tokko gama barmaatileetiinyoo ta’u, dubartiindhiirawaliinoolla an nicaaphanoofti; aadaa balleessiti jechuun hojii manaa qofaan daangeffamti. Kallattiininni biraanammoo, amantiidha...

Akka falaasama amantiitti _____

Inni sadaffaan, _____

Dimshaashumatti, _____

Barannoo 4: Barreessuu

Gilgaala 10: Shaakala Gosoota Keeyyataa

1. Dubbisni ‘Industiriif Sochii Tuuriizimii Addunyaa’ keeyyata meeqaa qaba?
 Jechoonniif gaaleewwan armaan gadii keeyyata kam keessatti ka’ani?

Yaada golabaa _____

Hiika Tuuriizimii _____

Tuuriistoonni maaliif akka bakka tokko irraa bakka biraa deeman _____

Seenaa tuuriizimii addunyaa _____

Faayidaa tuuriizimii _____

Yaadannoo

Keeyyattoonni hundinu yaada ijoo adda addaa kaasanii ibsu. Ka- naafuu, keeyyata tokko keessatti dhimma tokko qofaa kaasne ib- sina. Himoonni yemmuu walitti dhufanu keeyyata uumu. Keeyyanni tokko yaada ijoo, himoota gargaartuuf yaada xumuraa/golabaa qaba. Keeyyanni haala kanaan qindaa’ee keeyyata gaariidha je- chuu dandeenya.

Himoonni armaan gadii tartiiba isaanii eeggatanii hinbarreeffamne. Duraa- duuba isaanii eeguun keeyyata tokko barreessi.

Dinagdee biyyaa keessatti madda galii ta’uun carraa hojii namoota adda addaatiif uuma.

Hunda caalaa, seenaa, qabeenya uumaaf bakkeewwan seena – qabeessa ta’an namoota biyya biraatiif beeksisuuf gargaara.

Tuuriizimii dagaagsuun faayidaa hedduu qaba.

Karaa biraatiin, tuuriizimiin walitti dhufeenya namootaaf biyyoota gidduu jiru bu’uura cima irratti ijaara.

Biyyootni tuurizimii madda galii godhatan, kunuunsa naannootiif gumaachaniiru.

Karaa carraa hojii kanaan, namoonni hedduun jireenya jaraa fooyyessuu danda’aniiru.

Walumaa galatti, yoo tuuriizimiin sirriitti dagaage meeshaa guddina biyya tokkoo ta’a.

Gosoota keeyyataa armaan gadiitti ibsa”1-4” jalatti kenname waliin walitti fromsi.

A. Ibsaa

B. Addeessaa

C. Mormaa/Amansiisaa

D. Seenessaa

Jechoota fayyadamuun waa’ee namaa, wantootaa, idddoowwan adda addaaf kkf suuraa sammuu keessatti uumuudha.

Maalummaa waan tokkoo ibsa; dhimma tokkorrattis odeeffannoo kenna; akkamitti waa akka hojjetamu qajeelfama kenna

Ragaa adda addaa fayyadamuun dhimma tokko irratti nama amansiissu yaala.

Waan kanaa dura raawwatame haala seenatiin kan ittiin dhi- yeessinuudha.

Mata –dureewwan armaan gadii fayyadamuun keeyyata gosa kamtu barreeffama?

A. Oolmaa koo Kaleessaa

B. Faayidaa Bishaan Qulqulluu

C. Bareedina Caaltuu

D. Miidhaa Jimaa Qama’uu

Keeyyatoota armaan gadii haalaan erga dubbiste booda, gosa isaanii addaan baasi.

Bareedinni Magartuu namoota hedduu ajaa’ibsiisa. Dheerinni rifeensa ishee qalbii nama hawwata. Nyaarri ishee uutuu hin kulamiin

uumaan sirraa'ee hojjetame. Dheerinni hojjaa ishiif uffannaan ishee gar malee walsimachuun bareedina dabalataa kennaniiruuf. Magartuun haadha amala dansaa ta'uu ishee namoonni baayyee raga ba'uuf. Haalli isheen nama wajjin ittii haasoftu, nama rakkate gargaaruuf carraaqii isheen gootu, hirmaannaan ishiin hojii hawaasummaa keessatti gootu akka fakkeenyaatti ka'uu danda'u. Walumaa galatti, bareedinniif amalli ishee akka ishiin namoota ganda isheetiin jalaatantu godheera.

B. Barumsa gareen qo'achuun faayidaa adda addaa qaba. Barattoonni gareen hojjetanu yaada wal jijjiiruun hubannoo jaraa bal'iffachuuf wal-irraa barachuu danda'u. Kana malees, dandeettii afaanii fooyyeffachuu danda'u. Yeroo barattoonni gareen hojjetanu hojii jiru qixxeetti qooddachuun tokkoon tokkoon jaraa ga'ee isaanii taphatu. Kun ammoo jireenya jaraa keessatti hojiiwwan gareen hojjetamanu yemmuu jiraatan akka dandeettii horatan kana itti fayyadamuu danda'u. Yeroo barattoonni gareen hojjetanu yaadaaf qooda miseensota garee kabajuu baratu. Kun jireenya guyyaa guyyaattis faayidaa wal kabajuu barsiisaan. Kanaafuu, barattoonni carraa gareen hojjechuu yemmuu argatanu, haalaan itti fayyadamuu qabu.

C. Tamboo xuuxuun rakkoowwan adda addaatiif nama saaxila. Hunda caalaa, namoonni kun araada jaraa qabaneessuuf guyyaa tokko keessatti tamboo hedduu xuuxu. Kun ammoo dhibeewwan sonbaatiif saaxilaan. Dhibeewwan kana wal'aanuuf qarshii baayyee baasuuf dirqamu. Haala kanaan jireenya maatii jaraa irratti dhiibbaa godhu. Daa'imman jaraa haalaan barsiisuu yookiin guddisuu dadhabu nimalu. Baasii guyyaa guyyaa mana jaraa haala quubsaan dhiyeessuu hindanda'an. Karaa biraan, qunnamtii jarri miseensota hawaasa keessa jirraatanu waliin qabanu miidhamuu

danda'a. Akka muuxannoon namoota tamboo gar malee xuuxanu agarsiisutti, hawaasa jiraatanu keessatti amantaa yookiin fudhatama jarri qabanuxiqqaadha. Namoonni kun of qofaa utuu hinta'in namoota naannoo jaraatti argamanu irrattis miidhaa geessisu. Aarri tamboo keessaa ba'u namoota kaan dhibeewwan armaan olitti ibsamaniif saaxiluu danda'a. Rakkoowwan kana irraa bilisa ta'uuf, namoonni tamboo gara malee xuuxanu gocha kana dhiisuu qabu. Warreen hinjalqabnes kana hubachuun murtii jaraa sirreeffachuu qabu.

Jireenyi Gammachuu bu'aa – ba'iin kan guutame ture. Waggaa kudhan harr'aa, haati warraa isaaf daa'imman isaa sadii bal'aa konkolaataan du'an. Waggaa lama booda ammoo, haati isaaf abbaan isaa utuu laga ce'aa jiranu riqichi isaan baachuu dadhabee laga keessa bu'uusaatiin lubbuun lamaanuu darbuu danda'eera. Gaddi hundi kun walitti daddabalamuusaatiin, Gammachuun dhukkuba onneetiif saaxila ba'e. Waggaa harraa, mana yaalaa deemuudhaan walaansa argachuu yaalii yoo godhee illee, milkaa'uu hin dandeenye. Ogeessoonni fayyaa attattamaan biyya alaatti yaalamuu akka qabu itti himan. Haa ta'u malee, kaffaltii wal'aansaa waan kaffaluu hin dandeenyeef ji'a ja'a dura lubbuun isaa darbeera.

Barannoo 5: Gosoota Himaa (Caasaan)

Yaadannoo

Caasaa irratti hundaa'uun gosoota himaa haala armaan gadiitti qooduu dandeenya.

Hima leexaa (Leexima)

Hima dachaa (Dachima)

Barannoo 5: Dubbachuuf Barreessuu

Gilgaala 10: Shaakala Dubbachuuf Barreessuu

Itti gaafamtoota manneen barumsaa naannawwa keessanitti argamanu waa'ee barumsa addaan kutuu gareen haasofsiisuun gabatee kana guutaa. Gaaffiwwan akkamii akka gaafattanu marii gaggeessuun murteessaa. Yaadawwan gabatee gajjallaa A-D jiranutti fayyadamaa

Bara_____ Baay'ina Barattoota barumsa
addaankutanii

Sababiiwwan jarri ba-
rumsa ittiin addaan
kutan

Dhimmoota kana irratti gaaffiwwan dura bu'aa mana barumsaa keessan gaaffatanu qopheessaa.

Baay'ina barattootaa bara baraan barumsa addaan kutan

Baay'ina barattoota barumsa addaan kutan saalaan (dhiiraaf dhalaa)

Sababiiwwan barattoonni barumsa addaan ittiin kutan

Rakkoo kana furuuf maaltu akka hojjetame

Odeeffannoo gabatee keessatti guutte fayyadamuun gabaasa keeyyattoota lamaan barreessi.

Yaada gabateen dhiyaate seera keeyyanni ittiin barreeffamu eeguun keeyyata tokko barreessi.

Walqabsiistoota fayyadamuu hindagatiin.

Mata duree: Faayidaa Karoora Maatii

Caasaa keeyyataa	Yaada
Hima ijoo	- Karoora maatii fayyadamuun bu'aa adda addaa qaba.
Yaadawwan Callaa/ yaadawwan gargaartuu	- Daa'imman wal-irraa fageessanii godhachuuf - Daa'imman haala gaariin guddisuuf - Fayyaa haawwanii eeguuf - Baasii maatii qusachuuf
Hima goolabaa	Namoonni gorsawwan kana hojiirra oolchuun jireenya gaarii jiraachuu danda'u.

Mata duree armaan gadii fayyadamuun keeyyata tokko barreessi. Jalqaba caasaalee keeyyataaf yaada caasaalee kana keessatti gabatee armaan gadiitti galuu malan guuti.

Faayidaa Bishaan Qulqulluu

Caasaa keeyyataa	Yaada
Ijoo himaa	

Yaadawwan Callaa/Yaadawwan gargaartuu

1. _____

Yaada goolabaa

1. Jechoota armaan gaditti kennamanitti jechoota biraadabaluun tishoo/diigala uumi. Hiika jaraas barreessi.

A. Gad-

B. Ol-

C. Irraa-

D. Duraa-

E. Jala-

F. Fuula-

G. Gar-

H. Dhaqna-

Jechootatishoo hundeessite fayyadamuun himoota ijaari.

Barannoo 5: Barreessuu

Gilgaala 9: Shaakala Keeyyata Barreessuu

Keeyyata jechuun maal jedhuudha? Meefakkeenya kanailaali.

Namoonni tamboo xuuxan rakkoowwan adda addaatiif saaxilamu. Fakkeenyaaf, namoonni guyyaa guyyaatti araadatamboo xuuxuun qabaman rakkina fayyaa kan akka daranyoo sonbaatiin miidhamuu danda’u. Kunkanuumamu keemikaalli tamboo keessajirusonbarratti dhiibbaawaan geessisuuf. Kana malees, namoonni kun qarshiihed- duubaasuun tamboo bituuf dirqamu. Kun ammoo galii jaraa irracaalaa fudhachuun jireenyaaf bultii jaraarrattirakkina uuma. Daa’imman jaraa sirriitti guddisuu dadhabuus ni malu.

Karaa biraatiin, namoonni tamboo xuuxanu fudhatamni isaan hawaasa keessatti qabanuxiqqaata’uunimala. Qunnamtiin namaa waliinqa- banurakkina qaba. Fakkeenyaaf, namoonni fooliitamboo jibbanujaratti dhiyaachuu hinfedhan. Kana irraankanka’etamboo xuuxuun jireenya waliigalaanama tokko irrattidhiibbaaaddaaddaaqabaata.

Fakkeenya kanakeessaawantoota armaangadii hubachuu dandeessa.

Keeyyanni gareehimootaati. Kana jechuun himoonni walittiyem- muu dhufanu keeyyata uumu.

Keeyyanni dhimma tokko irrattixiyyeeffata. Fakkeenya armaanolii keessatti ‘Rakkoowwan

Tamboo Xuuxuu’ irratti akka xiyyeeffate

ilaaluu dandeessa.

Keeyyanni caasaleesadiiqaba. Jarrishima ijoo (jalqabairratti kenname), himoota gargaartuuf hima goolabaa (hima yaadaib- same walitti qabaan agarsiisu) dha.

Odeeffannoo waa’ee Xirunash Dibaaba abakka adda adda arraasas- saabuun gabatee armaangadii keessatti guuti. Odeeffannoo kanatti fayyadamuun keeyyata tokko barreessi.

Dorgommii	Qabxii Galmeessiste
1	
2	
3	
4	
5	
6	

Hima Ijoo

Xirunash Dibaabaati leetiiciimtuu dorgommii wwan sadarkaa addunyaatti gaggeessaman injifattedha...

Barannoo 4: Barreessuu Walqabsiistoota

Gilgaala 8: Shaakala Walqabsiistotaa

Walqabsiistoonni armaangadiidubbisa ‘Intarpaayizoota Daldaala Xixiqqaa’ keessaa fudhataman. Faayidaa jaraabarreessi.

Kanamalees (keeyyata 2)

Fakkeenyaaf (keeyyata 2)

Ammoo (keeyyaata 3)

Karaabiraatiin (keeyyata 4)

Yoo...malee (keeyyata 4)

Walumaagalatti (keeyyaata 4)

Himoota armaangadii walqabsiistoota sirrii fayyadamuun walitti qabsiisi.

Dammeen bifabareeda qabdi. Dammeen amaladansa qabdi.

Waggaa kanas sirriitti qayyabadheera. Qabxiigaarii akkan galmeessisu amantaa guddaan qaba.

Badhaatuun kubbaa saaphanaa taphachuu jaalatti. Magartuun kubbaa harkaa taphachuu feeti.

Barumsa kee haalaan hordof. Hiri yoota kee biraaboodatti hafta.

Jaarraanaannan dhuguu jaalata. Jaarraan marqaanyaachuu jaalata.

Mana yaalaadeemuu barbaaddaa? Manaturuu barbaaddaa?

Walqabsiistoota armaangadii bakka duwwa arratti guutuun keeyyata dhiyate irradeebi’i barreessi.

Yookiin yoo ammoo f kan akka

Biyyoota guddachaa jiran keessatti dubartoonni dhibbeentaa 80 olta’an

carraabarumsa ahin argatan. Loogii godhamuu _____ dhiibbaa

aadaa fi laalchadhuun faa _____ adda addummaa dandeettii qaama irraa kan ka’een

jireenyi dubartootaa mana keessatti akka

Gilgaala 9:

ShaakalaAmalootaKeeyyataa

Keeyyata armaangadiitti dhiyaate amaloota sadiiolitti ibsamun fayyadamun qaacceessi.

Balaa Beelaa To'achuu

Mootummaan Itoophiyaa ummata balaa beelaa irraa baraaruufta tarkaanfi fudhachuu qaba. Tokkoffaa, balaawwan gurguddaa ummata Itoophiyaa yeroo hedduu mudatan keessaa beelli isa ijoodha. Balaan beelaakan lubbuu namoota hedduu galaafatu waggaa kudhan keessatti yeroo tokko ummata Itoophiyaa kan mudatu ta'uu beektoonni ni dubbatu. Lammaffaa, naannoolee balaa kanaan heddumminaan hubaman kanneen biroo irraa addabaasani isaffsaantarkaanfi fudhachuuf ni gargaara. Hunda caalaa ammoo, balaan beela osoo hin mudatin midhaan nyaataa bitaniikuusuu dhaan hamilee ummata cimsuuf balaa uumamuuf malusalphisuunni dandaa'ama. Dimshaashumatti, mootummaan karooraan hogganamee tarkaanfi wwan adda addaayoo fudhate lubbuu namoota hedduu du'a irraa baraaruu ni danda'ama.

Mata duree armaangadi dhiyaate fayyadamuun keeyyata tokko

barreessi. Keeyyata barreessite amaloota keeyyataatiin qaacceessi.

Keeyyanni ati barreessite gaariidhaa moorakkoo qaba? Mata-duree: Faayidaa Bishaan Qulqulluu

Gaaffiiwanarmaan gadii barreeffama dhaggeeffatte irratti hundaa' uun deebisi.

Jalqabaxalayichaatti maaltu uumame?

Gidduu xalayichaatti maaltu uumame?

Xalayichi akkamiin xumuraame?

Deebiiwwan armaan olitti kennite fayyadamuun yaada waliigalaa xalayichaa keeyyata tokkoon gabaabsii barreessi.

Barannoo 2: Barreessuu

Gilgaala 4: Shaakala Qaamolee Xalayaa

Kutaawwan xalayaa akaakuu lama armaangaditti kennamaniiru. Maqaakutaawwan kanaa bakka duwwa irratti barreessuun agarsiisi.

Dhaamsa/Ergaa xalayaa

Guyyaa xalayaan itti barreeffame

Maqaaf mallattoo nama xalayaab barreesse

Dhaamsa kabajaa, nageenyaaf maqaanama xalayaan barreeffameef

_____ (A)

_____ (B)

_____ (C)

_____ (D)

Xalayaan haalakanaan barreeffamu xalayaa akkamiiti ?

Barsiisaakee waliin waa' eeseensa, qaamaaf cufaa xalayaa irratti mari' adhaa.

Qaamolee xalayaa armaan gadiitti kennaman haaluma walfakkaatuun bakkeewwan duwwaa irratti barreessuun agarsiisi.

1. Teessoonama xalaayaan barreeffameef
2. Maqaaf mallattoo nama xalayaab barreessee
3. Dhaamsa/ Ergaa xalayaa
4. Guyyaa xalayaan itti barreeffame
5. Teessoonama xalayaab barreessee
6. Dhaamsa kabajaa/nageenyaaf maqaanama xalayaan barreef- fameef.

_____A

_____B

_____C

_____D

E. _____

_____ F

Gilgaala 5 Shaakala Gosoota Xalayaa

Akaakuu xalayaa armaan gadiif kaayoo jaraa barreessi.

Gosa Xalayaa	Faayidaa/Kaayyoo
1. Xalayaa Hiriya	A. _____
2. Xalayaa Gaddaa	B. _____
3. Xalayaa Affeerraa	C. _____
4. Xalayaa Gammachuu	D. _____
5. Xalayaa Odeeffannoo	E. _____
Xalayaa Iyyannoo	F. _____

Gosoota xalayaa armaan olittikaa 'aman akka dimshaashaatti bakkalamatti qooduudandeenya. Jarris xalayaamichuu ykn fraaf xalayaa hojii ti. Gosoota xalayaagabatee armaan oliikeessajiranubakka lamatti qooduun barreessi.

Xalayaamichuu	Xalayaa Hojii
1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____
4. _____	4. _____

Gilgaala 6: Shaakala Xalayaa Barreessuu**1. Xalayaa Hiriya Barreessuu**

Odeeffannoo armaangadiifayyadamuun hiriyaakeef xalayaa barreessi.

- (a) Guyyaa har'aafayyadami
- (b) Hiriyaakee biyya/bakka yookiin mana barumsaa biraabaratuuf/ barattuuf barreessi
- (c) Nagaagaafachuun jalqabi
- (d) Waa'ee barumsaa, waa'ee barsiisotaaf mana barumsaa kee ibsiif (e) Hiriyaakees waa'ee dhimmoota kanaa gaafadhu
- (f) Maatii hiriyaakeef dhaamsa nageenyaa dhaami (g) Akka deebiisiergu/ergitu gaafadhu
- (h) Jecha 'Hiriyaakee' jedhuuf maqaakee bakka sirriitti barreessuun xalayaa keexumuri.

2. Deebii Xalayaa Hiriya Barreessuu

Tartiiba odeeffannoo armaan olii hordofuun xalaya barreessiteef akka hiriyaakeeta'uun deebii barreessi.

3. Xalayaa Affeerraa Barreessuu

Qaamolee xalayaa affeerraa armaangaditti kennaman iddoos sirriitti kaa'uun xalayyicha guutumaa barreessi.

- (a) Magaala Tullubbee

Ganda 01

Tullubbee

- (b) Hubachiisa: Yeroodhuftan kaardii affeerraa kana fduu hindagati - naa.
- (c) Aaddee/Obbo Gaariitti Gumaaf Obbo Gaarumaa Gammadaaf. (d) Sirna Cidhaa Galataa Waaqayyoof Durbee Seenaa Kumalaa

(e) AaddeeGalateeFedhasaafObboDirribaaMagarsaa
(f) Sirnigaa’ ilailmakeenyaa GalataaWaaqayyoof DurbeeSeenaa Kumalaa Gurraandhala 16bara 2004saa’a6:00irrattiwaangag- geessamuuf maatiikeessanwaliingamoo walga’iiGandaTullub-beettiargamuun gammachuu keenya nu waliinakka dabarsitanka- bajaansinaffeerra.

A

B

C

D

E

F

Iyyannoo Barreessuu
Xalayaaniyyannoo xalayaahojiiqaxaramuuf barreeffamuudha.
Qajeelfamaafodeeffannoo armaangadiifayyadamuun xalayaaiyyanno barreessi

Beeksisa Hojii

Biiron Barnoota Oromiyaa barsiistota Afaan Oromoo manneen barnootaa magaalawwan Oromiyaa jiranuuf qaxaruu waan barbaaduuf warriulaagaalee armaangadii guutan akka iyyatan affeera.

Gitahojii-Barsiisaa Afaan Oromoo Kutaa 9-12

Sadarkaa Barumsaa –Afaan Oromoo barsiisuudhaaf kansadarkaa digiritti leenji’e/leenjite.

Muuxannoo- Afaan Oromoo mana barumsaa sadarka alammaffaa keessatti wagga sadii ol kan barsiise/barsiiste

Bakka hojii–Asallaa, Mattuu, Sabbata

Warreenulaagaaleekana guuttan guyyaa beeksisnikun ittibahee jalqabee hanga guyyaa 10tti iyyataaf ragaa barumsaa teessoo armaangadii tierguu dandeessu.

Biiron Barnoota Oromiyaa, LSP 5467, Finfinnee

Guyyaa _____

Maqaakee

LSP

Magaalaa Teessoo Biiron Barnoota Oromiyaa

Keeyyata 1ffaa

Beeksisakana gaazexaa ‘Bariisaa’ Qaammee 2, bara 2004 bahe irraa akka agarteibsuun hojii barsiisummaa kana hojjechuu akka fedhii qabdu ibsi.

Keeyyata 2ffaa

Akka Afaan Oromoo barsiisuun Yuniivarsiitii Finfinnee irraa digirii jalqa- baafmuuxannoo wagga sadii qabdu ibsi. Kan malees, madaallii hojii tiin qabxii quubsaa akka qabdu ibsi.

Fedhii hojii dabalataa hojjechuuf qabdu ibsi. Keeyyata 3ffaa

Ragaa barumsaaf xalayaa muuxannoo kee agarsiisu iyyata kana waliin

Kutaa 11

erguu keeibsi.

Keeyyata 4ffaa

Odeeffannoof ragaaati dhiyeesite ilaalani akka siqaxaran abdii qabdu ibsuun xalayaa keexumuri .

Kabaja Wajjin Mallattookee

Maqaakee

Xalayaa Odeeffannoo Barreessuu

Xalayaan hojii tokko tokko gaafi adda addaa gaafachuuf gargaaru. Fakkeenyaaf, dhaabbanni tokko kan biraatti xalayaa barreessuu gaaffiwwankana akka meeshaa akkamii akka gurgurani, gatii jaraaf akaakuu meeshaalee gurgurtaaf dhiyaatan gaafachuu danda'a. Fakkeenya armaangadi dhiyaate ilaali.

Dhaabbata Daldalaa Qilxuu

LSP 1363, Lakk Bilbilaa 0116684162, Finfnnee

Lakk: DDQ03/04

Guyyaa – Amajjii 12, 2004 Waldaa Hojii Harkaa Finfnnee

L.S.P. 1124

Finfnnee

Dhimma: Odeeffannoo Gaafachuu

Dhaabbanni keenya meeshaalee adda addaa kan akka minjaalaa, teessoo, kuusaa sibiilaaf kkf bituuf odeeffannoo sassaaba ajira. Kanaafuu, meeshaalee kana qabaachuu keessani ifgatii ittiin gurgurtanu akka nuu ergitankabajaangaafanna.

Nagaa wajjin Sabbooqaa Gammachuu I/Ittigaafatamaa

Yoohubatteetta ta'e, teessoonnama/dhabbanni xalayaahojii barreessuukaraalaman kaa'amuu danda'a.

Yeroohedduu teessoonxalayaahojiinama dhuunfaan barreeffamu moggaa waraqaamirga irrattibarreeffama. Fakkeenya ykn xalaayaa 'Gilgala6-2' jalattibarreessite ilaaluu dandeessa.

Teessoonxalayaahojiidhaabbileeaddaaddaatiinbarreeffamu haalafakkeenya armaan oliittibarreeffamuu danda'a. Waraqaan jarri xalayaa irratti barreessuuf fayyadamanu dursee haala kanaan qophaa'eeyemmuu xalayaanbarreeffamu faayidaa irraooluudanda'a.

Odeeffannoo armaangadiifayyadamuun xalayaagaafi barreessi. (a) TeessooDhaabbata xalayaaBarreessuu:

- Gumii Dargaggoota Shaashamannee

- LSP346

- Shaashamannee

(b) Guyyaa: Fulbaana 13/2004

Lakkoofsa xalayaa—GDSh04/04

(c) Dhaabbata xalayaanbarreeffameef

- Gumii Dargaggoota Biyyoolessaa

- LSP4864

Finfnnee

(d) Dhimma –Miseensa Gumii Dargaggoota Biyyooleessaata’uugaafachuu, ulaagaa barbaachisaa, kaffaltii kaffalamu, faayidaa miseensa ta’uun argamu

(e) Nama Xalayaa Barreesse: Jaarraa Badhaasoo
Itti Gaafatamaa Gumii Dargaggoota Shaashamannee

Gilgaala 7 : Shaakala Qaamolee Poostaa

Erga xalayaa barreessite booda, nama yooki indhaabbata barreessiteef erguu qabda. Yeroo ergitu poosta irratti teessoo keef teessoo jaraas irriiti barreessuu qabda.

Yooteessoodo goggoraa poosta irratti barreessite maaltu uumama?

Teessoon ala poosta irramaaltu kaa’amu qaba?

Bakkeewanduu waapoosta armaan gadii irratti teessoo eenyuutu barreeffamu qaba?
Dugda Poostaa

a

b

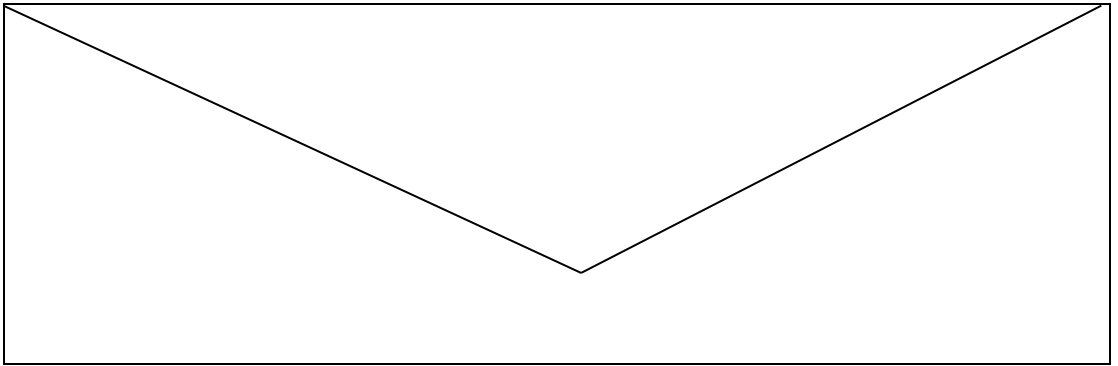
Teessoonama xalayaabarreessee ayookiinb?

Teessoonama xalayaanbarreeffameef

ayookiinb?

Teessoowwaan‘Gilgala6,C‘XalayaaOdeeffannoo Barreessuu’ jala jiranupoostaaarmaan oliirrattibarreessi.

Fuula poostaa

Teessoonnama xalayaabarreesseefnamni xalayaanbarreeffameef addaan ba’aniidugdaaf fuula poostaairrattibarreeffamuu danda’u. Teessookamtu bakka kamitti barreeffama? Deebii kee barsiisaattihimi.

Barannoo 3: Barreessuu

Gilgaala 7: Shaakala Madda Odeeffannoo Barreessuu

Kitaaba ‘Afaan Oromoo’ fkanaaf kitaabolee barataakan bira aqalbiin ilaaluun haala jarriittiinqindaa’an addaan baasiibarreessi. Haalaakkamiin jalqabu? Maaltukeessatti dhiyaate? Dhuma irrattimaal dhiyeessu?

Mana kitaabaamana barumsaa kee keessatti madda odeeffannoo adda addaatu jira. Kana keessa aharki irracaalaan kitaabolee wabii. Kitaabol- ee kana haala gaariitti fayyadamuuf tooftaa jarriitti qindeeffaman yookiin caasaman baruun barbaachisaadha. Kana yoo barte odeeffannoo bar- baaddu salphaatti argachuu dandeessa.

Qaamoleen kitaaba wabii armaan gadii faayidaa akkamii akka ken- nanu addaan baasiibarreessi.

(a) Miiltoo (b) Galata (c) maqaakitaabaa (d) Baafata (e) wabii (f) qabiyyee (g) seensa

Kitaaba wabiitokko akka fakkeenyaatti fudhachuun haalaittiin qindaa’e addaan baasiibarreessi.

Qaamolee armaan oldhiyaatan keessa kamtu jira? Qaamni bira ajiraa?

Qaamolee kitaabaa armaan oldhiyaatan tartiiba ankaa’i.

Odeeffannoo madda addaaddaarraa argatte yaadakee gabbisuuf itti fayyadamuu dandeessa. Madda odeeffannoo irraafudhatte ammoo haalaan agarsiisuundir qamakeeti. Kana yoo hingoonne yaadanamaa akka yaadakeetti waandhiyeessiteefitti gaafatamta, yookiin yakka- muu dandeessa. Tooftaan madda akkasii ittiin agarsiisamu tokko miil- jalee fayyadamuun. Fakkeenya armaangadii laali:

Fakkeenya-1 Miljalee Barreessuu

Barumsi ol'aanaadhaabbilee barumsaa leenjiisadarkaa diigrii jalqabaaf digriilammaaffaa waggoota sadii, afur, shan yookiin ja'aaf kennamu ofkeessaa qaba. Bara 2008/09 irraa jalqabee Itoophiyaa keessadhaabbilee barumsa olaanaa 23tu argama. 1

Ministeera Barnootaa (2010) Finfinnee – Fuula 8

Dhuma odeeffannoo akka fakkeenyaatti dhiyaate irratti lakkoofsa faayadamneera. Dhuma fuula arratti ammoo madda odeeffannoo irraa fudhanne barreessineera. Kun haala miljaleen ittiin agarsiisamuudha. Karaa biraatiin barreessitoonni tokko tokko madda odeeffannoo kana miil jalattis oohinta' in odeeffannootti aansuun ka'u.

Fakkeenya-2

Geerarasa Oromoo dhalootarraa dhalootatti dabarsuuf tattaaffi gochuun barbaachisaadha. Kunis kanta'usababa adda addaatiif. Tokkoffaa, aadaaf eenyummaa sabaa kan calaa qasiisu waan

ta'eef. Lammaffaa, muuxannoo dhalootarraa dhalootatti dabarsuuf waantajaajiluuf... (Mitikkuuf Tashoomaa, 1995:14)

Fakkeenya kanakeessatti maqaan nama kitaabichaa barreessitee, barriinni itti barreeffameef fuulli odeeffannoon irraafudhatame seeraan kaa'ameera. Maqaa kitaaba kana ammoo dhuma barreeffamichaa 'wabii' jalatti agarsiisama jechuudha.

Gaaffiwwan armaan gadii gareen deebisaa.

Maddawwan odeeffannoo adda addaa fayyadamuun maaliif nama gargaara?

Yoomadda odeeffannoo irraafudhate agarsiisuudhabaate maaltu uumama ?

Miiljaleenkaraameeqaan barreeffamuu danda’ a? fakkeenya kenni.

Wabii Bareessuu

Maddawwanodeeffaannoo fayyadamne dhuma barreeffamaa irrattiwalitti

qabanii barreessuun barbaachisaadha. Yemmuu wabiiwwan adda addaa

barreeffaman ammoo tartiibajaraa eggatanii ta’uu qaba. Fakkeenya armaan gadii ilaali:

Maqaa barreessaa	Bara Itti barreeffame	Maqaa Kitaabaa	Magaala Itti maxxansame	Mana maxxansaa
Mitikkuu Dibbeessaaf Tashoomaa Egere	1995	Ijaarsa Barreeffamaa Afaan Oromoo	Finfinnee	Dhaabbata Barnootaa Sab- Qunnamtii

Mitikkuu Dibbeessaaf Tashoomaa Egere. 1994. Ijaarsa Barreeffama Afaan

Oromoo. Finfinnee: Dhaabbata Barnoota Sab-qunnamtii.

Fakkeenya kanakeessatti tartiiba armaan gadii hordofne.

Maqaabarreessaa: baraitti barreeffame: maqaakitaabaa: magaala itti maxxansame: mana maxxansaa
Odeeffannoo madda adda addaa irraa akka argannu ibsineerra. Maddawwanodeeffannoo armaan
gadii akkamitti akka barreeffamanu barsiisaakeetti himi.

Barruu

Galmee Jechootaa

Gaazeexaa

Odeeffannoo armaangadiifakkeenya wabiinittiinbarreeffamu armaan olittidhiyaate fayyadamuun barreessi.

Bara itti barreessame	maqaabarreessaa maqaa kitaabaa		Magaala itti maxxansame	Mana Maxxansaa
2009	Hiinseenee Makuriyaa	Galmees Jechootaa Afaan Inglizii, Oromoo, Amaaraa	Finfnnee	Dhaabbata Maxxansaa Daldalaa
1999	Shaaawayyee Beellamoo, Firreehiwoot Tulluu	Afoolaa Oromoo, Jildii II	Finfnnee	Biuroo Aadaaf Turizimii Oromiyaa
1995	Asteer Ejersoo, Laaqachi Alamee, Atsadaa Tsaggaayee	Afoolaa Oromoo, Durdurii, Jildii –IV	Finfnnee	Komishinii Aadaaf Turizimii Oromiyaa

Miiltoo

Miiltoonoddeeffannoo addaaddaawaanirraarganne dhuma barreeffamaatti walitti qabsiisnee keenyudha. Fakkeenyaaf, qorannoodhimma tokko irratti gaggeessuudhaaf ragaansassaabamuu qaba. Tooftaalee oddeeffannoon ittiinguuramu keessaagaafannoon isatokko dha. Kun akka ragaatti dhuma barreeffamaatti kaa' amuu qaba. Sababni isaas gaafi akkamii akka gaafanne namoonni biraayoo ilaaluubarbaadan akka ragaatti nu fayyada. Baafata keessatti kun mul'achuu qaba. Fakkeenya armaangadii ilaali.

Baafata

1. Seensa-----	1
2. MalaQorannoo-----	3
3. QaaccessaOdeeffannoo-----	8
4. Goolaba-----	12
5. YaadaFurmaataa-----	14

6. Wabii

7. Miiltoo/dabalee

A. Bargaaffi/Gaafannoo

B. Af-gaaf

Fakkeenya kanakeessatti barreessaanqorannoo gaggeesse miiltoolee lama fayyadameera. Jara addaan baasuufs qubee gud-guddaatti fayyadameera. Dhuma barreeffamaatti miiltoon wabiiboodakaa'ama.

Gilgaala 8 Shaakala Gosoota Keeyyataa

A. Keeyyata armaangadii fayyadamuun gaaffiwwandhiyaatan deebisi.

Yaadadabalataa argachuuf 'Boqonnaa 14' dubbisi.

Miidhaa Tamboo Xuuxuu

Taamboo xuuxuun miidhaa gurguddaa nama irraanga'a. Tokkoffaa, araadanama qabsiisa. Yemmuu araadninama qabuammoo batta-luma sanatti argachuu baanaan mata bow wuufjeequmsa sammuu nammatti fda. lammaffaa tamboo xuuxuun miidhaa biraasqaba.

Qarshii nama harkaa fxee, bakka yaadan nama hanqisee, jireenya gadadoo akka jiraatan nama godha. Saddaffaa, dhukkuba addaaddaa kanneen akka sombaa nama irraan ga'a, humna nama dhorka, bifa miidhagaas nifokkisiisa. Akka Dhaabbata Fayyaa Addunyaatti, tamboo xuuxuun umrii namaa waggaa saddeetiin gad hir'isa. Miidhaawwan tamboo xuuxuun dhufan kana irraabilisata' uuf namoonni gocha kana dhiisuqabu.

Amaloota keeyyataa 'Boqonnaa 14' keessatti kennaman fayyadamuun keeyyata armaan olii qaacceessi.

- Caasaakeeyyataa
- Tokkummaa
- Walta'iinsa
- Guutummaa

Mata duree armaangadii fayyadamuun keeyyata tokko barreessi. Mata–duree: Miidhaa Jimaa Qaamuu

“Boqonnaa 7” keessatti gosoota keeyyataa ilaalleerra. Gosoota keeyyata ‘A’ jalatti kennaman ibsa ‘B’ jalatti argamanu waliin waliitti froomsi.

‘A’ ‘B’

1. Keeyyata Addeessaa	A. kun kan odeeffannoo yookiin qajeelfama kennu
2. Keeyyata Seenessaa	B. keeyyata dhimma tokko irrattin nama amansiisuuf yookiinyaadanamaa jijjiiruuf yaalu
3. Keeyyata Ibsaa	keeyyata waa'ee namaa, bakkeewwanii, meeshaalee addaadaaf kkf jechoota fayyadamuun suuraasammuu nama keessatti uumu.
4. Keeyyata amansiisaa	D. Seenaadhugaa yookiin seenaa argaayaadaa irrattikan xiyyeeffatu.

Gabatee armaangadii keessatti mata dureewwan adda adda tujira. Gosa keeyyataa akkamii akka barreessuuf gargaaran bakka duwwarratti guuti.

Mata–duree

Gosakeeyyataa

1. Oolmaakookaleessaa

A _____

2. Faayidaa Hojii Garee

B _____

3. Buna Danfsuu

C _____

4. Obbo Dabalaa

D _____

5. Jimaa Qaamuu

E _____

6. Bineensa Daggalaa Madaqsuu

F _____

7. Daawwannaa Masaraa Abbaa Jifaar G. _____

Akaakuu keeyyatoota armaangadihimi.

Yeroo tokko tokko namoonni qulqulluun dogoggoraan kan ajjeefaman yoo ta’ellee, namni nama ajjeesse du’umaan adabamuu qaba. Namoonni tokko tokko osoobadii hindalagii dogoggoraan murtiin du’aa itti murteessama. Kanaaf, mootummaan namoota du’aan adabuu hinqabujedhanii namoonni morman jiru. Haata’umalee, mootummaan martii dogoggoraa osoo hinuumiin hojjechuu qaba yoo jennata’emootummaan hojii hojjechuu hinqabujechuuta’a. Mootummaan lubbuu namootaatiif eegumsa gochuufs namsni akka namaan hin ajjeefamne gochuun barbaachisaadha. Namni akka nama hin ajjeefne gochuuf ammoo nama nama ajjee du’aan adabuun

barbaachisaadha. Tarkaanfin kun hinfudhatamu yoo ta'e garuu, namoonni hidhamanii bahan nama ajjeessuuttuma fufu. Fakkeenyaaf, Obbo Guutaan namoota 18 ajjeessee waggaa 10 hidhamee erga hiikame boodawaggaa tokko osoohinturin namoota afurajjeessee deebi'ee hidhame. ObboCaalaanammoo namoota shanajjeessee waggaa torbahidhamee hiikame. Namoota akkanaa ammas hidhaan adabuun ammas namoota akka ajjeesuuf heyyama kennuudha. Kanaaf, nageenya ummataa eeguuf namoota lubbuu namootaa balleessan du'aanadabuun barbaachisaadha.

Yerooisheengarakootti garagaltu ijji keenya walirraabu'e. Ijawwan gurguddoo akka bakkalchaa bariiifan!... Naannoon isaanii akka isa kuulamee uumamaan gurraacha'eera. Garuu, baay'ee ilaaluuf carraa hinarganne. Daftee deebifte. Akkuma ta'etti of ajjabeesseen al tokkoof fuula ishiilaale... Funyaan qallooqimixee... hidhiwwan hahaphiin, afaandhiphoo walitti qabaniiru... Tuullaarifeensaa, daddabaagadi bu'eeyeroo qolee ishiirra ajjedhe, bifaishiigoraa diimate fakkaatu waliin walgargaaranii simboobaree daauumu!...

Ariifannaan waan badata' enamarraan geessisa. Ganama Jimaata ture. Yeroon hirribaaka' u sa'aatiilamaaf walakkaadha. Waytiinitti fuula koodhi qadhe hinbeeku; yeroon karaakoo jalqabu namootaan dubbisee dhiise hinyaadadhu. Akkuma ta'uta'e ensa'aatiisagalyoo jedhu naannoo mana kitaabaan gahe. Qormaanni waan torbanitti galeeruuf barattoonni balbaladhaabbatan garahinqaban. Nafanafa dhiibbadhee seenee balbalabiragahee giphiikoo aslixee eachilixeen akka mukaa gogee hafe. Edaafurtuu mana kitaabaa irraanfadhee dhufeera. Kanan figaa oolee mana kitaabaabanuuf, manni kitaabaa garuu osoohinbanamiin oole.

Gareenqo'achuun faayidaa adda addaa qaba.. Tokkoffaa, yeroo barattoonni gareenhojjetanyaada hedduu waljijjiiru; yaada abbaa tokko yaada isakaan waliin walittibu' uun, yookiin waliigaluun hojii hojjetamu gabbisuuf gargaara. Lammaffaa, gareenhojjechuun hojii qooddachuun ogummaa itti gaafatamummaa horachuuf gargaara. Kanamalees, hojiin barbaadame yeroo gabaabaaf haala qulqullinna qabuun hojjetamuu danda'a. Karaabiraatiin, warrigareenhojjetan muuxannoo wal kabaajuu horatu. Kana jechuun yaada walii dhaggeeffachuu, yaada dhiyaate xiinxaluun bu'aa qabatamaa irraga'uu danda'u. Haalakanaan ogummaa walkabajuu jireenyaa hawaassummaa keessatti barbaachisu gabbifatu. Kanaafuu, namoonni carraagareenhojjechuu yemmuu argatan haalaanitti fayyadamuu qabu.

Dabalee B

Unka qaaccessa Mirkanneeffannaa gochaalee barreessuu boqonnaalee kitaaba Barataa Barnoota Afaan Oromoo Kutaa 11^{ffaa} keessatti argamanii

Boq.	Barannoo fi gilgaala		Fuula	Gochaa barreessuu
Boq. tokko	A	Barannoo 6:gilgaala 12		
		Yaada dubbisa “afaan akkamitti jalqabame?” Jedhu irratti hundaa`uun cuunfaa barreessu.		
	B.	Yaaxxinoota gabatee kanaan olii keessatti tarreessiterratti mormii ka’an bakka duwwaa kanaan gadiirratti gabaabsii barreessi.		
	C.	Odeeffannoo gabateefi bakka duwwaa irratti hundaa`uun barreeffama jalqabame guutuu.		
		D. Waan dhaggeeffatanii fi dubbisan irratti hundaa`uun barreessuu		
Boq.2		Barannoo 1: Dubbisuu fi Barreessuu Gilgaala 2.D.jechoota ykn gaaleewwan kanaan gadiitiif moggoo(synonyms) ta’a kan jettu bakka duwwaa kennamerratti barreessi.		
Boq. sadi		Barannoo 7: gilgaala 11: Bakka barbaachisutti tuq-lamee fi waraabbii galchuun irra deebi`anii barreessuu		
Boqonnaa afur	A	Barannoo 4: gilgaala6: himoota walkeessa makaman sirreessuun keeyyata barreessuu		
	B	.himoota ijoo kennameef irratti hundaa`anii keeyyata barreessu		-

Boq. shan	A	Barannoo 4: gilgaala 7: keeyyata kenname keessaa hima ijoo, himoota gargaartuufi hima goolabaa baasuu		
	B	. Hima ijoo kennameef irratti hundaa`uun keeyyata barreessu.		
	C	. Fakkii bakka hima ijoo agarsiisan faana bu`uun keeyyata barreessuun dareedhaaf dubbisuu.		
	D	. Ka`umsa isaaniirratti hundaa`uun keeyyata xumuruu.		
Boq. torba	A	Barannoo 4: gilgaala 10: 1. Dubbisni `industirii sochii tuurizimii addunyaa` keeyyata meeqaa qaba? 2. Jechoonniifi gaaleewwan armaan gadii keeyyata kam keessaa ba`ani? 3. Himoota walkeessa borcaman duraa- duuba isaanii eeguun keeyyata tokko barreessu.		
	B	Gosoota keeyyataa kennaman ibsa isaaniitiin waliin walitti firomsuu. 1. Mata –dureewwan kennaman fayyadamuun keeyyata gosa kamtu akka barreeffamu barreessu 2. Gosa keeyyataa addaan baasuu.		
Boq. sadeet	1	Barannoo 5: dubbachuufi barreessuu Gilgaala 10: . Odeeffannoo waa`ee barumsa addaan kutuu funaannachuun gabatee guutuu. . Yaadawwan gabatee gajjallaa a-d jiranutti fayyadamaa.		
	2	Dhimmoota kana irratti gaaffiiwwan dura bu`aa mana barumsaa keessan gaaffatanu qopheessaa.		
	3	.odeeffannoo gabatee keessatti guutan fayyadamuun gabaasa keeyyattoota lamaan barreessuu.		

	4 .	Yaada gabateen dhiyaate seera keeyyanni ittiin barreeffamu eeguun keeyyata tokko barreessuu. Walqabsiistoota fayyadamuu hindagatiin.		
	5 .	Mata duree kenname fayyadamuun keeyyata tokko barreessuu.jalqaba caasaalee keeyyataafi yaada caasaalee kana keessatti gabatee armaan gadiitti galuu malan guuti.		
Boq. sagal		Barannoo 5: Gilgaala 9: 1. Fakkeenya ilaaluun maalummaa keeyyataa barreessuu 2. odeeffannoo bakka adda addaarraa sassaabuun gabatee kenname keessatti guutuu. Odeeffannoo kanatti fayyadamuun keeyyata tokko barreessuu.		
Boq. kudhasadi	1	Barannoo 4: gilgaala 8: . Faayidaa walqabsiistotaa barreessuu.		
	2 .	Himoota keessatti walqabsiistoota sirrii fayyadamuun walitti qabsiisuu.		
	3 .	Walqabsiistoota kennaman bakka duwwaarratti guutuun keeyyata dhiyaate irra deebi'anii barreessuu.		
Boq.kudha afur		Barannoo 5: gilgaala 9: 1 . Keeyyata dhiyaate amaloota keeyyataa ibsaman fayyadamun qaacceessuu.		
	2	. Mata duree dhiyaate fayyadamuun keeyyata tokko barreessuu. Keeyyata barreessite amaloota keeyyataatiin qaacceessi. Keeyyanni ati barreessite gaaridhaa moo rakkoo qaba?		
Boq.kudha ja`a	A	Barannoo 2: gilgaala 4: Kutaawwan xalayaa akaakuu lama armaan gaditti kennamaniiru. Maqaa kutaawwan kanaa bakka duwwaa irratti barreessuun agarsiisi.		
		B . Xalayaan haala kanaan barreeffamu xalayaa akkamiiti ?		
	C ..	qaamolee xalayaa bakkeewwan duwwaa irratti barreessuun agarsiisuu.		
		Gilgaala 5:Akaakuu xalayaa kaayoo jaraa barreessuu.		

	A	Gilgaala 6: xalayaa barreessuu 1.odeeffannoo kenname fayyadamuun xalayaa hiriya barreessuu.		
	B	2.Deebii xalayaa hiriya barreessuu		
	C	3.xalayaa affeerraa barreessuu .Iyyannoo barreessuu xalayaa odeeffannoo barreessuu		
		Gilgaala 7 : shaakala qaamolee poostaa		
Boq.kudha torba	A	Barannoo 3: gilgaala 7: Kitaaba ‘afaan oromoo’ fi kanaaf kitaabolee barataa kan biraa qalbiin ilaaluun haala jarri ittiin qindaa’an addaan baasii barreessi. Haala akkamiin jalqabu? Maaltu keessatti dhiyaate? Dhuma irratti maal dhiyeessu?		
	B	Madda odeeffannoo barreessuu		
	A	Gilgaala 8: shaakala gosoota keeyyataa		
		Keeyyata fayyadamuun gaaffiiwwan dhiyaatan deebisuu.		
	B	gosoota keeyyataa walitti firoomsuu .		
	C	Mata dureewwan adda addaagabateetu keessatti dhiyaatan irratti hundaa`uun gosa keeyyataa akkamii akka barreessuuf gargaaran bakka duwwaarratti guutuu.		
	D	Akaakuu keeyyatoota kennamanii himuu.		

Dabalee C

Uuunka Mirkaneeffannoo Qajeelfamaa fi adeemsota barreessuu barsiisuu kitaabicha keessatti kennaman sakattaa`a gochaalee barreesuuf qajeelfamoota isaanii fi gochaalee barreessuu irratti xiyyeeffatame addabaasuu

Gaaffilee armaan gadii qorataan kitaaba keessaa gilgaalota ogummaa barreessuu shaakalchiisan sakatta`uun tokko tokkoo gochaalee boqonnaa isaan jalatti argaman jalatti ulaagaalee gaafataman kan guutan yoo ta'e (*) yoo kan hinguutne ta'e immoo (x) kaa`uun ilaalama.

[illegible]

Dabalee D

Af-gaaffii Barsiisotaa

Kabajamtoota Barsiisota Afaan Oromoo Mana barumsaa Qophaa'ina Fincaawaatti barsiiftan, kaayyoo guddaan af-gaaffii kanaa Barnoota Afaan Oromoo fi ogbarruun sagantaa Digirii 2ffaa guuttachuuf mata-duree 'Sakattaa Dhihaannaa fi ga'umsa gilgaalota kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11ffaa gama dandeettii barreessuutiin "jedhu, ilaalchisee raga funaanuufi. kanaaf yaadni isin kennitan galma ga'iinsa qorannoo kanaatiif daran murteessaadha.

Kabajamoo barsiisaa/tuu dursa yeroo keessan aarsaa gootanii gaaffalee isin gaafachuuf jiru naaf deebisuuf eeyyamamoo ta'uu keessaniif galatoomaa isiniin jedha. Itti aansuun gaaffileen an isin gaafadhu kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo Kutaa 11ffaa bara 2005 ba'e irratti hundaa'uun yaada keessan bilisaan akka naaf laattan kabajaan isin gaafadha.

Kutaa jalqabaa

Odeeffannoo dhuunfaa

1. Saala : _____
2. Sadarkaa barnootaa: _____
3. Muuxannoo barsiisummaa waggaan: waggaa _____
4. Sadarkaa barsiisummaa : _____

Kutaa lammeessoo

1. Kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 11ffaa keessatti shaakalootni barreessuu haala dhihaannaa barreessuu kamiin dhiyaatan?
2. Haala gilgaalotni ogummaa barreessuu ittiin dhiyaatanirratti hanqinni jiraa? Yoo jiraate hanqinichhi maali?
3. Hanqinootni kun maalirraa kan maddan isinitti fakkaata?
4. Hanqinoota mul'ataniif falli maal ta'uu qaba jettanii yaaddu?
5. Kitaaba barataa barnoota Afaan oromoo kutaa 11ffaa keessatti shaakalootni barreessuu dhiyaatan barattoota kutaa 11ffaa ni madaalu jettanii yaadduu? Maaliif?
6. Shaakalootni barreessuu shaakaloota birootiin walqabachuun dhiyaataniiruu?

7. Shaakalootni kennaman dhugoomaa fi qabatamummaa qabuu?(fedhii barattootaa giddu galeessa kan godhateedhaa)
8. Barattootni keessan shaakaloota kitaabicha keessatti dhiyaatanitti gammadoodhaa?maaliif?
9. Shaakalootni dhiyaatan hundi qajeelfama ifa ta'e qabuu ?
10. Shaakalootni kennaman akka barattootni akaakuu barreessuu garaagaraa shaakalan ni taasisuu?
11. Barattoota Oromo ta'an Afaan Oromootiin barreessuu barsiisuu fi barattoota Oromoo hintaane Afaan Oromootiin barreessuu barsiisuun garaagarummaa qabaa?
12. Shaakalootni barreessuu barsiisuu kitaaba barataa kutaa 11ffaa keessatti dhiyaatan kaayyoo garagaraa(seerluga cisuu, hiika jechootaa yookiin ogummaa barreessuu gabbisuu) hammataniiruu
13. Gilgaalota ogummaa barreessuu shaakalchiisuuf dhiyaatan akka barattootni yaada isaanii ibsatan ni taasisuu?
14. Gilgaalotni dhiyaatan fi ga`umsi barattoota kutaa 11^{ffaa} yoo waliin madaalame walsimataa?maaliif ?
15. Shaakalootni barreessuu kennaman ogummaawwan birootiin walitti hidhannaa qabuu? (dubbisuu, dubbachuu, dhggeeffachuu fikkf)

Waraqaa Mirkaneeffannaa

Ani qorataan maqaafi mallattoon koo armaan gaditti eerame kun waraqaan qorannoo kun hojii dhuunfaa koo ta'uu isaa ibsaa, hojiin kun kanaan dura Yuunivarsiitii kamiyyuu keessatti kan hindhiyaanne ta'uu isaafi yaadawwan qorannoo kanaaf dubbise hunda isaanii wabii keessa kaa'uu koo mallattoo kootiin mirkaneessa.

Maqaa Qorataa: Sulxaan Qaasim Waadoo

Mallattoo: _____

Guyyaa: _____